

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

Ocak 2011

Sayı : 1

Trabzon - 2011

İÇİNDEKİLER

Başlarken	7
Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Finansal Durumlarının Oran Analizi Yöntemiyle Tespiti: Trabzon Örneği Mustafa EMİR, Ayten T. KURTARAN, Gülay Ç. AKYÜZ, M. Esra ATUKALP.....	9
Canlı Varlıkların Türkiye Muhasebe Standardı 41'e Göre Muhasebeleştirilmesi Ömer YAZAN, Uğur KAYA.....	27
Bayburt Türk Ocağı ve Faaliyetleri Murat KÜÇÜKÜĞURLU.....	43
Kurumsal Yönetimin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketler Açısından Bir Değerlendirme Kemal EYÜBOĞLU.....	55
Kitap İncelemesi	
Desmond DINAN, Avrupa Birliği Tarihi, (çev. Hale AKAY) Oğuzhan ASLANTÜRK, Emrah FİRİDİN.....	71

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ**

Sahibi

Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN

Editör

Doç.Dr.Nezahat ALTUNTAŞ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Fazıl KIRKBİR

Dergi Sekreteryası

Arş. Gör. Oğuzhan ASLANTÜRK

Arş. Gör. Ayça EMİNOĞLU

Arş. Gör. Emrah FİRİDİN

Arş. Gör. Emrah ÇETİN

Derya AKYAZI

İletişim Adresi

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kanuni Kampüsü Trabzon

E-posta: sbedergi@ktu.edu.tr

Tel: 0 (462) 377 2022

ISSN 2146 - 3727

DANIŞMA KURULU

- Prof.Dr.Ahmet İNCEKARA İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Suat OKTAR Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer TORLAK Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr.Osman PEHLİVAN Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Bayram ZAFER ERDOĞAN Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr.Ahmet ULUSOY Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Besim ÖZCAN Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr.Ersan BOCUTOĞLU Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Gökhan KOÇER Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa ÇIKRIKÇI İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr.Hasan ÖZYURT Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Hikmet ÖKSÜZ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa AYDIN Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Hilmi ZENGİN Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Murat FERMAN Işık Üniversitesi
Prof.Dr.Musa TAŞDELEN Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr.Celalettin VATANDAŞ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Şuayip ÖZDEMİR Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof.Dr.Yusuf ŞEVKİ HAKYEMEZ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Cevahir UZKURT Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç.Dr.Aykut ÇOBAN Ankara Üniversitesi
Doç.Dr.İbrahim TELLİOĞLU Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr.Mevhibe ÇOŞAR Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Nezihat ALTUNTAŞ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Selçuk PERÇİN Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Ülkü ELİÜZ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Yusuf TEKİN Polis Akademisi
Y.Doç.Dr. A. KASIM VARLI Karadeniz Teknik Üniversitesi
Y.Doç.Dr.Ahmet HAMDİ TOPAL Karadeniz Teknik Üniversitesi
Y.Doç. Dr. Ekrem CENGİZ Gümüşhane Üniversitesi
Y.Doç.Dr. Nedim BAYUK Harran Üniversitesi
Y.Doç.Dr.Faruk EKMEKÇİ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Y.Doç. Dr. Hilmi Erdoğan YAYLA Gümüşhane Üniversitesi
Y.Doç.Dr.Mehmet TUNÇER Karadeniz Teknik Üniversitesi
Y.Doç.Dr. Mehmet KARA BOZOK Üniversitesi
Y.Doç.Dr.Melike TÜRKDOĞAN Karadeniz Teknik Üniversitesi
Y.Doç.Dr.Tuba YAKICI AYAN Karadeniz Teknik Üniversitesi
Y.Doç.Dr. Ferit KÜÇÜK Harran Üniversitesi
Dr.Seher ÜLKÜ Karadeniz Teknik Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Başlarken	7
Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Finansal Durumlarının Oran Analizi Yöntemiyle Tespiti: Trabzon Örneği Mustafa EMİR, Ayten T. KURTARAN, Gülay Ç. AKYÜZ, M. Esra ATUKALP.....	9
Canlı Varlıkların Türkiye Muhasebe Standardı 41'e Göre Muhasebeleştirilmesi Ömer YAZAN, Uğur KAYA.....	27
Bayburt Türk Ocağı ve Faaliyetleri Murat KÜÇÜKÜĞURLU.....	43
Kurumsal Yönetimin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketler Açısından Bir Değerlendirme Kemal EYÜBOĞLU.....	55
Kitap İncelemesi	
Desmond DINAN, Avrupa Birliği Tarihi, (çev. Hale AKAY) Oğuzhan ASLANTÜRK, Emrah FİRİDİN.....	71

Başlarken

Değerli okuyucular,

Hızla yaygınlaşmakta olan internet dergiciliğinin özellikle akademik ve bilimsel camia açısından önemi inkâr edilemez. İlgililere ulaşım elektronik yayında basılı yayına nazaran daha kolay ve hızlı olabilmekte ayrıca taşınabilirliği ve muhafazası daha kolay olmaktadır. Basılı dergilerin ilgililere ulaşımında ortaya çıkan aksamalar sadece basılı olan dergilerde yer alan çalışmaların topluluk içinde paylaşımının sorunlu hale gelmesine sebep olabilmektedir. Bu ve benzeri sıkıntıların önüne geçebilmek internet dergiciliği sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu nedenlerle Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin internet ortamında yayın hayatına başlaması gerekli görülmüştür.

Bilimsel dergilerdeki yayınların değerli olmalarına sağlayan en önemli unsur kendilerine gösterilen okur ve yazar ilgisi olmaktadır. Alanında önemli bir yayın olmaya aday olan bu dergiye çalışmalarıyla destek vereceklerini umduğumuz akademisyenler, araştırmacılar ve yazarlar ile eleştirileriyle bize yön vermeye sebep olacağını düşündüğümüz okuyucu görüşleri bizim için çok önemlidir.

Bizler heyecanımızı sürükleyecek destek ve katkılara açık olduğumuzu tekrar hatırlatarak, bu yeni derginin başta akademik camia olmak üzere tüm okurlara katkı sağlaması dileklerimizle, başarılı ve hayırlı olmasını temenni ederiz.

Editör

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİNİN FİNANSAL DURUMLARININ ORAN ANALİZİ YÖNTEMİYLE TESPİTİ: TRABZON ÖRNEĞİ

Mustafa EMİR¹
Ayten TURAN KURTARAN²
Gülay ÇİZGİCİ AKYÜZ³
M. Esra ATUKALP⁴

ÖZET

Türkiye imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin %98'inden fazlasını oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler, istihdam yaratılmasında ve yatırım sağlanmasında ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu doğrultuda, ekonominin önemli aktörleri olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyetleri esnasında karşılaştıkları sorunları ortaya koymak gerekmektedir. Finansal sorunların, organizasyondaki diğer sorunları da tetikleyebileceği düşünüldüğünde, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal açıdan değerlendirilmesi hususu önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Trabzon'da faaliyet gösteren sanayi odasına bağlı sanayi işletmelerinin finansal yapılarının tespit edilmesidir. Bu amaçla Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı sanayi işletmelerinden örnek kitle oluşturulmuş ve bu işletmelere anket çalışması uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen verilerden hareketle küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin finansal yapıları oran analiziyle incelenmiştir.

Anahtar Kelime: KOBİ, Finansal Oran Analizi, Trabzon İli.

ABSTRACT

Small and medium sized enterprises constituting more than 98% of enterprises operating in Turkish production industry provide significant contributions regarding generation of employment and investment. Accordingly, problems encountered by small and medium sized enterprises representing considerable actors of the economy should be highlighted. When it is considered that financial problems can also set off the other problems in the organization, financial evaluation matter of small and medium scaled enterprises gains importance. The aims of this study, to identify financial structures of industrial facilities affiliated to chamber of industry and activating in Trabzon. For that purpose, an example population is being formed from the industry enterprises registered to Trabzon Chamber of Commerce and Industry and survey works are applied to these enterprises. Considering the data obtained from the results of survey, financial structures of small and medium scaled industry enterprises are examined by ratio analysis.

Keyword: SME, Financial Ratio Analysis, Trabzon Province.

¹ Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İ.İ.B.F., e-mail: memir@ktu.edu.tr

² Öğr. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon MYO, e-mail: ayturan@ktu.edu.tr

³ Öğretmen Karadeniz Teknik Üniversitesi, Vakıfkebir MYO, e-mail: gulayakyuz@ktu.edu.tr

⁴ Öğr. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Beşikdüzü MYO, e-mail: esra.atukalp@ktu.edu.tr

GİRİŞ

Ülke ekonomisi söz konusu olduğunda ilk önce büyük ölçekli işletmelerin akla gelmesine karşın, nicelik ve nitelikleri göz önüne alındığında küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonominin çok önemli öğeleri olduğu görülmektedir. Rekabetin ve değişikliğin çok yoğun yaşandığı günümüzde, istihdamın ve üretimin büyük bölümünü sağlayan KOBİ'ler değişimlere kolay uyum sağlayabilen yapılarıyla ekonomilerde önemli yer tutmaktadırlar. KOBİ'ler dünyada sanayinin ciddi bir bölümünü oluşturmakta ve ekonomik gelişimin artmasında önemli bir araç olarak görülmektedirler (Oktay ve Güney, 2002: 1).

Türkiye'de imalat sanayisinde faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir bölümünü oluşturan ve toplam istihdamda önemli yere sahip olan KOBİ'ler, Türk ekonomisi için olduğu kadar bölgeler arası dengeli büyüme ve bölgesel kalkınma için de önemli bir yere sahiptir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin sahip olduğu önemin bir sonucu olarak ve finansal kaynaklı sorunların bütün bir organizasyonu etkileyeceği düşüncesiyle KOBİ'lerin finansal sorunlarının çözümü için, öncelikli olarak sorunların tespit edilmesi gerekmektedir. Ülkemizde bu doğrultuda ülke çaplı ve bölgesel çalışmalar yapılmıştır.

I. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Sarıslan (1996) yaptığı çalışmada, Türkiye ekonomisinde genel olarak KOBİ'lerin boyutlarını belirleyerek önemini ortaya koymuş ve imalat sanayi sektöründe yer alan küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin karşılaştıkları sorunları saptayarak, çözüm için stratejiler geliştirmiştir. Bu amaçla bu çalışmada, 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayım sonucunda tespit edilen 194.837 imalat sanayi işletmesinden 20 ilde rastgele örnekleme ile seçilen 512 işletmeye anket çalışması uygulanmıştır. Çalışma da, kredi kullanan işletmelerin büyük çoğunluğunun ticari banka kredilerinden yararlandıkları, teşviklerden yararlanan işletmelerin oranının da çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Yararlanılan teşvikler, Halk Bankası kredileri, ihracat teşvikleri, KOSGEB teknoloji destekleme yardımları olarak belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada, işletmelerin karşılaştıkları en önemli sorunlar, maliyetlerin değişkenliği, alacakların tahsilâtında gecikme, kredi faiz oranlarının yüksekliği, satışların düşüklüğü, öz kaynak yetersizliği, kredi imkânlarının sınırlı olması şeklinde belirlenmiştir.

Emir ve Dağlı (1998) tarafından yapılan çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki sanayi işletmelerinin mevcut finansal yapılarını ortaya konulması ve problemlerin çözümüne yönelik spesifik öneriler getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon illerindeki sanayi odalarına bağlı sanayi işletmeleri inceleme kapsamına alınmış ve 297 işletmeye anket çalışması uygulanmıştır. Çalışmadan çıkan bazı sonuçlar şu şekilde özetlenebilir. Bölge genelinde işletmeler kredi kullanımını fazla tercih etmemekte, dönen varlıkların finansmanında birinci sırayı satıcı kredileri almakta, bunu banka kredileri izlemektedir. Kısa vadeli kredi temininde karşılaşılan sorunların başında faizlerin yüksek ve değişken oluşu gelmektedir. İşletmelerin duran varlıkların kullanılan kaynakların başında dağıtılmamış kârlar ile sermaye artırım gelmektedir. İşletmeler tarafından geçici fonlar bankaya yatırılarak, sürekli fonlar ise duran varlık yatırımlarının finansmanında kullanılmaktadır. İşletmelerin çoğunda uzun vadeli kaynak tedarikleri oldukça yetersiz olup uzun vadeli banka kredilerinde daha çok Türkiye Kalkınma Bankası tercih edilmektedir. İşletmelerin özsermaye yeterlilikleri konusundaki görüşleri belirsiz olup özsermayenin yeterli olduğunu ve yetersiz olduğunu öne süren işletmeler eşit paya sahiptir.

Oktay ve Güney (2002) yaptıkları çalışmada, Türkiye'de küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansman sorunlarını anket çalışması yöntemiyle tespit ederek önerilerde bulunmuşlardır. Anket çalışması için pilot bölge olarak İstanbul (DES), Trabzon, Gaziantep, Denizli ve Eskişehir'i seçmişlerdir. Bu bölgelerde tesadüfî örnekleme ile seçilmiş 25'er adet işletme ziyaret edilerek 97 tane anketin yapılması sağlanmıştır. Bu çalışmada, anketlerle tespit edilen sorunlara çözüm olunabilmesi için öne sürülen bazı öneriler şunlardır: Yaşanan yönetim ve finansman sorunlarının yönelik olarak düşük maliyetli eğitimler düzenlenmeli, belirli kıstaslar içinde vergi indirimleri sağlanmalı, kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanan enerji desteği, diğer illerde de sağlanmalı, bir KOBİ bankası oluşturulmalıdır.

Erdoğan ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışmada Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası ile Kütahya Çiniciler Odası'na bağlı olarak çalışan 96 işletmeden, çalışmaya katılmayı kabul eden 60 tanesine, ihracat faaliyetlerine bakış ve uygulamalarının belirlenmesi, kredi ve teşvikler konusunda uygulama, beklenti ve sorunların öğrenilmesi ile ilgili anket çalışması uygulanmıştır. Çıkan sonuçlar doğrultusunda; KOSGEB ve banka olanaklarından yeterince yararlanmayan KOBİ niteliğindeki işletmelerin, meslek kuruluşları ve Odalar tarafından alternatif ve ucuz kredi kaynakları

konusunda bilgilendirilmesinin, bu işletmelerin kredi temini konusunda özellikle bürokratik işlemler kapsamında eğitilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Bu araştırmada ise, Trabzon ilinde faaliyet gösteren sanayi odalarına bağlı küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin finansal durumları oran analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Literatürde, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal durumlarının oran analizi yöntemiyle değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

II. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ

Trabzon ilinde, Sanayi ve Ticaret odasından alınan bilgiye göre sanayi odasına kayıtlı 284 işletme bulunmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sanayi işletmelerin en yoğun olduğu iller çay fabrikalarının bulunduğu Rize ili ve Trabzon ilidir. Trabzon ilindeki sanayi işletmelerinin ancak 172 tanesi analiz kapsamına alınmış ve değerlendirmeler 172 işletme üzerinden yapılmıştır.

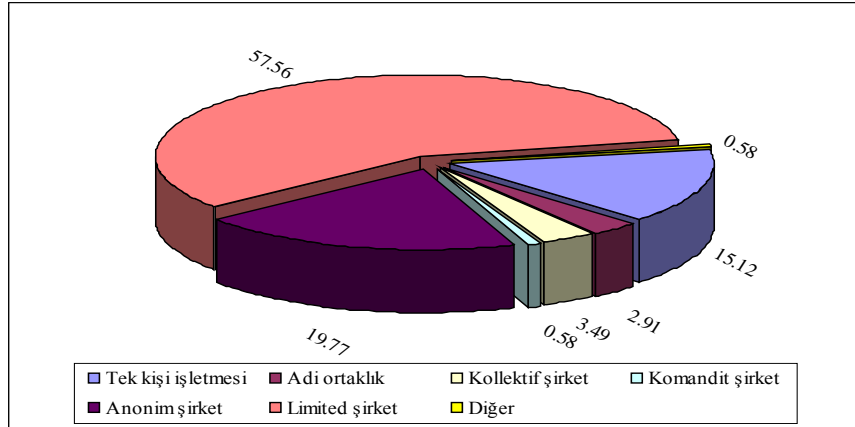
Trabzon ilinde, gıda ürünleri ve içecek imalatı alt sektöründe analize dahil edilen işletme sayısı 59, tekstil ve tekstil ürünleri imalatı alt sektöründe 10, ağaç ürünleri imalatı alt sektöründe 17, fabrikasyon metal ürünleri imalatı alt sektöründe 14, makine ve teçhizat imalatı alt sektöründe 26, metalik olmayan mineral ürün imalatı alt sektöründe 23 ve diğer imalat alt sektöründe de 23 olmak üzere toplamda 172 işletme analiz kapsamında ele alınmıştır. Tablo 1'de Trabzon ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinden analiz kapsamına alınanların alt sektörler bazında hem işletme sayıları hem de oranları verilmiştir.

Trabzon ilinde analize dâhil edilen 172 sanayi işletmesinin %57,56'sı limited şirket, %19,77'si anonim şirket ve %15,12'si tek kişi işletmesi olarak kurulmuştur. İl genelinde çok az oranda işletme ise komandit şirket olarak faaliyet göstermektedir. Şekil 1'de analiz kapsamında ele alınan sanayi işletmelerinin hukuki durumlarının yüzdesel olarak dağılımı gösterilmiştir.

İşletmelerin %42,44'ü 11-25 yıl arasında faaliyetlerini sürdürürken, %30,81'i 26 yıldan daha uzun bir süredir faaliyette bulunmaktadır. Çok az oranda işletme ise (%3,49) 3 yıldan daha az süreden beri faaliyetlerine devam etmektedir. Tablo 2'de Trabzon İlinde analiz kapsamına alınan 172 sanayi işletmesinin faaliyet sürelerine göre belirlenen aralıklarda yer alan işletme sayıları ve oranları verilmiştir.

Tablo 1: Sanayi İşletmelerinin Alt Sektörlere Göre Dağılımı

Alt Sektörler	İşletmelerin Sayısı	İşletmelerin Oranı (%)
1. Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	59	34,30
2. Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	10	5,81
3. Ağaç Ürünleri İmalatı	17	9,88
4. Fabrikasyon, Metal Ürünleri İmalatı	14	8,14
5. Makine ve Teçhizat İmalatı	26	15,12
6. Metalik Olmayan Mineral Ürün İmalatı	23	13,37
7. Diğer İmalat	23	13,37
Toplam	172	100

Şekil 1: Sanayi İşletmelerin Hukuki Durumlarına Göre Dağılımı (%)

İşletmelerin %81,87'si personel sayısını yeterli bulurken, %12,28'i yetersiz bulmakta, geri kalan işletmeler ise ihtiyaçtan fazla personel istihdam ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca, işletmelerin kapasite kullanım oranları da tespit edilmiştir. Buna göre, işletmelerinin %32,14'ü %50'nin altında, %16,67'i %50'nin üzerinde, %38,10'u %60'ın üzerinde bir kapasiteyle çalışırken, %13,10'u ise %80 ve üzerinde kapasiteyle çalışmaktadır.

Tablo 2: Sanayi İşletmelerinin Faaliyet Sürelerine Göre Dağılımı

Faaliyet Süresi	İşletmelerin Sayısı	İşletmelerin Oranı (%)
3 yıldan az	6	3.49
3-10 yıl arası	40	23.26
11-25 yıl arası	73	42.44
26 yıl ve üstü	53	30.81
Toplam	172	100

İl kapsamında işletmelerin yarısı bölgesel olarak faaliyette bulunurken, %41,28 oranında işletmede yerel olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. %30,23 oranında işletme ise uluslararası alanda faaliyette bulunmaktadır. Uluslararası alanda faaliyette bulunan işletmelerin en çok ihracat yaptıkları ülkeler Gürcistan, Rusya ve Türk Cumhuriyetleridir. Bunlar haricinde Avrupa Birliği, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri'ne de az oranda ihracat yapılmaktadır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, Trabzon ilinde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin finansal durumlarını oran analizi yöntemiyle değerlendirmektir.

İşletmelerin, finansal yapılarının belirlenmesi amacıyla hesaplanmak istenen finansal oranlar için gerekli olan bilanço ve gelir tablosu kalemlerini elde etmeye yönelik anket soruları hazırlanmıştır. Anket soruları hazırlanırken, öğrenilmek istenen bilanço veya gelir tablosu kalemi ile ilgili kategoriler oluşturularak, söz konusu kalemin bu kategorilerin hangisinde yer aldığı tespit edilmek istenmiştir. Kategoriler, ildeki işletmelerin ekonomik boyutları ve ilde serbest muhasebeci ve mali müşavirlik mesleğini icra eden kişilerin önerileri dikkate alınarak belirlenmiştir.

Ankette, işletmelere bilanço ve gelir tablosu ile ilgili 12 soru yöneltilmiştir. İşletmelere bilanço ile ilgili dönen varlık ve duran varlık tutarları, özkaynak tutarı, ticari borç tutarı, kısa ve uzun vadeli borç tutarları ile ilgili sorular sorulmuştur. Gelir tablosu ile ilgili olarak da net satış tutarı, satışlarının maliyeti, brüt satış kârı, faaliyet ve finansman giderlerinin tutarı ve net kâr tutarı sorulmuştur.

Bu çalışmada, Sanayi ve Ticaret Odası'na kayıtlı 284 sanayi işletmesinin 172 tanesine ulaşılarak anketin doldurulması sağlanmıştır. Bu da bu ildeki sanayi işletmelerin %61'ine tekabül etmektedir.

Anketten, bilanço ve gelir tablosu ile ilgili elde edilen verilerden yararlanarak Trabzon ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmeleri için 13 tane finansal oran hesaplanmıştır. Bu oranlar; likidite oranlarından cari oran, aktivite oranlarından duran varlık devir hızı, aktif devir hızı, özsermaye devir hızıdır. Sermaye yapısı oranlarından genel ve özel kaldıraç oranlarının bazıları hesaplanmıştır. Bu oranlar, borç özsermaye oranı, özsermaye çarpanı, uzun vadeli borçların ve kısa vadeli borçların aktiflere oranı ve uzun vadeli borçların sürekli sermayeye oranı olmak üzere 5 tanedir.

Yukarıda sayılan oranların tamamı hem il bazında hem de sektörel bazda ayrı ayrı incelenmiştir. İl bazında bütün oranların ortalama ve medyan değerleri, standart sapmaları, maksimum ve minimum değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca, SPSS 17,0 paket programından yararlanarak finansal oranların sıfırdan farklı olup olmadığını test edebilmek için oranların “t” anlamlılık değerleri de hesaplanıp tablolarda gösterilmiştir.

IV. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

A. İl Genelinde Finansal Oranların Değerlendirilmesi

Analiz kapsamında ele alınan işletmelerle yapılan anketten elde edilen sonuçlara göre hesaplanan finansal oranlar ve diğer istatistikler Tablo 3’te sunulmuştur. Trabzon ilindeki sanayi işletmeleri için hesaplanan bütün finansal oranlar %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

İl için hesaplanan finansal oranlardan cari oran, duran varlık devir hızı, özsermaye devir hızı ve özsermaye çarpanı için standart sapma değerleri diğer oranlara nispeten daha yüksek çıkmıştır. Bu oranlar için standart sapmanın yüksek olması, ildeki 172 sanayi işletmesi için hesaplanan bu oranlarla ilgili olarak, şirketler arasındaki farklılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Standart sapma arttıkça da oranların ortalama ve medyan değerleri birbirinden uzaklaşmaktadır.

Trabzon ilindeki işletmeler için hesaplanan ortalama cari oran 4,24’dür. Bu oran, işletmelerin kısa vadeli borçlarını geri ödemek için gerekli olan likiditeye, diğer bir ifade ile dönen varlığa sahip olduğunu göstermektedir.

Kaldıraç oranları işletmenin genel borçluluk düzeyinin ve finansal riskinin belirlenmesini sağlar. Sermaye yapısı oranlarından borç-özsermaye oranı Trabzon ili için 1,72 olarak hesaplanmıştır. Bu orana göre işletmeler, her 100 TL’lik özsermayeye karşılık 172 TL’lik borç kullanmaktadır. 2,89 olarak

hesaplanan özsermaye çarpanına göre işletmeler 100 TL'lik özsermayeye karşılık 289 TL yatırım yapmaktadır. Bu oran yüksek olursa işletmenin finansal kaldıraçtan yararlanma oranı da artmaktadır.

Tablo 3: Sanayi İşletmelerine Ait Finansal Oranlarla İlgili Özet İstatistikler

Finansal Oranlar	İstatistiksel Değerler						
	Firma Sayısı	Ortalama	Medyan	Std. Sapma	En Düşük	En Yüksek	t değeri
CO	166	4,24*	2,00	5,510	0,11	38,00	9,925
DurVDH	167	6,00*	2,80	11,927	0,18	84,00	6,501
AkDH	169	1,15*	0,80	1,031	0,13	7,43	14,553
ÖzsDH	170	3,05*	1,43	5,920	0,11	42,00	6,721
B/Özs	169	1,72*	1,23	2,462	0,07	20,00	9,103
ÖzsÇrp	168	2,89*	1,77	4,853	0,14	53,00	7,716
UVB/TA	159	0,47*	0,36	0,690	0,02	7,33	8,500
UVB/SSer	161	0,38*	0,39	0,208	0,03	1,00	23,424
KVB/TA	167	0,37*	0,33	0,363	0,02	2,71	13,297
BKM	168	0,67*	0,50	0,874	0,02	7,00	9,917
NKM	169	0,35*	0,25	0,449	0,01	2,50	10,069
AKO	168	0,26*	0,20	0,243	0,01	1,40	13,897
ÖzsKO	168	0,58*	0,50	1,226	0,02	15,00	6,169

* 0,01 düzeyinde anlamlı

Not: Yukarıdaki tabloda CO, cari oranı; DurVDH, duran varlık devir hızını; AkDH, aktif devir hızını; ÖzsDH, özsermaye devir hızını; B/Özs, borç-özsermaye oranını; ÖzsÇrp, özsermaye çarpanını; UVB/TA, uzun vadeli borçların toplam aktiflere oranını; UVB/SSer, uzun vadeli borçların sürekli sermayeye oranını; KVB/TA, kısa vadeli borçların toplam aktiflere oranını; BKM, brüt kâr marjını; NKM, net kâr marjını; AKO, aktif kârlılık oranını ve ÖzsKO, özsermaye kârlılık oranını göstermektedir.

Uzun vadeli borçların toplam aktiflere oranı 0,47'dir. Bu oran işletmenin toplam yatırımlarının %47'sini uzun vadeli borçlarla finanse ettiğini göstermektedir. Kısa vadeli borçların toplam aktiflere oranı 0,37'dir ve bu orana göre işletmeler, yatırımlarının finansmanında %37 oranında kısa vadeli borç kullanmaktadır. Sürekli sermayenin ne kadarının borçtan oluştuğunu bulmak için uzun vadeli borçların sürekli sermayeye oranının hesaplanması

gerekir. Sürekli sermaye içinde uzun vadeli borçların oranı da %38 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, sürekli sermayenin %38'i uzun vadeli borçlardan oluşmaktadır.

Sanayi işletmeleri için satış kârlılığı oranlarından brüt kâr marjı ve net kâr marjı oranları ve yatırım kârlılığı oranlarından aktif kârlılık oranı ve özsermaye kârlılık oranları hesaplanmıştır. Trabzon ilinde araştırma kapsamında incelenen işletmeler için brüt kâr marjı ortalama 0,67 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, işletmelerin satıştan yönetim, pazarlama, dağıtım, amortisman ve finansman giderleri düşülmeden önce satışlarının %67'si kadar brüt satış kârı elde ettiklerini göstermektedir. Diğer bir ifade ile işletmeler her 100 TL'lik satıştan 67 TL brüt satış kârı elde etmektedir. Satışlardan tüm giderler ve vergi düşüldükten sonra işletmelerin kârlılık durumunu görebilmek için net kâr marjının hesaplanması gerekir. Söz konusu il için hesaplanan net kâr marjı ise 0,35'dir. Bu oran işletmelerin satışlarından tüm giderler ve vergi düşüldükten sonra %35 oranında kâr elde ettiklerini göstermektedir. Diğer bir ifade ile her 100 TL satıştan hissedarlar net 35 TL kazanç sağlamaktadır.

Yatırım kârlılığı oranları, işletmelerin bir dönem boyunca yaptıkları yatırımlar üzerinden ne kadar gelir veya kazanç elde ettiklerini göstermektedir. Analiz kapsamındaki işletmeler için ortalama aktif kârlılık oranı 0,26 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, işletmelerin yaptıkları her 100 TL'lik yatırımdan net 26 TL kazanç sağladığını göstermektedir. Ortaklar açısından işletmenin gerçek performansını ortaya koyan ve aynı zamanda ortakların yaptığı yatırımın kârlılığını ifade eden özsermaye kârlılığı oranı, bu ildeki işletmeler için ortalama 0,58 olarak hesaplanmıştır. Bu oran ortakların işletmeye koydukları her 100 TL'lik özsermayeye karşılık 58 TL net gelir elde ettiklerini göstermektedir. Özsermaye kârlılığının aktif kârlılığından daha yüksek hesaplanması, ildeki işletmelerin finansal kaldıraçtan yararlandıklarını gösterir. Buna bağlı olarak ortakların geliri de artmaktadır.

B. Alt Sektörlere Göre Finansal Oranların Değerlendirilmesi

Trabzon ilinde yapılan çalışma sonucunda, alt sektörler için finansal oranlar hesaplanarak Tablo 4'te sunulmuştur. Hesaplanan oranların tamamına yakın bir kısmı istatistiksel olarak %1 ve %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ve ilgili "t" değerleri tablo üzerinde parantez içinde belirtilmiştir.

Trabzon ilinde gıda ürünleri ve içecek imalatı alt sektöründe (1. alt sektör) likidite oranlarından cari oran diğer sektörlerle göre en yüksek, ortalama 5,12 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, 1. alt sektördeki işletmelerin vadesi gelen borçlarını karşılayabilecek tutarda nakit sağlama kapasitesine sahip olduğunu diğer bir ifade ile borçlarını geri ödemede yeterli likiditeye sahip olduğunu göstermektedir.

İşletmelerin sahip oldukları iktisadi varlıklarını ne derece etkin kullandığının bir ifadesi olan aktivite oranlarından; duran varlık devir hızı makine ve teçhizat imalatı alt sektöründe (5. alt sektör), diğer sektörlerle göre en yüksek, ortalama 7,63 olarak hesaplanmıştır. Duran varlıkların etkinliğini gösterdiği için yüksek olması istenen oran, ilgili alt sektör için işletmelerin sahip oldukları duran varlıkların 7,63 katı kadar satış gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Bu oran, 7,43 ve 6,63 ile 7. ve 2. alt sektörlerde diğer üç sektöre göre daha yüksek hesaplanmıştır. 3. alt sektörün duran varlık devir hızı (8,69) istatistikî olarak anlamsızdır. Duran varlık devir hızının en düşük çıktığı sektör ise 3,38 ile 6. alt sektör olan metalik olmayan mineral ürün imalatı alt sektörüdür. Bu da, diğer sektörlerle nazaran söz konusu sektördeki işletmelerin duran varlıklarına karşılık daha az satış yaptıklarını göstermektedir. Duran varlık devir hızının ildeki genel ortalamasına (%6) bakıldığında tekstil ve tekstil ürünleri imalatı alt sektörü (2. alt sektör), makine ve teçhizat imalatı alt sektörü (5. alt sektör) ve diğer imalat alt sektörünün (7. alt sektör) il genel ortalamasının üzerinde duran varlık aktivitesine sahip olduğu görülmektedir. Tablo 4'teki değerler, tüm sektörlerdeki işletmelerin duran varlıklarını etkin kullanabildiklerini göstermektedir. Maddî duran varlıklar ele alındığında oranın yüksek olması atıl kapasitenin söz konusu olmadığı konusunda bir ipucu oluşturabilir (Akgüç, 1998: 57).

Aktivite oranlarından bir diğeri olan aktif devir hızını ele aldığımızda, ortalama aktif devir hızı 1,64 ile en yüksek 7. alt sektörde hesaplanmış, bu sektörü 1,27 ve 1,25 ile 5. ve 4. alt sektörler izlemiştir. Nitekim ilgili sektörlerin varlıklarını net satışlar üzerinden nakde çevirme hızı il ortalaması olan 1,15'in de üzerindedir. Bu oranın 1'in altında olduğu sektörler 0,93 ile 6. ve 0,89 ile de 3. alt sektördür. Buna göre söz konusu iki sektör, toplam yatırımlarına karşılık en az satış yapılan sektörlerdir.

Tablo 4: Sanayi İşletmelerinin Finansal Oranlarının Alt Sektörlere Göre Dağılımı

Finansal Oranlar	Alt Sektörler						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
CO	5,12* (5,683)	3,94* (4,300)	2,66* (4,318)	2,47* (7,154)	3,71* (5,132)	4,74* (4,706)	4,46** (2,710)
DurVDH	5,37* (3,645)	6,63** (2,347)	8,69 (1,704)	3,73* (7,904)	7,63** (2,597)	3,38* (6,024)	7,43** (2,750)
AkDH	1,06* (11,546)	1,05* (4,226)	0,89* (5,435)	1,25** (2,951)	1,27* (5,538)	0,93* (6,971)	1,64* (4,980)
ÖzsDH	2,83* (4,623)	2,13* (4,345)	1,80* (4,692)	4,40 (1,520)	3,98** (2,481)	1,77* (6,454)	4,35** (2,745)
B/Özs	1,65* (4,497)	1,55* (3,340)	1,81** (2,685)	2,79 (2,070)	1,65* (6,214)	1,46* (5,561)	1,61* (6,578)
ÖzsÇrp	3,33* (3,543)	3,21** (3,185)	2,39* (4,214)	3,64** (2,163)	2,75* (4,398)	2,12* (6,563)	2,43* (5,967)
UVB/TA	0,47* (7,092)	0,41* (4,229)	0,32** (2,475)	0,89 (1,644)	0,43* (3,969)	0,38* (9,630)	0,45* (5,928)
UVB/SSer	0,39* (13,525)	0,41* (6,818)	0,29* (4,547)	0,42* (6,242)	0,36* (9,099)	0,41* (11,311)	0,40* (9,445)
KVB/TA	0,34* (8,784)	0,31** (3,088)	0,59* (3,262)	0,39* (8,246)	0,43* (5,245)	0,28* (5,799)	0,34* (6,309)
BKM	0,79* (5,109)	0,61* (3,661)	0,95** (2,722)	0,66* (3,737)	0,46* (8,616)	0,59* (7,502)	0,52* (4,913)
NKM	0,36* (5,340)	0,47 (1,977)	0,39** (2,831)	0,35** (2,811)	0,28* (7,639)	0,34* (4,348)	0,31* (4,454)
AKO	0,26* (8,331)	0,24** (3,028)	0,19* (5,145)	0,33** (2,923)	0,27* (7,009)	0,22* (4,604)	0,32* (5,668)
ÖzsKO	0,44* (10,074)	0,59** (2,996)	0,42** (2,806)	0,48* (4,566)	1,01 (1,801)	0,56* (3,435)	0,65* (5,096)

* 0,01 düzeyinde anlamlı

**0,05 düzeyinde anlamlı

Not: 1. Gıda ürünleri ve içecek imalatı; 2. Tekstil ve tekstil ürünleri imalatı; 3. Ağaç ürünleri imalatı; 4. Fabrikasyon, metal ürünleri imalatı.; 5. Makine ve teçhizat imalatı; 6. Metalik olmayan mineral ürün imalatı; 7. Diğer imalat.

Net satışların özsermayeye oranı olan özsermaye devir hızının 4,35 ile en yüksek olduğu sektör 7. alt sektördür. 5. alt sektörde bu oran 3,98, 1. ve 2. alt sektörlerde ise 2,83 ve 2,13 olarak hesaplanmıştır. Buna göre 5. alt sektör ve 7. alt sektörde faaliyet gösteren işletmelerin özsermaye devir hızları il ortalamasının (%3,05) üzerindedir. Söz konusu oran 3. ve 6. alt sektörlerde 2'nin altında hesaplanmıştır. Bu oran, yüksek olduğu sektörlerde fonların etkin kullanıldığının bir göstergesi olabileceği gibi, işletmenin özsermayesinin yetersiz olduğunun ve finansmanda geniş ölçüde yabancı kaynaklardan yararlandığının da bir göstergesi olabilir. Dolayısıyla 7. alt sektörde bu oranın diğer sektörlerle göre yüksek olması, ortaklar tarafında işletmeye tahsis edilen fonlar karşılığında söz konusu sektörde daha yüksek oranda satış yapıldığını göstermektedir. Genel olarak aktivite oranları ne kadar yüksekse iktisadi varlıkların o derece etkin kullanıldığını söylemek mümkündür.

İşletmelerin ölçülü bir şekilde finanse edilip edilmediğinin ve uzun vadeli yükümlülüklerini karşılayabilme durumlarının tespiti amacıyla kullanılan oranlar sermaye yapısı (kaldıraç) oranlarıdır. Bu oranlardan biri olan borç özsermaye oranı, ortakların işletmeye tahsis ettikleri fonlar karşılığı ne kadar yabancı kaynak kullanıldığını gösterir. Söz konusu oran 3. alt sektörde 1.81 ile en yüksek olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan borç özsermaye oranı anlamlı sonuç veren diğer sektörlerde %1 düzeyinde anlamlı iken, söz konusu sektörde %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu oranın en düşük hesaplandığı sektör ise 1,46 ile 6. sektördür. Oranın en yüksek olduğu 3. alt sektörde her 100 TL'lik özsermayeye karşılık işletmeler 181 TL yabancı kaynak kullanılırken, oranın en düşük olduğu 6. alt sektördeki işletmeler ise her 100 TL'lik özsermayeye karşılık 146 TL'lik yabancı kaynak kullanmaktadır. Bu oran ne kadar yüksekse, işletmelerin de o ölçüde finansal kaldıraçtan yararlandığı ve finansal riske girdiği kabul edilmektedir (Dağlı, 2007: 77). İl ortalaması ile karşılaştırıldığında sadece 3. alt sektörün borç özsermaye oranının ortalama üzerinde olduğu görülmektedir. Özsermaye temininde güçlük bulunan ekonomilerde oranın 2,00'nin üzerine çıkması yöneticiler için bir uyarı olarak yorumlanabilir. Öte yandan bu oranın 1,00 seviyesinden pozitif yönde uzaklaşması, diğer bir ifade ile 1,00'ı aşması, kredi verenlerin işletme sahiplerine kıyasla işletmeye daha fazla yatırımda bulunmuş olduğunu göstermektedir (Akgüç, 1998: 36).

Aktif toplamının özsermayeye bölünmesi yoluyla hesaplanan oran; özsermaye çarpanı, ortaklar tarafından işletmeye tahsis edilen fonlar karşılığı ne kadar yatırım yapıldığını göstermektedir. Bu oranın en yüksek

hesaplandığı sektör 3,64 ile 4. alt sektördür ve oran %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. 4. alt sektörde faaliyet gösteren işletmeler her 100 TL özsermayeye karşılık 364 TL yatırım yapmaktadırlar. Söz konusu sektörü 3,33 ve 3,21 ile 1. ve 2. alt sektörler izlemektedir. Söz konusu üç alt sektörün özsermaye çarpanının, il bazında hesaplanan 2,89 oranının üzerinde olması, bu sektörlerin tahsis edilen özsermaye karşılığında diğer sektörlerle göre daha çok yatırım yaptıklarını göstermektedir. Özsermaye çarpanının en düşük hesaplandığı sektör ise 2,12 ile 6. alt sektör olan metalik olmayan mineral ürün imalatı alt sektörüdür. Bu da diğer sektörlerle oranla söz konusu sektördeki işletmelerin özsermayelerine karşılık daha az yatırım yaptıklarını göstermektedir.

Uzun vadeli borçların toplam aktiflere oranı, kısa vadeli borçların aktiflere oranı ve uzun vadeli borçların sürekli sermayeye oranı her bir alt sektör için hesaplanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. İşletmelerin toplam yatırımlarının ne kadarını uzun vadeli borçlarla finanse ettiğini gösteren uzun vadeli borçların aktiflere oranı en yüksek 1. alt sektörde hesaplanmıştır. Buna göre söz konusu sektörde faaliyette bulunan işletmelerin toplam yatırımlarının 0,47'si uzun vadeli borçlarla finanse edilmektedir. İlerdeki bütün işletmelerin sektör ayrımı yapılmaksızın ele alınması suretiyle genel ortalama 0,47 olarak hesaplanmıştır. 1. alt sektörün oranı il ortalaması ile aynı olup diğer sektörlerde yatırımların uzun vadeli borçlarla finanse edilme oranı il ortalamasından düşüktür. Söz konusu oranın en düşük olarak hesaplandığı sektör ise 0,32 ile 3. alt sektördür. Buna göre söz konusu sektörde faaliyette bulunan işletmeler yatırımlarını finanse ederken diğer sektörlerle oranla daha az uzun vadeli yabancı kaynak kullanmaktadırlar.

Kısa vadeli borçlarının toplam aktiflere oranı ise 0,59 ile en yüksek 3. alt sektörde hesaplanmıştır. Buna göre söz konusu sektörde faaliyette bulunan işletmeler yatırımlarını finanse ederken %59 oranında kısa vadeli yabancı kaynak kullanmaktadır. İl genelinde söz konusu oran 0,37 hesaplanmıştır. Buna göre 3. alt sektörün yanı sıra 4. ve 5. alt sektör yatırımlarının finansmanında il ortalamasından daha yüksek oranda kısa vadeli borçlardan faydalanmaktadır. Kısa vadeli borçların toplam aktiflere oranının en düşük hesaplandığı sektör ise 0,28 ile 6. alt sektördür. 6. alt sektördeki işletmelerin faaliyetlerin finansmanında kısa vadeli yabancı kaynaktan, uzun vadeli yabancı kaynağa göre daha az yararlandığı görülmektedir., 3. alt sektör, 4. alt sektör ve 5. alt sektörde faaliyet gösteren işletmeler ise uzun vadeli yabancı kaynaktan daha az yararlanmaktadır.

Özsermaye ve uzun vadeli borçların toplamı olarak nitelendirilen sürekli sermayenin ne kadarının uzun vadeli borçlardan oluştuğunun tespiti için hesaplanan uzun vadeli borçların sürekli sermayeye oranı 0,42 ile en yüksek 4. alt sektörde hesaplanmıştır. Buna göre söz konusu alt sektörde işletmelerinin sürekli sermayelerinin %42'si uzun vadeli borçlardan oluşmaktadır. İlgili oranın 0,29 ile en düşük olarak hesaplandığı sektör ise 3. alt sektördür. Bu da diğer sektörlerle göre, söz konusu sektörde faaliyette bulunan işletmelerin sürekli sermaye içindeki uzun vadeli yabancı kaynakların payının daha az olduğunu göstermektedir. Nitekim 3. ve 5. alt sektörler haricindeki tüm sektörlerde hesaplanan oranın il geneli için hesaplanan orandan (%38) yüksek olduğu görülmektedir.

Sektörler için satış kârlılığı oranlarından brüt kâr marjı ve net kâr marjı hesaplanmıştır. İşletmelerin brüt satış kârı, faaliyet giderleri ile finansman giderlerini karşılayabilecek, işletme sahip ya da sahiplerine normal ve yeterli kâr sağlayacak düzeyde olmalıdır. Brüt kâr marjı en yüksek olan sektör %95 ile 3. alt sektör olup, söz konusu oran, işletmelerin faaliyet giderleri ve finansman giderleri düşülmeden önce satışlarının %95'i kadar brüt satış kârı elde ettiklerini göstermektedir. Hesaplanan brüt kâr marjı diğer bütün sektörlerde %1 düzeyinde anlamlı iken, söz konusu sektörde %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu sektörü, satışlarının %79'i kadar brüt satış kârı elde eden 1. alt sektör ve %66 kâr marjı ile 4. alt sektör izlemektedir. 1. ve 3. sektör için, %67 olarak hesaplanan il ortalamasının üzerinde brüt kâr marjı saptanmış, 4. alt sektörde faaliyet gösteren işletmeler ise il ortalamasına son derece yakın, satışlarının %66'sı oranında brüt satış kârı elde etmişlerdir. Söz konusu oran için en düşük değere sahip olan 5. alt sektörde faaliyet gösteren işletmeler, 100 TL'lik satışlarından 46 TL'lik brüt satış kârı elde etmektedirler.

Diğer bir satış kârlılığı oranı net kâr marjı olup, dönem net kârının net satışlara oranı şeklinde ifade edilmektedir. Net kâr marjı, işletmenin net satışından bütün giderler ve vergiler düşüldükten sonra firmanın ne kadar kâr sağladığını ortaya koymaktadır. Net kâr marjı, 3. ve 4. alt sektörde %5 düzeyinde anlamlı, 2. alt sektörde anlamsız, diğer sektörlerde ise %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Net kâr marjı en yüksek 3. alt sektörde %39 olarak hesaplanmıştır. Bu oran anlamlı sonuçlar veren sektörler arasında hesaplanan en yüksek orandır. Buna göre, ilgili alt sektörde işletmeler 100 TL net satıştan 39 TL net kâr elde etmektedir. Net kâr marjı sektörler arasında oldukça yakın sonuçlar vermiştir. 1. alt sektör, 4. alt sektör ve 6. alt sektörde

oranlar sırasıyla %36, 35, 34 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu sektörlerin vergiler düşüldükten sonra elde edilen kârının net satışlarına oranı birbirine yakındır. “100 TL net satıştan 28 TL net kâr elde edilmiştir” şeklinde yorumlayabileceğimiz sonuç ile 5. alt sektör en düşük net kâr marjına sahip olan alt sektördür. Sektör ayrımı yapılmaksızın işletmeler için il genelinde net kâr marjı %35 olarak hesaplanmıştır. 5. ve 7. alt sektörün net kâr marjı il ortalamasından düşüktür. 6. alt sektörün net kâr marjı ise ortalamadan düşük olmakla beraber, il ortalamasından sadece %1 oranında düşüktür.

Yatırıma göre kârlılığı gösteren oranlardan aktif kârlılığı oranı toplam yatırımların kârlılığını göstermekte olup sektörler arasında en yüksek 4. alt sektörde (%33) hesaplanmıştır. Net kârın aktif toplamına oranlanması sonucu elde edilen bu oran sektör işletmeleri için 100 TL yatırımın karşılığında 33 TL net kâr elde edildiği anlamına gelmektedir. 7. alt sektörün, yatırımlarına karşılık elde ettiği kâr 4. alt sektöre oldukça yakındır. Söz konusu oran en düşük, 3. alt sektörde %19 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, ilgili sektör il bazında, nispi olarak yatırım başına en az kâr elde eden alt sektördür. İl geneli için hesaplanan aktif kârlılığı oranı Tablo 3’te görüldüğü gibi 0,26’dır. 4. alt sektör, 7. alt sektör ve 5. alt sektör için hesaplanan oranlar il ortalamasının üzerinde, 1. alt sektörün oranı İl ortalaması kadardır. Aktif devir hızı yüksek hesaplanan bu dört alt sektörün, aktif kârlılığı yüksek alt sektörler olması da beklenen bir sonuçtur.

Özsermaye kârlılığı, 5. alt sektörde anlamsız çıkmıştır. 7. alt sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hissedarları her 1 liralık özsermayeye karşılık diğer sektörlerle göre daha yüksek kazanç (%65) elde etmektedirler. Özsermaye kârlılığı için en düşük ortalama 3. alt sektörde hesaplanmıştır. 3. alt sektörde işletme ortakları işletmeye koydukları sermayenin %42’si kadar kâr elde etmektedirler. 1. alt sektörde söz konusu oran 3. alt sektöre oldukça yakın, %44 hesaplanmıştır. Özsermaye kârlılığı için de il geneli-sektör kıyaslaması yapıldığında 2. ve 7. alt sektörde faaliyet gösteren işletmelerin ortakları işletmeye sağladıkları sermayeye karşılık il ortalamasına (%58) göre daha fazla oranda kâr elde etmektedirler.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Trabzon ilindeki sanayi işletmelerinin borçlarını geri ödemedeki yeterli likiditeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Gıda ürünleri ve içecek imalatı, metalik olmayan mineral ürün imalatı ve diğer imalat alt sektörlerindeki işletmeler, diğer sektörlerdeki işletmelere oranla daha fazla likiditeyle

faaliyette bulunurken, fabrikasyon, metal ürünleri imalatı alt sektöründeki işletmeler en düşük likidite ile faaliyette bulunmaktadır. Ancak bu durum işletmelerin mevcut kaynaklarını ekonomik bir şekilde kullanamadıklarının bir göstergesi olarak da algılanabilmektedir.

Aktivite oranları açısından değerlendirme yapıldığında, tekstil ve tekstil ürünleri imalatı, makine ve teçhizat imalatı ve diğer imalat alt sektöründeki işletmelerin il genel ortalamasının üzerinde duran varlık aktivitesine sahip olduğu görülmektedir. Fabrikasyon, metal ürünleri imalatı ve diğer imalat alt sektöründeki işletmelerin varlıklarını net satışlar üzerinden nakde çevirme hızı il ortalamasının üzerinde gerçekleşirken, ağaç ürünleri imalatı alt sektöründeki işletmelerde söz konusu oranın il ortalamasının da altında en düşük gerçekleştiği sunucuna varılmaktadır. Makine ve teçhizat imalatı ve diğer imalat alt sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin özsermaye devir hızları il ortalamasının üstündedir. İlerdeki 172 sanayi işletmesi toplam aktiflerini sadece 1 defa nakde dönüştürebilirken, duran varlıklarını ve özsermayesini satışlar üzerinden daha fazla nakde dönüştürebilmektedir. Bu durum, sanayi işletmelerinin kısa ve uzun vadeli borçlarından veya varlıklarının tamamından etkin bir şekilde yararlanamadığını göstermektedir.

Ağaç ürünleri imalatı alt sektöründeki işletmeler yatırımların finansmanında hem il bazında, hem de diğer sektörlerle göre daha fazla yabancı kaynak kullanmakta, buna karşılık metalik olmayan mineral ürün imalatı sektöründeki işletmeler ise diğer sektörlerle göre daha az yabancı kaynak kullanmaktadır. Yatırımların uzun vadeli borçlarla finanse edilme oranına bakıldığında, bu oranın gıda ürünleri ve içecek imalatı alt sektöründe il ortalaması ile aynı, diğer sektörlerde ise il ortalamasından düşük olduğu tespit edilmiştir. Uzun vadeli borçların sürekli sermayeye oranı ele alındığında ağaç ürünleri imalatı alt sektörü ile makine ve teçhizat imalatı alt sektörü haricindeki bütün sektörlerde bu oran il ortalamasının üzerinde gerçekleşirken, söz konusu bu iki sektörde il ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Ağaç ürünleri imalatı alt sektöründe faaliyet gösteren işletmeler, yatırımlarını il geneline oranla daha fazla kısa vadeli borçla finanse etmektedir. Yatırımların kısa vadeli borçlarla finanse edilme oranının en düşük olduğu sektör ise metalik olmayan mineral ürün imalatı alt sektörüdür. Gıda ürünleri ve içecek imalatı, tekstil ve tekstil ürünleri imalatı ve fabrikasyon, metal ürünleri imalatı alt sektöründe özsermaye çarpanı diğer sektörlerle göre daha yüksek hesaplanmış olup, sektörler için hesaplanan oran il ortalamasının da üzerindedir. Bu durum, bu sektörlerdeki işletmelerin tahsis

edilen özsermaye karşılığında daha çok yatırım yaptıklarının da bir göstergesidir.

Trabzon ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmeleri, yaptıkları yatırımların ve satışların yaklaşık olarak üçte biri kadar kâr elde etmişlerdir. Sektörler ayrı ayrı ele alındığında da hemen hemen aynı sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu da, Trabzon'daki işletmelerin yatırımlarını etkin kullanabildiklerinin bir göstergesidir.

Ağaç ürünleri imalatı ve gıda ürünleri ve içecek imalatı alt sektöründeki işletmeler satışlarına karşılık il ortalamasının da üzerinde brüt satış kârı elde ederken, diğer sektördeki işletmeler il ortalamasının altında brüt satış kârı elde etmektedirler.

Gıda ürünleri ve içecek imalatı ve ağaç ürünleri imalatı alt sektörlerindeki işletmeler için hesaplanan net kâr marjı il ortalamasının üzerinde, fabrikasyon metal ürünleri imalatı alt sektördeki işletmeler için ise il ortalamasına yakındır. Diğer bütün sektörlerdeki işletmeler için söz konusu oran il ortalamasının altında kalmaktadır. Gıda ürünleri ve içecek imalatı, ağaç ürünleri imalatı ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı alt sektörlerindeki işletmeler satışları karşılığında diğer sektörlerle kıyasla daha fazla net kâr elde etmektedir.

Yatırımların kârlılığı il ortalamasının altında kalan sektörler, tekstil ve tekstil ürünleri imalatı, ağaç ürünleri imalatı ve metalik olmayan mineral ürün imalatı alt sektörlerdir. Bu durum, ilgili sektörlerdeki işletmelerin yatırımları karşılığında daha düşük kârlılık elde ettiklerinin bir göstergesidir.

Ortaklar tarafından işletmeye koyulan özsermayeye karşılık il ortalamasının üzerinde kâr elde eden sektörler, diğer imalat alt sektörü ile tekstil ve tekstil ürünleri imalatı alt sektörleridir. Diğer sektörlerdeki işletmeler özsermayelerine karşılık hem il bazında hem de söz konusu iki sektöre oranla daha az oranda kâr elde etmektedirler.

*Bu makale Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından proje kapsamında desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

AKGÜÇ, Öztin (1998), Finansal Yönetim, 7. Baskı, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

- DAĞLI, Hüseyin (2007), Finansal Yönetim, Trabzon: Derya Kitabevi.
- EMİR, Mustafa ve DAĞLI, Hüseyin (1998), Doğu Karadeniz Bölgesinde Sanayi Odalarına Bağlı İşletmelerin Mali Durum Analizi, Araştırma Projesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- ERDOĞAN, B. Zafer ve diğerleri (2006), KOBİLER: İşleyiş, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Çinicilik Sektöründe Bir Uygulama), Bursa: Ekin Kitabevi.
- OKTAY, Ertan ve GÜNEY, Alptekin. (2002), “Türkiye’de KOBİ’lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri”, Doğu Akdeniz Üniversitesi: “21. YY’da KOBİ’ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri” Sempozyumu.
- SARIASLAN, Halil (1996), Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İmalat Sanayi İşletmelerinin Sorunları ve Yeni Stratejiler, Ankara: TOBB Yayınları.

CANLI VARLIKLARIN TÜRKİYE MUHASEBE STANDARDI 41'E GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Ömer YAZAN¹
Uğur KAYA²

ÖZET

Canlı varlıklar doğma, büyüme, olgunlaşma, üreme, yaşlanma ve ölüm gibi sürekli olarak biyolojik dönüşüme maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle canlı varlıkların muhasebeleştirilme ve ölçümlerinin, tarım işletmelerinin sahip olduğu diğer varlıklardan farklı olması gerekmektedir. Türkiye Muhasebe Standardı 41, Tarımsal Faaliyetler Standardı, canlı varlıkların bu özelliklerini dikkate almakta ve muhasebeleştirilme ve ölçüm ilkelerini belirlemektedir. Bu çalışmada standardın konuyla ilgili yaklaşımları incelenmiş ve karşılaşılan güçlüklerle çözüm önerileri sunmak amacıyla örnek uygulamalar hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Canlı varlıklar, Tarımsal ürünler, TMS 41.

LIVING ASSETS ACCOUNTING ACCORDING TO TURKISH ACCOUNTING STANDARD 41

ABSTRACT

Living animals are always exposed to biological transformation like growth, mourn and death. Because of this reason, the valuation and accounting of living animals require to be different than other assets of agriculture businesses. Turkish Accounting Standard 41, Agriculture Standard considers this specialities of living animals and determines the principles of accounting and valuation. This work searched the approaches of standard, related with the subject and it is prepared that sample exercises related to present solution suggestions of the practise difficulties.

Key Words: Living Animals, Agricultural Products, TAS 41.

GİRİŞ

Tarım sektörü, temel insan ihtiyacı olan gıdanın üretilmesi işlevini yerine getirerek topluma hizmet sunan ve ülke ekonomisine katkı sağlayan oldukça önemli bir sektördür. Bu önemini, sanayi ve hizmet sektörü karşısında yıllar itibariyle gerilemesine rağmen hala korumaktadır. Zira nitelikli bir tarım sektörü, sanayi sektörünün de sağlıklı biçimde gelişmesini sağlamaktadır. Son yıllarda her iki sektörün iç içe girdiği ve birbirlerini tamamlayıcı özellik sergiledikleri söylenebilir.

¹ Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, e-mail: omer_yazan@hotmail.com

² Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, e-mail: ukaya105@yahoo.com

Tarım sektörü, aile, özel sektör veya kamu sahipliğinde bulunan tarım işletmelerinden oluşmaktadır. Tarım sektörüne teknolojinin girmesiyle birlikte, profesyonel yönetime sahip, belli bir misyonu ve vizyonu olan, üretimde sanayi sektörü araçlarını ağırlıklı kullanan, özel sektöre ait büyük ölçekli tarım işletmelerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu işletmeler, ortaklar, çalışanlar, devlet ve toplum gibi gruplara karşı faaliyetlerinden sorumlu olmakta bu nedenle işletme bilgilerini ilgili taraflara şeffaf, gerçekçi, açık, güvenilir ve zamanında sunmaları gerekmektedir. Söz konusu işlev, bu alana özel bilgilerin mali tablolarında sunulması için gerekli işlemler dizisini gerçekleştiren tarım muhasebesi uygulamaları ile mümkündür.

Tarım sektörünün, Türkiye ekonomisi içindeki önemine rağmen, tarım muhasebesi uygulamaları aynı doğrultuda ilerlememiş, tarım işlemlerine vergi boyutu ile bakılmış, büyük çoğunluğu aile işletmesi olan tarım işletmelerinin önemli bir kısmı vergiden muaf tutulmuştur. Bununla birlikte, tarım işletmeciliğinin hızla yapı değiştirmesi ve özel sektöre ait büyük çaplı işletme sayısının gün geçtikçe artması, tarım muhasebesi alanında ulusal ve uluslararası bazı düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. 2003 yılında tarım işletmelerinin gerçekçi finansal bilgi sunma ihtiyacına yönelik Uluslararası Muhasebe Standartları içinde 41 n'li standart hazırlanmış ve 2006 yılında Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından önceki uluslararası standartla uyumlu olarak "Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 41 Tarımsal Faaliyetler" standardı yayımlanmıştır.

Tarım işletmelerine tanınan vergi muafiyeti nedeniyle, Türkiye'de uzun yıllar ihmal edilen tarım muhasebesi, özellikle bu alanda yapılan ulusal ve uluslararası düzenlemelerin ardından, varlık yapılarının farklılıkları ve özellikli oluşu, bu uygulamaya ihtiyaç duyan işletme sayısının artması gibi nedenlerle dikkat çekmiş ve bu alanda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, sırasıyla TMS 41'e göre canlı varlıkların nasıl muhasebeleştirileceği ilkeler bazında ele alınmış ve devamında standardın uygulanabilirliğinin tartışılması amacıyla örnek uygulamalara yer verilmiştir.

I. TMS 41'E GÖRE CANLI VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

A. Genel Bilgiler

TMS 41'in amacı tarımsal faaliyetlere ilişkin muhasebeleştirme yöntemleri ile bu yöntemlerin kamuya açıklanması ilişkin ilke ve esasları be-

lirlemektir. Standardın kapsamı ise (TMSK, 2008: 891) ;

- i. Canlı varlıklar,
- ii. Hasat edilmiş tarımsal ürünler,
- iii. Devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesidir.

Kapsama göre standardın, tarımsal faaliyette bulunan işletmelerde canlı varlıklara, hasat zamanındaki veya hasat edilmiş ürünlere ve belli nitelikteki devlet yardımlarına ilişkin özel muhasebeleştirme yöntemlerini ve açıklamalarını belirleyerek, uluslararası alanda tarımsal faaliyetlerin ilgili konularında oluşabilecek farklı muhasebe düzenlemeleri sebebiyle meydana gelebilecek sıkıntıları engellemek amacıyla hazırlandığı öne sürülebilir (Ağca ve Sağlam, 2008: 997).

Standardın amaç ve kapsamı belirlendikten sonra, çalışmanın bundan sonraki kısmında, canlı varlıkların standarda göre nasıl muhasebeleştirileceğine yönelik ilkeler açıklanmıştır.

B. Canlı Varlıkların TMS-41'e Göre Muhasebeleştirilme İlkeleri

1. Canlı Varlık ve Tarımsal Ürünlerin İlk Kayda Alınmasına Yönelik Muhasebe İlkeleri

Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirildikleri tarihte ve her bilanço döneminde, gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir biçimde ölçüldüğü varsayımı altında, gerçeğe uygun değerlerinden tahmini pazar yeri maliyetlerinin (aracı ve simsarlara ödenen komisyonlar, düzenleyici kurumlar ve mal borsaları tarafından konulan vergiler ve gümrük vergileri) düşülmesi yoluyla ölçülür. Tarım işletmesinin canlı varlıklar yoluyla elde ettiği tarımsal ürünler de, hasat noktasında gerçeğe uygun değerlerinden tahmini pazar yeri maliyetlerinin düşülmesi suretiyle ölçülür (Teke ve Öztürk, 2007).

Muhasebeleştirme işleminde bir canlı varlığın gerçeğe uygun değerinden tahmini pazar yeri maliyetlerinin düşülmesi sonucu bulunan kazanç veya zarar ile bu varlığın gerçeğe uygun değerinde gözlenen değişim sonucu oluşan kar veya zarar dönem karı veya zararı olarak dikkate alınmaktadır (Akdoğan ve Sevilengül, 2007: 199). Bu gibi durumlarda tarımsal ürünlerde de kazanç ve zararlar canlı varlıklarda olduğu gibi belirlenir (Teke ve Öztürk, 2007). Değerleme döneminde oluşacak bu kazanç ve zararların izlenmesi için, gelir

tablosu hesapları içinde 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar Hesabı ve 659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar Hesabı uygun görülmektedir.

2. Canlı Varlıklar ve Tarımsal Ürünlerin Değerlemesine Yönelik Muhasebe İlkeleri

Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirildikleri tarihte ve her raporlama dönemi sonunda gerçeğe uygun değerün güvenilir bir biçimde ölçülemediği durumlar hariç, gerçeğe uygun değerlerinden tahmini pazar yeri maliyetleri düşülerek ölçüleceği daha önce belirtilmişti. Bu değer belirlenirken ilgili canlı varlık veya tarımsal ürünlerin önemli görülen özelliklerine göre (yaş veya kalite gibi) gruplandırılmaları kolaylık sağlamaktadır. Bu özellikler piyasada fiyat oluşumuna esas teşkil eden unsurlar dikkate alınarak belirlenir (TMSK, 2008: 894).

TMS 41, bir canlı varlığın gerçeğe uygun değerinin, ilk muhasebeleştirme dönemi ve diğer dönemlerde güvenilir bir biçimde ölçülebildiğini varsaymaktadır. Bir ilke olarak ele alınan bu varsayım, canlı varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi esnasında, piyasa fiyatının veya değer belirlenemediği ve gerçeğe uygun değere ilişkin alternatif tahminlerin güvenilir olmayacağına açıkça anlaşıldığı durumlarda geçerli değildir. Bu hallerde ilgili canlı varlıklar maliyet değeri ile değerlendirilir. Bu değer ise canlı varlıkların toplam maliyet değerinden birikmiş amortisman ve değer düşüklüğü karşılıklarının düşülmesi yoluyla bulunur (Özulucan ve Deran, 2008: 6). Gerçeğe uygun değerün güvenilir bir biçimde ölçülebilir hale geldiğinde ise ilgili varlık gerçeğe uygun değerinden tahmini pazar yeri maliyetleri düşülerek ölçülür (TMSK, 2008: 897).

Yukarıda verilen açıklamalardan anlaşıldığı üzere TMS 41'e göre canlı varlıklar, bilançoya ilk alındıkları esnada ve daha sonraki bilanço dönemlerinde net gerçeğe uygun değerle değerlendirilmektedirler. Canlı varlıkların gerçeğe uygun değerlerine ulaşamaması durumunda ise söz konusu varlıklar maliyet bedeli ile değerlendirilme işlemine tabi tutulacaklardır. İlgili maliyet değeri, toplam maliyet değerinden birikmiş amortisman ve değer düşüklüğü karşılıklarının indirilmesi yoluyla elde edilen "net değer" (defter değeri) olup canlı varlıkların sadece ilk kayda alınmaları esnasında kullanılacaktır. İlk kayda alma işleminden sonra ise her halde net gerçeğe uygun değerün esas alınması gerekmektedir (Özulucan ve Deran, 2008: 7).

Canlı varlıklar ve tarımsal ürünler, net gerçeğe uygun değerle değerlendirirken bu değerdeki değişiklik nedeniyle oluşan kazanç ve zararlar, oluştukları dönemin karı veya zararı olarak dikkate alınır (TMSK, 2008: 896). Standart, canlı varlıkların gerçeğe uygun değerlerinde gözlenen değişimlerin, fiziksel veya piyasa fiyatlarındaki değişimlerinden hangisinin ne ölçüde etkisinde olarak oluştuğunun belirlenerek açıklanmasını önermekle birlikte, bu bilgilerin açıklanmasını bir zorunluluk olarak görmemektedir (Özulucan ve Deran, 2008: 8).

Canlı varlıklarda değerlendirme konusu incelenirken, söz konusu varlıkların ancak ilk kayıta maliyet bedeli ile kaydedilebileceği, sonraki dönemlerde gerçeğe uygun değerlerinin tespit edilmesi gerektiği daha önce vurgulanmıştır. Buna göre ilk kayda alma işleminden sonraki dönemlerde canlı varlık gerçeğe uygun değerle değerlendirilecek ve oluşacak kar veya zarar, 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar Hesabı ve 659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar Hesabı'nda izlenecektir.

Tarımsal ürünlerde değerlendirme konusu incelendiğinde ise bu ürünler üretim aşamasında 151 Yarı Mamuller- Üretim Hesabı'nda izlenecek olup daha sonra 152 Mamuller Hesabı'na aktarılacaktır (Özulucan ve Deran, 2008: 14). Muhasebe literatüründe tarımsal ürünlerin gerçeğe uygun değerle değerlendirilmeleri sonucunda oluşacak farklar için 604 Tarımsal Ürün Değerleme Farkı Hesabı önerilmekte ve söz konusu hesap yardımıyla hem olumlu hem de olumsuz farklar bu grupta incelenmektedir (Özulucan ve Deran, 2008: 14). Ancak değerlendirme işlemi sonucu oluşacak kar ve zararın Brüt Satışlar kalemleri içinde gösterilmesi görüşü bu çalışmada benimsenmemiştir. Bunun yerine söz konusu farklar için 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar Hesabı ve 659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar Hesabı'nın kullanılması önerilmiştir.

3. Devlet Teşviklerinin Kayda Alınmasına Yönelik İlkeler

Devlet teşvikleri, kamusal kaynakların ilgili sektör ve kesimlere belirlenen yatırım amaçları sebebiyle transfer edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Uygulanan bu teşviklerin amacı, esas olarak refah seviyesinin yükseltilmesi, bölgeler arasında görülen dengesizliklerin giderilmesi ve belirlenen sektörel grupların dış rekabetle başa çıkabilir hale gelmesini sağlamak olarak görülmektedir (Sönmez, 2005: 126).

Devlet teşviklerinin muhasebeleştirilme ilkeleri şu şekildedir (TMSK, 2008: 897-898):

- Gerçeğe uygun değerinden tahmini pazar yeri maliyetlerinin düşülmesi yoluyla ölçülen bir canlı varlığa ilişkin alınmış olan ve hiçbir koşula bağlı olmayan bir devlet teşviki ancak alınabilir hale geldiğinde gelir olarak kaydedilir.
- Devlet teşvikinin koşula bağlı olması durumunda ise teşvik, koşulların gerçekleşmesi durumunda gelir kaydedilir.
- Devlet teşvikleri koşullara göre farklı biçimlerde muhasebeleştirilir. Örneğin belirli bir süre, belirli bir tarımsal faaliyeti devam ettirme taahhüdü altında verilmiş bir teşvik, bu süreden önce faaliyetin sonlandırılması halinde iade edilebilmektedir. Buna göre ilgili devlet teşvikleri bu süre dolmadıkça işletme tarafından gelir olarak kaydedilemez. Ayrıca, bir devlet teşvikinin bir kısmının zaman içinde işletmede alıkonulabilmesi imkanı dahilinde ise, işletme bu devlet teşvikini zamanla orantılı olarak gelir kaydedecektir.

TMS 41’de bu konu için atıf yapılan TMS 20: Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması standardı, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde gelir yaklaşımını benimsemiştir. Buna göre alınan teşvikler, gelir tablosunda 602 Diğer Gelirler Hesabı’nda izlenmelidir.

II. TMS 41’E GÖRE CANLI VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖRNEK UYGULAMALAR

A. Genel Bilgiler

Canlı varlık ve tarımsal ürünlerin, ilk kayda alınması, sonraki dönemlerde değerlendirilmesi, canlı varlıklara yönelik alınan devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi ve bu faaliyetlerin raporlanması konuları TMS 41’in kapsamını oluşturmaktadır (TMSK, 2008: 891). Bu kapsamda örnek olarak geliştirilmiş bir işletmede yukarıda açıklanan konulara ilişkin kayıt önerilerine yer verilmiştir.

Tekdüzen Hesap Planında (TDHP) canlı varlıklar için açılmış özel hesap grupları bulunmamaktadır. Bu nedenle, aşağıda belirtilen örnek hesap planında da görülen, yeni açılacak 16 ve 21 numaralı Canlı Varlıklar hesap gruplarının kullanılması önerilmektedir (Akdoğan ve Sevilengül, 2007: 197-272). Nitekim bu görüşten hareket ederek, önceki kısımda kısaca ortaya konulan muhasebe ilkelerine yönelik örnek uygulamalar hazırlanmış ve bu

uygulamalarda kullanılacak hesaplardan oluşan küçük hesap planı aşağıda gösterilmiştir.

Bilanço Hesapları

- 16. CANLI VARLIKLAR
 - 160 TARLA BİTKİLERİ
 - 161 BAHÇE BİTKİLERİ
 - 162 CANLI KÜMES HAYVANLARI
 - 163 CANLI SU HAYVANLARI
 - 168 DİĞER CANLI VARLIKLAR
 - 169 CANLI VARLIKLAR DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIĞI
- 21. CANLI VARLIKLAR
 - 210 MEYVE AĞAÇLARI
 - 211 MEYVE VERMEYEN AĞAÇLAR
 - 212 BÜYÜKBAŞ CANLI HAYVANLAR
 - 213 KÜÇÜKBAŞ CANLI HAYVANLAR
 - 214 KÜMES HAYVANLARI
 - 216 DİĞER CANLI VARLIKLAR
 - 217 BİRİKMİŞ AMORTİSMAN VE DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIKLARI(-)
 - 218 YETİŞMEKTE OLAN CANLI VARLIKLAR

Gelir Tablosu Hesapları

- 602 DİĞER GELİRLER
- 649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR
- 659 DİĞER OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR

B. Canlı Varlık ve Tarımsal Ürünlerin İlk Edinimiyle İlgili Örnek Uygulamalar

Canlı varlıkların ilk edinimi kapsamında, söz konusu varlıkların doğrudan satın alınması yanında, bu varlıklardan elde edilen tarımsal ürünler (buzağılar, süt ve süt ürünleri) de ele alınacaktır. Nitekim örnek uygulamalar da bu doğrultuda hazırlanmıştır.

Örnek: “A Et ve Süt Ürünleri A.Ş.”nin, besi hayvancılığı ve süt üretimi işlevini gerçekleştirmek için cari dönem ve dönem sonu finansal işlemlerinden canlı varlık ve tarımsal ürünlerle ilgili olanları aşağıda verilmiş, bu işlemlere yönelik olarak TMS 41’e göre yapılacak muhasebe kayıtları gösterilmiştir. İşletme bir üretim işletmesi olarak maliyet hesaplarının izlenmesinde 7/A seçeneğini kullanmaktadır.

03.01.2010 tarihinde işletme 50 adet süt ineğini 43.200,- TL (KDV %8) ve yıl içinde satmak amacıyla 30 adet besi hayvanını 21.600,- TL (KDV %8)’ye, süt ineklerinin bedelini peşin, kalanını ise çek keşide ederek satın almıştır. Bu tarihte varlıkların gerçeğe uygun değerlerinin toplam süt inekleri için 42.000,- TL ve besi hayvanları için 21.000,- TL olduğunu belirlenmiş olup tahmini pazar yeri maliyetlerinin süt inekleri için 500,- TL ve besi hayvanları içinse 300,- TL olduğunu tespit etmiştir. 21.04.2010 tarihinde işletmede süt üretim amacıyla bulundurulan ineklerden 20 tanesi

buzağlamıştır. Bu buzağların 10 tanesinin süt üretimi amacıyla işletmede tutulmasına karar verilmiştir. Buzağların net gerçeğe uygun değerleri besi amacıyla tutulacak olanlar için 3.000,- TL diğerleri için 4.000,- TL olarak belirlenmiştir. 03. 05. 2010 tarihinde işletme süt ineklerinden elde edilen sütü depolama kararı almıştır. Bu tarihte üretilen 200 litre süt için katlanılan giderler toplamı 120,- TL olarak belirlenmiş olup, miktarı 200 litre olan sütün net gerçeğe uygun değeri litre başına 70 Kr olarak belirlenmiştir. 07. 05. 2010 tarihinde işletme, 03.05. 2010 tarihinde üretilen 200 litre sütü, litre fiyatı 75 Kr'den peşin satmıştır (KDV %8).

İşletme, bu tarihte canlı varlıkların gerçeğe uygun değerlerini aktif piyasa fiyatının belirgin olması dolayısıyla tespit etmiş ve süt inekleri için 42.000,- TL ve besi hayvanları içinse 21.000, TL olduğu anlaşılmıştır. Tahmini pazaryeri maliyetleri ise süt inekleri için 500,-TL ve besi hayvanları için 300,- TL olduğu görülmüştür. Buna göre süt inekleri için net gerçeğe uygun değer 42.000,- TL – 500,- TL= 41.500,- TL ve besi hayvanları içinse 21.000,- TL – 300,- TL= 20.700,- TL olarak belirlenir. Bu işleme göre ilgili canlı varlıklarda ilk kayda alma işlemi esnasında, net gerçeğe uygun değer altında bir fiyattan edinilmiş olmalarından ötürü, toplam 2.200,- TL değer artış kazancı (süt inekleri için 41.500,-TL -40.000,- TL= 1.500,- TL ve besi hayvanları için 20.700,- TL – 20.000,- TL= 700,- TL) oluşmuştur.

i. Canlı Varlık Satın Alınması

03.01.2010			
212 BÜYÜKBAŞ CANLI HAYVANLAR H.		41.500,-	
212. 01. Süt İnekleri			
168 DİĞER CANLI VARLIKLAR H.		20.700,-	
168. 01. Besi Hayvanları			
191 İNDİRİLECEK KDV H.		4.800,-	
100 KASA H.			43.200,-
103 VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EMİRLERİ H.			21.600,-
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR H.			2.200,-
649.01. Canlı Hayvan Değerleme farkı			
649.01. 01. Süt İnekleri1.500,-			
649.01. 02. Besi Hayvanları 700,-			
/			

Canlı varlıklarda ilk kayda alma işlemi esnasında oluşan değerleme farkları, TMS 41'e göre dönem kazancı veya kaybı olarak değerlendirilir ve gelir tablosuna aktarılır. Buna göre kar oluşması halinde 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar Hesabının, zarar oluşması halinde ise 659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar Hesabı'nın kullanımı uygundur. İlk kayda alma işleminde gerçeğe uygun değer belirlenememesi ve güvenilir bir biçimde ölçülememesi durumunda ise herhangi bir kar/zarar oluşmayacak ve işletme bu varlıkları maliyet değeri ile kaydedecektir.

İşletme ilk kayda alma işleminde canlı varlıkların gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir biçimde tespit edilebildiğini, bilanço döneminde üretim ve hasat faaliyetinin devam ettiğini ancak ilgili varlıkların aktif bir piyasasının olmadığını, ilk kayda alma ile bilanço tarihi arasındaki sürenin uzak olduğunu ve bu sürenin biyolojik dönüşüm bakımından önemli olduğunu tespit etmiş ise canlı varlıkların net nakit akışlarının bugünkü değerini hesaplayabildiği hallerde bu değeri gerçeğe uygun değer olarak belirleyecektir. Aksi durumlarda ise gerçeğe uygun değer işletme politikalarına göre belirlenir (Demirkol, 2006: 100).

ii. Yeni Doğan ve Süt Üretim Amacıyla İşletmede Tutulacak Olan Buzağların Kayda Alınması

21.04.2010	
218 YETİŞMEKTE OLAN CANLI VARLIKLAR H. 218.01. Buzağlar	4.000,-
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR H. 649.02. Süt Hayvanları Değerleme Farkı	4.000,-
/	

Söz konusu canlı varlıklar süt üretebilir aşamaya geldiklerinde 212 Büyükbaş Canlı Hayvanlar Hesabı'na gerçeğe uygun değeri ile aktarılacaktır. Bu aşamada oluşan değer artış ve azalışları ilgili gelir tablosu hesaplarına kaydedilecektir.

iii. Yeni Doğan ve Besi Amaçlı Elde Tutulan Buzağların Kayda Alınması

21.04.2010			
168 DİĞER CANLI VARLIKLAR H.		3.000,-	
168.02. Satış Amaçlı Buzağlar			
649 DİĞER OLAĞAN GELİR			3.000,-
VE KARLAR H.			
649.03. Besi Hayvanları Değerleme Farkı			
/			

Bu kayda göre işletmenin buzağları ilk kayda alma işlemi, gerçeğe uygun değer üzerinden belirlenmiş olup bu değer için dönem kazancı olarak gelir tablosunda raporlanması standart düzenlemelerine göre uygun görülmüştür.

iv. Çiğ Süt Üretimi

Standarda göre, tarımsal ürün olarak nitelendirilen dönüşümü gerçekleştirilmemiş çiğ süt üretimi için işletmenin dönem içinde katlandığı giderler 151 Yarı Mamuller- Üretim Hesabı'na yansıtılacaktır. Bu hesapta izlenecek olan tarımsal ürün net gerçeğe uygun değerinin tespiti sonucu oluşacak farkla 152 Mamuller Hesabı'na aktarılacaktır. Tarımsal ürünlere yönelik gerçeğe uygun değer artışı 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar Hesabı'nda izlenebilir.

03.05.2010			
152 MAMULLER H.		140,-	
152. 02. Süt			
151 YARI MAMULLER- ÜRETİM H.			120,-
151.02. Süt			
649 DİĞER OLAĞAN GELİR			20,-
VE KARLAR H.			
649.04. Tarımsal Ürün Değer Artışı			
Sütün GUD'le değerlendirilmesi (200 Lt*70 Kr=140,-TL)			
/			

v. Süt Satışı

07.05.2010		
100 KASA H. 600 YURTIÇI SATIŞLAR H. 391 HESAPLANAN KDV H. Süt satışı (200 lt*75Kr=150,-TL)	162,-	150,- 12,-
/		
07.05.2010		
620 SATILAN MAMULLERİN MALİYETİ H. 620.01. Süt maliyeti 152 MAMULLER H. 152. 02. Süt Satılan sütün maliyeti	140,-	140,-
/		

Örnek: 06. 08. 2010 tarihinde işletme besi amacıyla elinde bulundurduğu hayvanlardan 10 adedini kestirmiş ve elde edilen etin gerçeğe uygun değerini 15.000,-TL olarak belirlemiştir. Bu değer tespit edilirken, etin pazara girebilmesi için ödenecek komisyon gideri 700,- TL ve diğer giderler de 1.300,-TL olarak hesaplanmıştır.

İşletmenin 10 adet besi hayvanını kestirmesi ve elde edilen etin net gerçeğe uygun değerini 13.000,- TL (15.000,- TL – (700,- TL + 1.300,-TL)) olarak belirlemesi durumunda ilgili varlığın TMS 41'e göre kaydedilme işlemleri yukarıdaki örnekte olduğu gibidir. Buna göre ilgili tarımsal ürün 152 Mamuller Hesabı'nda izlenecektir. Bu hesapta standarda göre 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar Hesabı'nda izlenen değer artışı ve 659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar Hesabı'nda izlenen değer azalışının etkisi görülecektir.

C. Alınan Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesiyle İlgili Örnek Uygulamalar

Muhasebeleştirme ilklerinde de vurgulandığı üzere, devlet teşvikleri koşullu olup olmamasına göre muhasebe kayıtlarına alınmaktadır. Aşağıdaki örnek uygulamada her iki duruma ilişkin veriler oluşturulmuştur.

Örnek: 12. 10. 2010 tarihinde işletme, süt üretiminin desteklenmesi amacıyla verilen devlet teşviklerinden yararlanmak için bu tarihte başvurmuş ve en az üç yıl faaliyette bulunması koşuluyla 18.000,- TL, besicilik faaliyeti sebebiyle de 8.000,- TL koşulsuz teşvik almıştır. Koşullu teşvikin 1/3'ü bu tarihte işletme sahipliğine geçmiştir.

TMS 41'e göre yapılacak olan kayıta koşulsuz devlet teşvik tutarı olan 14.000,-TL (8.000,- TL + 18.000,-TL x 1/3) 'nin kaydı şu şekilde olacaktır:

12.10.2010			
100 KASA H.		14.000,-	
	602 DİĞER GELİRLER H.		14.000,-
Alınan devlet teşvikleri	602.01. Devlet Teşvikleri		
/			

İşletmenin koşullu olarak nakden aldığı devlet teşviklerinin kaydı ise şu şekilde olacaktır:

12.10. 2010			
100 KASA H.		12.000,-	
	482 ERTELENMİŞ GELİRLER H.		12.000,-
	482.01 Ertelenmiş Devlet Teşvikleri		
/			

Her yılsonunda, faaliyette bulunma şartı yerine getirildiğinde ise 482 Ertelenmiş Gelirler Hesabı'ndaki tutar, önce 382 Ertelenmiş Gelirler Hesabı'na aktarılarak buradan da 602 Diğer Gelirler Hesabı'na devredilir.

31.12.2010			
482 ERTELENMİŞ GELİRLER H.		XXX	
482.01 Ertelenmiş Devlet Teşvikleri			
	382 ERTELENMİŞ GELİRLER H.		XXX
	382.01 Ertelenmiş Devlet Teşvikleri		
/			

31.12.	
2010	
382 ERTELENMİŞ GELİRLER H. 382.01 Ertilenmiş Devlet Teşvikleri	XXX
602 DİĞER GELİRLER H. 602.01. Devlet Teşvikleri	XXX

D. Sonraki Dönemlerde Değerleme İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi

Canlı varlıkları diğer varlıklara göre biyolojik dönüşüm özelliği alım/edinim tarihinden sonraki işlemleri önemli hale getirmektedir. Nitekim aşağıdaki örnekler de bu durum dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Örnek: İşletmenin 2011 yılı içinde ve dönem sonunda gerçekleşen finansal işlemleri aşağıda belirtilmiştir.

i. İşletme, bir sonraki hesap dönemi içinde süt üretimi amacıyla elde tuttuğu buzağuların olgunlaştığını tespit etmiştir. Buzağuların bu tarihteki gerçeğe uygun değerleri 8.000,- TL olarak belirlenmiştir.

İşletmenin 2011 yılı içinde süt üretimi amacıyla elde tuttuğu buzağuların olgunlaşması sonucu ilgili hesaba devir işleminde, bu varlıkların net gerçeğe uygun değerlerinin 8.000,- TL olarak belirlendiği anlaşılmıştır. Bu varlıklar doğum sonrasında 4.000,- TL olarak kayda alındıklarından 4.000,- TL'lik değerlendirme artışı TMS 41'in yaklaşımına göre dönem geliri olarak kaydedilecektir.

ii. İşletme, bir sonraki hesap dönemi sonu olan 31. 12. 2011 tarihinde, geçmiş dönemden kalan 50 adet süt ineğinin net gerçeğe uygun değerini 38.000,- TL olarak belirlemiştir. Bu işlem TMS 41'e göre aşağıdaki gibi kayda alınacaktır:

..../.. /2011	
212 BÜYÜKBAŞ CANLI HAYVANLAR H. 212. 01. Süt İnekleri	8.000,-
218 YETİŞMEKTE OLAN CANLI VARLIKLAR H. 218.01. Buzağular	4.000,-
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR H. 649.02. Süt Hayvanları Değer Artışı Buzağuların GUD'le değerlendirilerek ilgili hesaba devri	4.000,-
/	
31/12/2011	
659 DİĞER OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR H. 659.02. Süt Hayvanları Değer Azalışı	4.000,-
212 BÜYÜKBAŞ CANLI HAYVANLAR H. 212.01. Süt Hayvanları	4.000,-
Süt Hayvanlarının GUDle değerlendirilmesi ve değer azalışı kaydı	
/	

Canlı varlıkların, biyolojik değişimleri gerekçesiyle işletmenin sahip olduğu diğer dönen ve duran varlıklardan farklı özellikte olduğunu vurgulanmaktadır. Bu değişimin ilgili varlıkların gerçeğe uygun değer ile değerlendirilmesi sonucu mali tablolara yansıtılacağı yaklaşımını benimsemiştir. İşletmede iki yıldır kullanılan süt hayvanlarının dönem sonunda değerlemeleri sonucu oluşan değer azalışı canlı varlıkların defter değerlerine yansıtılmış ayrıca gider olarak gelir tablosuna aktarılmıştır.

Canlı varlıklara ilişkin değer azalışlarının bu şekilde kaydedilmesi, bu varlıkların mali tablolarda gerçeğe uygun değerleriyle izlenmelerini ve TMS 41'in bu değerlendirme işlemi esnasında oluşan azalışın zarar yazılması yönündeki yaklaşımının uygulanmasını sağlayacaktır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Canlı varlıklar, biyolojik dönüşümleri sebebiyle sürekli bir değişim (doğma, büyüme, olgunlaşma, yaşlanma ve ölme) içindedir. Bu özellikleri, onları diğer iktisadi kıymetlerden ayıran en önemli unsur olarak farklı kayıt ve raporlama ilkelerini gerektirmektedir.

Bu çalışmada canlı varlık ve onlardan elde edilen tarımsal ürünlere ilişkin muhasebeleştirilme ilkeleri ve uygulanabilirliği üzerinde durulmuş, TMS 41 Tarımsal Faaliyetler standardı incelenmiştir. Canlı varlıkların işletme mali tablolarında, belirtilen özellikleri nedeniyle ayrıca raporlanmaları, ilk kayda alma ve her değerlendirme döneminde net gerçeğe uygun değerle değerlenmeleri ve oluşan değer artış ve azalışlarının dönem karı/ dönem zararı olarak gelir tablosuna aktarılması, amortisman ayırma işleminde değerlendirme yaklaşımını benimsemesi, standardın canlı varlıkların muhasebeleştirilmesine yönelik benimsediği ilkelerden en dikkat çekici olanlarıdır.

TDHP de canlı varlıklar için açılmış özel hesap grupları bulunmamaktadır. Bu eksiklik hesap planında yeni açılacak 16 ve 21 numaralı Canlı Varlıklar hesap grupları kullanılarak aşılmalıdır. Ayrıca değerlendirme işleminin raporlanması amacıyla gelir tablosu hesapları içinde 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar Hesabı ile 659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar Hesabı kullanılmalıdır. Söz konusu hesaplar aracılığıyla oluşacak değer değişimleri dönem kazancı veya kaybı olarak gelir tablosunda gösterilir.

TMS 41'in yeni Türk Ticaret Kanunu ile tüm halka açık tarım işletmelerinde uygulanması öngörülmektedir. Bununla beraber KOBİ niteliğindeki ise KOBİ'ler için hazırlanan muhasebe standartlarını kullanacaklardır. Gerek TMS 41 ve gerekse KOBİ standartlarının uygulanmasının doğuracağı sonuçlar (faydalar) ve ilave olarak uygulanabilmesi için yapılması gerekenler aşağıdadır:

- a.** Tarım işletmelerinin faaliyetlerinin TMS 41 çerçevesinde muhasebeleştirilmesi, bu işletmelerin şeffaflık ve hesap verebilirliğine katkı sağlayacağından muhasebe hilelerini önleyici bir işlevi de olacaktır.
- b.** Tarım işletmelerinde TMS 41'in uygulanması, işletmelerin defter değeri ile piyasa değeri arasındaki farkı önleyeceğinden, çıkar gruplarına daha sağlıklı raporlama yapılacaktır.
- c.** Canlı varlıkların nasıl muhasebeleştirileceğinin esaslarını benimseyen TMS 41'in uygulanabilmesi için TDHP de düzenleme ve eklemeler gerekmekte ve Türk Vergi Mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi için gerekli olan yasal düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmektedir.
- d.** TMS 41'in canlı varlıkların değerlemesi için benimsediği gerçeğe uygun değer tespiti için de Türkiye'de canlı varlıklara yönelik aktif

piyasa fiyatının oluşabilmesi amacıyla organize piyasa olarak Canlı Varlık ve Tarımsal Ürün Borsaları'nın hayata geçirilmesiyle standardın uygulanmasında karşılaşılabilecek değerlendirme sorunu da aşılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- AĞCA, Ahmet ve SAĞLAM, Necdet (2008), “TMS-41 Tarımsal Faaliyetler”, Türkiye Muhasebe Standartları Uygulaması (Yorum-Açıklama-Örnekler), 2. Baskı içinde (993-1022), Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- AKDOĞAN, Nalan ve SEVİLENGÜL, Orhan (2007), “Türkiye Muhasebe Standartları ile Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması”, 12. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- DEMİRKOL, Ömer Faruk (2006), Seracılıkta Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZULUCAN, Abitter ve DERAN, Ali (2008), “41 Nolu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 41), Vergi Usul Kanunu ve Tekdüzen Hesap Planı Açısından Küçük ve Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (2008/2), 1-16
- SÖNMEZ, Feriştah (2005), “Devlet Teşvik ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 28, 125-140.
- TEKE, Mustafa ve ÖZTÜRK, Yusuf Kemal (2007), “Türkiye Muhasebe Standartları 41'e Göre Kümes Hayvanları ve Muhasebesi”, E- Yaklaşım, <http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/makaleler/2007089572.htm> (28.09.2009).
- Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) (2008), Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) İle Uyumlu TMS, Ankara: Fersa Matbaası

BAYBURT TÜRK OCAĞI VE FAALİYETLERİ

Murat KÜÇÜKUĞURLU¹

ÖZET

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bayburt, Doğu Anadolu'daki en zengin ve önemli yerleşim yerlerinden birisidir. Bayburt'un bu konumuna bağlı olarak, burada kurulan Türk Ocağı, özellikle 1925'teki Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra bölgede kurulmuş olan Türk Ocakları arasında önemli bir yere sahiptir. Devlet tarafından kendisine şehir merkezinde büyük bir arsa verilen Bayburt Türk Ocağı, sosyal ve kültürel alanda bazı faaliyetlerde bulunmuştur. 1931 yılında Türkiye'deki bütün Türk Ocakları'nın kapatılması nedeniyle, Bayburt Türk Ocağı da faaliyetlerine son vermiş ve Ocağın mal varlığı Bayburt'taki CHP idaresine devredilmiştir. Bu tasfiye sürecinde bazı sıkıntıların yaşandığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Bayburt Türk Ocağı'nın bazı faaliyetleri ve Ocağın kapatılmasından sonra yaşanan sıkıntılar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Türk Ocağı, Doğu Anadolu, Şeyh Sait İsyanı, Mal varlığı.

ABSTRACT

In the early years of the Republican Era, Bayburt was one of the richest and important stable areas in Eastern Anatolia. As a result of its locality, the Turkish Nationalist Club in Bayburt had an important role within the these clubs which had been established in Eastern Anatolia after Sheikh Sait Rising in 1925 especially. The Nationalist Club in Bayburt had a broad ground in the city center by the support of the State and showed some cultural ve social activities. Owing to being closed of all Turkish Nationalist Club in Turkey in 1931, the club in Bayburt stopped its activities too. The club's properties was transferred to the Republican People's Party in Bayburt. In this procedure, some problems occurred.

In this research, it is examined some activities of the Turkish Nationalist Club in Bayburt and the problems arising after being closed of this club.

Key Words: Bayburt, Turkish National Club, Eastern Anatolia, Sheikh Sait Rising, Properties.

GİRİŞ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erzurum Vilayeti'ne bağlı önemli ve zengin bir ilçe olan Bayburt, 30 Mayıs 1926'da kabul edilen Teşkilatı Mülkiye Kanunu ile birlikte Gümüşhane Vilayeti'ne bağlanmıştır (TBMMZC, 1926:

¹Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, E.F. Tarih Bölümü; e-mail: kucukugurluotmail.com

674). Buna paralel olarak, Bayburt'taki Türk Ocağı, ilçenin Erzurum'a bağlı olduğu bir zamanda açılmış; tasfiyesi ise Gümüşhane'ye bağlanmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Bayburt Türk Ocağı'nın açıldığı dönemde, ilçenin bağlı bulunduğu Erzurum'daki Türk Ocakları teşkilatı hakkında bazı bilgiler vermek faydalı olacaktır.

Erzurum ve çevresini de içine alan bölgede Türk Ocaklarının kurulması, özellikle Şeyh Said İsyanı'ndan sonra gündeme gelmiş ve ulusal basında tartışılmaya başlanmıştır. Bu isyandan sonra, bölgenin idari, siyasi ve kültürel yapısında birtakım değişiklikler yapılmak istenmiş ve bölgedeki vilayetlerde Türk Ocaklarının açılması, özellikle kültürel alanda yapılması düşünülen değişiklikler konusunda gerekli görülmüştür (Duzel, 1977: 4). Böylece, milli birlik ve beraberliği pekiştirmek ve yapılan inkılapların bölge halkına benimsetilmesini sağlamak üzere, bölgede Türk Ocakları'nın teşkilatlandırılmasına çalışılmıştır (Sarınay, 2004: 274-75).

1925 ortalarında Erzurum'da Türk Ocağı Şubesi'ni açmak için oluşturulan müteşebbis heyetin, Ankara'daki Türk Ocağı Genel Merkezi'nden gerekli izni alması üzerine 9 Temmuz 1925'te Erzurum Türk Ocağı açılmıştır. Ocak, idare heyetini şu şekilde oluşturmuştur (Varlık, 1341: 1; BCA, CHPK, 1946: 27):

Türk Ocağı Başkanı: Muallim Mektebi Müdürü Cemal Gültekin,

Mesul Murahhas: Numune Hastanesi Kulak Boğaz Uzmanı Yusuf İzzettin Bey,

Katip: Tatbikat Mektebi Müdürü Şevket Bey,

Mesul Muhasip: Ticaret Odası Başkanı Gözübüyükzâde Sadrettin Bey,

Veznedar: Tüccardan Ali Bey,

Üyeler: Erzurum Belediye Başkanı Nafiz Bey, Topçu Binbaşı Cemal Bey.

Erzurum'da, şehir merkezindeki Türk Ocağı'ndan başka, Bayburt, Oltu, Tercan, Kiğı, İspir ve Yusufeli'de Türk Ocağı açılmıştır (Varlık, 1926: 1).

İ.BAYBURT TÜRK OCAĞI'NIN KURULUŞU VE İLK FAALİYETLERİ

Bayburt ile Ankara arasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre, Bayburt Türk Ocağı 1925 yılında açılmıştı (BCA, CHPK, 1935:3). İlçelerdeki Türk Ocakları arasında, muhtemelen ilk açılan Ocak Bayburt'taki idi.

Şehir merkezindeki Türk Ocağı da dahil olmak üzere, Erzurum'daki tüm ocakların en faal ve gelişmiş Bayburt Türk Ocağı idi. İlçenin çok verimli bir ovada ve Trabzon-İran transit yolu üzerinde bulunması gibi nedenlerle (TC Devlet Salnamesi, 1925-26: 389), Bayburt'un diğer ilçelere üstünlüğü vardı. Bu üstünlüğün bir nedeni de, daha Türk Ocağı açılmadan önce, Bayburt'ta "Gençler Birliği/Yurdu" isimli bir teşekkülün var olmasıydı. Başında Mehmet Tarhan Bey'in bulunduğu Gençler Birliği (Halk, 1341: 3), birikimini ve kadrosunu Türk Ocağı'na aktarmıştı.

1925 yılında açılmış olan Bayburt Türk Ocağı'nın başında, Bayburt'un en zengin müteşebbislerinden (Türkiye İktisad Mecmuası, 1339: 362) Kefelizâde Yakup Efendi bulunuyordu. İdare heyetinde ise şu isimler yer almaktaydı (Türk Yurdu, 1928: 46):

Katip: Muallim Necmeddin Faik,

Murahhas: Maşuk Beyzâde Mehmet Tarhan,

Muhasip: Osman Efendizâde Musa Kazım,

Veznedar: İbrahim Ağazâde Ziya,

Azalar: Doktor Celal ve Müftüzâde Hacı Mehmet Beyler.

Ocak binası için gerekli olan arsa, 22 Şubat 1926 tarihli ve 748 numaralı kanun gereğince sağlanmıştı. Bu kanuna dayanılarak hazırlanan 12 Teşrinievvel 1926 tarihli ve 4217 sayılı kararname ile, Bayburt Kasabası'ndaki Ermeni emvali metrûkesinden 565 arşınlik arsanın, her bir arşını 82.5 kuruş olmak üzere, "menâfi-i umûmîyeye" hizmet eden müesseselerden olan Bayburt Türk Ocağı'na satılmasına karar verilmişti (BCA, BKKK, 1926: 1). Bayburt Türk Ocağı, emvali metrûkeden kendisine verilen bu büyük arsa üzerinde iki baraka tarzı bina yapmış, ayrıca yedi kişiye de kira karşılığı baraka yaptırmıştı (BCA, CHPK, 1935: 3).

Bayburt Türk Ocağı'nın ilk faaliyetlerinden birisi halk gece dersleri düzenlemek olmuştu. Bu konuda en başarılı iki Ocak vardı: Erzurum ve

Bayburt Türk Ocakları. Vilayetteki bu iki ocağın faaliyetlerinde buralardaki öğretmenlerin de büyük katkısı vardı (Halk, 1926: 3).

Erzurum'daki Türk Ocakları, merkezden aldıkları emir gereğince, sık sık piyango düzenleyerek gelir temin etmeye çalışmışlardı. Örnek olarak Bayburt Türk Ocağı'nın düzenlediği piyangoda dağıtılacak eşyalar arasında plak, gramofon, mızık, foter şapka, fiyanko kravat, hasır şapka, kasket, sinema makinesi, fantezi gömlek, kadın peçesi, pipon, ibrişim baş tarağı, bıyık yağı ve fantezi tarak gibi malzemeler bulunmaktaydı (BCA, CHPK, 1935: 3).

II. ÇORUH SPOR KULÜBÜ

Bayburt Türk Ocağı bünyesinde, ayrıca bir spor kulübü bulunmaktaydı. “Çoruh Spor Kulübü” ismindeki bu kulüp, Bayburt'ta iyi bir teşkilatlanmaya gitmiş ve çeşitli branşlarda faaliyet göstermişti. Kirayla tutulan bir binada faaliyete geçen ve Mehmet Tarhan idaresinde bir teşkilat kuran kulüp, bütün Bayburt gençlerini bir araya toplamayı başarmıştı (BCA, CHPK, 1935: 3). Bayburtlu bir gazeteci tarafından hazırlanan bir makalede, kulübün kuruluşu, ilk faaliyetleri ve Bayburt için önemi hakkında şu ifadeler kullanılmaktadır (Güçer, 1938: 6):

“Teşekkül tarihi 926 olan Çoruh Spor Kulübü, bugün bütün gençlerin kalbinde, hayalinde taşıdıkları ve her Bayburtlunun ismini hürmetle yad ettiği merhum Mehmet Tarhan'ın etrafında topladığı birkaç fedakar arkadaşıyla Bayburt'ta ilk defa kurulan; Trabzon'dan geçtikten sonra doğu illerinde diyebilirim ki, ilk defa bu sahada fiiliyata geçerek sporu muhitine yaymaya ve dolayısıyla Bayburt'ta bugünkü özlü gençlik kitlesini çatısı altında toplayarak onları hayata tam bir sporcu ve Türklüğe yaraşan bir zindelle hazırlamaya çalışan ilk gençlik teşkilatıdır.

Çoruh Spor Kulübü ve onu kuran fedakar bir gençle fedakar birkaç arkadaşı, asırların bilhassa bu muhitlerde kökleştirdiği mutaassıp fikirleri kötü zihniyetleri kökünden söküp atmaya uğraşmış; henüz üç yılı idrak edilen Cumhuriyet'in feyizli ve kudretli membalarından istifade ederek spor ve spor kulüplerine karşı açılan menfi cereyanlara karşı bir fikir ve ideal cephesi kurmaya çalışmış, bir yıl içerisinde de buna muvaffak olmuştu.

Bu zemin hazırlandıktan sonra ilk iş olarak bir saha temini ve futbol levazımının getirilmesi düşünülmüş ve yine şahsi fedakârlıklara dayanılarak bu iş de muvaffakiyetle itmam edilmiş, birçoklarının hayret ve hiddet dolu nazarları karşısında bu fedakar gençler spor elbiselerini giymiş oldukları

halde meydandan geçerek futbol sahasına gitmişlerdi... Çoruh Spor Kulübü'nün faaliyeti ikinci sene içerisinde tamamıyla genişlemiş ve bütün Bayburt'un münevverlerini çatısı altında toplayarak resmen teşekkül etmişti."

Kulübün başkanlığını 1931 yılına kadar bizzat Mehmet Tarhan yapmış, maddi ve manevi fedakârlıkla beş yıllık mesaisiyle kulübü belli bir seviyeye getirmişti. Fakat belirtilen tarihte "humma-yı dimağı" (beyin iltihabı) hastalığına yakalanmış ve İstanbul'da tedai altındayken vefat etmişti. Mehmet Tarhan'ın ölümünden sonra kulübün inişli çıkışlı bir seyir takip ettiği görülmektedir. Bazen başarılı bir dönem geçiren kulüp, uzun süre sessiz kalmış, faaliyetleri gibi maddi durumu da gittikçe zayıflamıştı. Anlaşılan genç ve idealist bir aydın olan Mehmet Tarhan'ın açtığı boşluk tam olarak doldurulamamıştı. Aynı dönemde belediye ve özel idareden de bir destek görmemişti.

Mehmet Tarhan'dan sonra kulübün başında Yusuf Sıtkı'yı görmekteyiz, Yusuf Sıtkı, bütün sıkıntılara rağmen 20 kişilik bir teşkilat kurmayı başarmıştı. Çoruh Spor Kulübü, Bayburt Türk Ocağı'nın feshedilmesinden sonra da faaliyetini devam ettirecektir. Yusuf Sıtkı ve arkadaşları tarafından Nisan 1932'de Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Genel Sekreterliği'ne gönderilen yazıda, öteden beri gençliğe tahsis edilmiş olan ve halen spor kulübünün işgalinde bulunan Türk Ocağı binasının bu kulübe verilmesi istenmiştir. Fakat Ankara, bu teklife sıcak bakmayarak, bu binanın Halkevi olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusunda araştırma yapılmasını Bayburt CHF idaresinden istemiştir (BCA, CHPK, 1935: 3).

Bununla birlikte Bayburt gençleri, bu isteklerinden vazgeçmemişlerdir. Çoruh Spor Kulübü tarafından kulübün yaşatılması için Başvekâlet'e gönderilen 10 Nisan 1933 tarihli bir yazıda, kulüp ve Türk Ocağı hakkında şu bilgiler verilmektedir (BCA, CHPK, 1935: 3):

"Senelerden beri hars ve mefkure önünde koşan Bayburt gençliği, evvelce Gençler Birliği ve daha sonra Türk Ocağı namıyla üremiş ve yine Türk Ocağının muhitinde ve öz sinesinden doğarak spor teşkilatı yapmıştı..."

925-926'da vukû bulan mürâcaat ve temyiz dileğimiz üzerine başta reis-i fahrîmiz zât-ı devletlerinin büyük yardımlarıyla, emvâli metrûkeden ehven bir fiyatla bir arsa verilmiş ve bu arsa Türk Ocağı namına tapu edilmişti. Türk Ocağı fırkaya intikal etti. Fakat teşkilatımız yaşıyor ve inşâallah ebediyen yaşayacaktır. Çok fakir olan teşkilatımız, yaşamak için Türkiye Cumhuriyeti

Hükümeti Başvekilinden ve bilumum İdman Ocakları reis-i fahrîsi İsmet Paşa Hazretlerinden yardım istiyor ve diliyor ki, yine kendisi için Türk Ocağı'na verilmiş olan bu arsanın "Bayburt Çoruh Spor Kulübü" nâmına nakledilmesi emir ve temin buyrulsun.

Gençlik bütün varlığı ile en derin duygularını sunar ve dileğinin kabulünü ister. Çok Büyük Reisimiz."

Aynen verdiğimiz bu yazının altına, Bayburt Çoruh Spor Kulübü amblemini içeren bir mühür basılmıştı. Bayburt gençlerinin bu isteği CHF Genel Sekreterliği tarafından Ankara'daki Tasfiye Encümeni'ne havale edildi. Bu konuda incelemesini yapan Encümen, Türkiye genelinde büyük bir yekûn tutacak Türk Ocakları borçlarına karşılık, bu gibi emlak ve arazinin kesinlikle satılması gerektiğine karar vermiş ve Çoruh Spor Kulübü'nün istekleri reddedilmişti (BCA, CHPK, 1935: 3).

Kulübün faaliyetleri tamamen durma noktasına geldiği bir zamanda, Bayburt'ta Halkevi kurulmuş ve Çoruh Spor Kulübü Halkevi'nin spor komitesine bağlanarak resmi hayatına son vermişti (Güçer, 1938: 6).

Spor teşekkülünün Halkevi'ne devredilmesi sürecinde Bayburt'taki futbol faaliyetlerinde gözle görülür bir iyileşme olmamıştır. Kulübün Halkevi'ne devredilmeden önceki ön önemli başarısı, 1934'te Gümüşhane futbol takımını 2-0 mağlup etmesidir. Sonraki birkaç yıl içinde Halkevi spor Komitesi hemen hiçbir varlık gösterememiştir. Nitekim 1937'de Trabzon'daki futbol takımlarıyla maç yapmak üzere Bayburt'tan geçen Erzurum futbol takımı ile Bayburt takımı arasında yapılan maçı Erzurum takımı 5-1 kazanmıştı (Güçer, 1938: 6).

Türkiye'de tüm spor faaliyetlerinin devlet tekeline alınmasıyla (Doğu, 1937: 3), 1938 yılı başında Bayburt'ta Çoruh Spor Kurumu'nu yeniden canlandırmak için ciddi bir teşebbüs başlatılmış ve Bölge Spor Başkanı Vali Ferit Nomer'in teşebbüsüyle kulüp yeniden kurulmuştur. Başkanlığına ise azimli bir genç olan Öğretmen Cemal Perker getirilmiştir. Bu arada Bayburt'ta yeni spor sahasının krokisi Fen Memuru Burhan Bey tarafından hazırlanmış ve Ankara'dan gereken tahsisat talep edilmişti (Güçer, 1938: 6).

III. BAYBURT TÜRK OCAĞI'NIN FESHEDİLMESİ

10 Nisan 1931'de toplanan Türk Ocakları Kurultayı'nın aldığı kararla Türkiye genelindeki bütün Türk Ocakları kapatılarak bu kuruluşun tüm varlığı CHF'ye devredilmiştir (Yetkin, 1983: 52; Özdoğan, 2001: 18).

Türk Ocaklarının feshedilmesinden sonra, 10 Nisan 1931 ve 23 Mayıs 1931 tarihli tamimlere dayanılarak, Türk Ocağı'nın mallarının neler olduğu, firkanın kullanımına uygun binalarının bulunup bulunmadığı, spor teşkilatı bulunup bulunmadığı ve ocakların ne kadar alacağı ve borcu bulunduğu CHF genel merkezi tarafından bütün vilayetlere sorulmuştur (BCA, CHPK, 1936: 1). Bu emre karşılık Bayburt CHF Reisi Mehmet Fahri Bey tarafından yazılan 18 Ağustos 1931 tarihli cevaba göre, Ocağın kapatıldığı tarihte, Ocağa bağlı bir spor teşkilatı bulunmaktaydı. 20 kişiden oluşan bu spor teşkilatı çeşitli alanlarda faaliyet gösteriyordu. Ocağın nakit durumuna gelince; 10 Nisan 1931 tarihi itibarıyla Ocağın 376 liradan oluşan nakit parası bulunuyordu. Ayrıca, 7265 kuruş değerinde mefruşat eşyası ve 9255 kuruş değerinde piyango eşyası vardı. Buna karşılık, arsa vergilerinden kaynaklanan 331 lira borcu bulunmaktaydı. Belirtilen nakit ve eşyalar Bayburt CHF idaresi tarafından devralınmış, eşyaların bir kısmı 186 liraya satılırken, bazı önemli eşyalar CHF idaresi tarafından kullanılmıştı (BCA, CHPK, 1935: 3).

Bayburt Türk Ocağı'nın tasfiyesinden sonra yaşanan en büyük sıkıntı, Ocağın sahip olduğu arsa konusunda yaşanmıştı. Bu arsa üzerinde Türk Ocağı'nın yaptığı iki mağaza ve 6 yıldır kiraya verdiği yedi baraka arsası da 1931 yılında Bayburt CHF idaresine devredilmişti. CHF idaresi, barakaların zemin icarından yıllık 350 liraya yakın gelir elde etmişti. 1935 yılına gelindiğinde, Türk Ocağı'ndan devralınan gayrimenkullerden elde edilen kira geliri, CHF idaresi tarafından aşağıdaki işlerde harcanmıştı:

Ocak'tan fırkaya devreden 331 liralık vergi borcu, barakalardan elde edilen kira geliriyle ödenmişti. Bu kira gelirlerinden 220 lirası 4 Haziran 1932'de Osmanlı Bankası vasıtasıyla CHF Genel Merkezi'ne gönderilmiş, 126 lirası aynı tarihlerde Bayburt'a gelen Muhafız Bölüğü şerefine verilen ziyafet için harcanmış, 247 lira ise 1933 yılında Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamaları nedeniyle yapılan merasimlerde sarf edilmişti. Bunlardan artan gelir ise, Bayburt CHF idare binası kirasına ve Ocak'tan devralınan gayrimenkullerin vergilerine ödenmişti. Bu paranın çeşitli işlere harcanması CHF Merkez İdaresi tarafından tepkiyle karşılanmış ve Ocak

gayrimenkullerinden elde edilen bütün paranın merkeze gönderilmesi istenmiştir (BCA, CHPK, 1935: 3).

1931'de CHF idaresi tarafından kiraya verilen Türk Ocağı'na ait arsa ve üzerindeki yapılar, Türk Ocakları Tasfiye Nizamnamesi gereğince, 1932'de 4.500 lira fiyatla satılmak üzere ihaleye çıkarılmış, fakat bu dönemde devam eden ekonomik kriz nedeniyle 600 lira bile verecek talip çıkmamıştı. Bayburt CHF idaresi, Türk Ocağı'na ait arsa üzerindeki barakalardan ikisinin fırka binası ve halkevi binası olarak kullanılması için genel merkezden izin istemiş ve bu istek Tasfiye Encümeni tarafından incelemeye alınmıştı. Bu inceleme sonucunda, CHF Genel Sekreteri ve Kütahya Mebusu Recep (Peker) tarafından Gümüşhane CHF İdare Heyeti Reisliği'ne gönderilen 31 Mayıs 1933 tarihli yazıda, çok büyük bir yekûn tutan Türk Ocakları borçlarının ödenebilmesi için bu tür arsaların mutlaka satılması gerektiği belirtilerek, bu arsanın özel idare, belediye veya diğer hayır kurumlarına az bir fiyatla satılması veya parçalar halinde vatandaşlara satılması konusunda emir verilmişti (BCA, CHPK, 1935: 3).

Bayburt Türk Ocağı'ndan devralınan arsanın mutlaka satılması gerektiği yönündeki CHF Genel Merkezi'nin emirlerine rağmen, mevcut ekonomik kriz nedeniyle, bu arsa bir türlü satılamıyordu. 1935 yılına gelindiğinde, kasabanın en şerefli yerinde olan bu arsaya talip olanlar, ancak 1.000 lira teklif etmekteydi. Bu durum karşısında Gümüşhane'deki fırka yetkilileri, arsanın üzerinde baraka yapılarak yılda 300 liradan fazla gelir elde edilebileceğini ve bu nedenle satılmasının doğru olmayacağını Ankara'ya bildirmişlerdi. Bununla birlikte, bahsedilen barakaların yaptırılması için gereken para tedarik edilememişti. Bunun üzerine, Şubat 1935'te yapılan Gümüşhane CHF Vilayet Kongresi'nde, bu arsa üzerinde iki katlı bir bina yaptırılarak üst katının Bayburt'ta yeni açılan Halkevi'ne tahsis edilmesi ve alt katında yaptırılacak dükkânların ise Halkevi'ne gelir olmak üzere kiraya verilmesi kararı alınmış ve bunun için vilayet bütçesinden tahsisat ayrılması Gümüşhane Vilayeti'nden istenmişti (BCA, CHPK, 1935: 3).

Türk Ocakları'nın feshedilmesiyle birlikte, bu kurumlar adına yapılmış olan bazı borçlanmalar konusunda sıkıntılar yaşanmış, bazı alacaklılar CHP genel merkezine müracaat ederek, mağduriyetlerine son verilmesini istemişlerdi. Bayburt'ta Türk Ocağı için Erzurumlu Gümrükçü zade Münip Bey'den kiralanan binanın ödenmeyen kira bedelleri konusunda büyük bir sıkıntı yaşanmıştı.

Gümrükçü zade Münip Bey, feshedilmiş olan Bayburt Türk Ocağı'ndan alacağı olan yaklaşık 400 liranın ödenmesi için, 1932'de parti genel sekreterliğine müracaat etmiş, bundan bir sonuç alamayınca, 11 Haziran 1933'te doğrudan Cumhurbaşkanlığı makamına müracaat ederek, yaşadığı sıkıntıyı anlatan uzun bir dilekçe yazmıştı. Bu dilekçe, Erzurum eşrafının I. Dünya Savaşı'ndan nasıl etkilendiğini ve savaş sonrası Erzurum'a geri dönüldüğünde hangi sıkıntılarla karşı karşıya kalındığını gösteren önemli bir belge olduğu için, aynen aşağıya alınmıştır (BCA, CHPK, 1936: 2):

“Huzûr-ı âli-i kerîmânelerine

Efendim hazretleri.

İdâre ve mâişetimiz arazi ve emlâkimizin cüzi varidâtına münhasır iken Harbi Umûmi saikâsiyle hemen mahv derecesine gelerek pek çok perişan olduk.

İstirdâdı müteâkiben Erzurum'a gelerek şimdi şehre civar Tufanç Karyesinde ve pek büyük bir zaruret içinde yaşamaktayız.

Bayburt Kasabası'ndaki emlâkimizin büsbütün harap olması cihetiyle hükümet, 70 000 liralık bir mazbata vermişti. Bundan şimdiye kadar bir fâide göremedik.

Ölmeyecek kadar olsun idaremizi temin için, ailemle kız kardaşlarımın namlarına olan arazimizi Ziraat Bankası'na terhîn suretiyle, altı bin lira borç alıp Bayburt'taki mülkümüzü yapmaya mecbur olduk. Amma ne fâide ki, büyük bir borç altına girip daha çok rahnedâr olduk. Şimdi bu paranın faizini bile veremiyoruz.

Kaldı ki bu kadar mihnet ve meşakkatle ve ağır bir borçla ihyâsına çalıştığımız mezkûr binayı, 1928 senesinde beher seneliği 130 liraya Türk Ocağına kiraya vererek, üç senelik bedel-i icârî olan 390 lirayı henüz alamamışızdır. Müracaâtı mütevâliyemiz üzerine (emir almadık) sözüyle işi tehire bırakıyorlar. Bizim ise perişanlığımız günden gönü artıyor. Banka taksitlerini, maliye vergilerini istiyorlar. Borçtan sıkılarak iki ay evvel telgrafla efendimize müracaat etmişdim. Gerçi henüz bir zuhûrât yok ise de herhalde Bayburt Fırka Riyasetine lazım gelen emri vermiş olduğunuzu ümid ediyorum.

Hukûkumuzu mahkeme marifetiyle aramak efendimizi rahatsız edeceği için doğru olmayacağı gibi, firkamızın muhterem ve mübeccel nâmının

zikriyle hürmetsizlik vukua getirilmiş olmak mülâhazası, vicdânımı bu gibi bir teşebbüsten men ediyor.

Bu kere de şöyle husûsi olarak efendimize müracaâtı daha münâsib gördüm.

Her halde affv-i âlilerini istirhâmla Bayburt Fırka Riyasetine bu babda lazım gelen emrin itasını lütfunuzdan bekler ve bilvesile hürmetsizlikle ellerinizden öperim efendim hazretleri.

Erzurum Gümrükçüzâde M. Münip”

Sonuçta Münip Bey’in bütün müracaatları, elinde bir belge olmadığı için boşa çıkmış ve istediği parayı alamamıştır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Doğu Anadolu’daki diğer birçok şehir ve kasaba gibi, I. Dünya Savaşı’ndan ağır hasarlarla çıkan Bayburt, bulunduğu mevkiin avantajları ve müteşebbis aydınların varlığı sayesinde kısa sürede kendini toparlamış ve Bayburt Türk Ocağı böyle bir ortamda kurulabilmiştir. Bununla birlikte Bayburt Türk Ocağı’nın kuruluşu, doğudaki birçok Türk Ocağı gibi Şeyh Sait İsyânı ile alakalı olup, devletin bu tür kültür kurumlarının bölgede açılmasını özellikle istediği görülmektedir.

Bayburt Türk Ocağı, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Bayburt’un sosyal ve kültürel hayatında rol oynayan üç teşekkülden ikincisidir. Kendisinden hemen önce kurulan Bayburt Gençler Yurdu’nu bünyesine almak suretiyle faaliyete geçmiş ve 1931’de feshedilerek yerini Bayburt Halkevi’ne bırakmıştır.

Bölgedeki diğer Türk Ocakları gibi Bayburt Türk Ocağı da, 1930 öncesi dönemde, şehirdeki diğer cemiyetlerle birlikte, sosyal ve kültürel hayatın gelişmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Bu anlamda doğudaki Türk Ocakları arasında en canlı ve faal ocaklardan birisinin Bayburt Türk Ocağı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Aslında Türk Ocakları ekonomik anlamda Ankara hükümetlerinin desteğine tam anlamıyla sahip olamamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında devletin yardımıyla teşkilatını genişleten ve özellikle 1927’de CHP’nin bir kültür şubesi haline gelen Türk Ocakları, bu tarihten bir süre sonra parti nezdindeki itibarını kaybetmeye başlamış ve bu ocaklara mensup bazı önemli isimlerin 1930’da Serbest Fırka’yı desteklemeleri üzerine, tamamen gözden

çıkarılmıştır. Türk Ocakları'ndan sonra bölgede açılan Halkevleri, CHP'nin ve hükümetlerin maddi desteğini çok daha fazla almıştır.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Katalogu (CHPK), 1935, Belge No: 490.01.65.247.2.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Katalogu (CHPK), 1936, Belge No: 490.01.67.256.2
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Katalogu (CHPK), 1946, Belge No: 490.01.299.1207.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Katalogu (BKKK), 1926; Belge No: 030.18.1.1.21.64.1.
- Doğu Gazetesi, 29 İkinci Teşrin 1937, Erzurum.
- DUZEL, Cahit, 3 Şubat 1977, "İngiliz Hükümetine Sunulmuş Gizli Raporlardan Doğu Anadolu Olayları, 1924-1938", Politika Gazetesi, İstanbul.
- GÜÇER, Nazım Güçer, 3 Şubat 1938, "Bayburt'ta Spor ve Gençlik", Doğu Gazetesi, Erzurum.
- Halk Gazetesi, 29 Kânunuevvel 1341, İstanbul.
- Halk Gazetesi, 13 Şubat 1926, İstanbul.
- ÖZDOĞAN, Günay Göksu, 2001, "Turan"dan "Bozkurt"a, Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), İstanbul.
- SARINAY; Yusuf, 2004, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul.
- TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC), 30.5.1926, II/25, Ankara.
- Türk Yurdu, Mayıs 1928, I/5, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1925-1926, İstanbul.
- Türkiye İktisad Mecmûası, 19 Teşrinisani 1339, II, Numara: 15, İstanbul.
- Varlık Gazetesi, 5 Teşrinievvel 1341 (1925), Sarıkamış.
- Varlık Gazetesi, 27 Mayıs 1926, Sarıkamış.

YETKİN, Çetin, 1983, Türkiye’de Tek Parti Yönetimi, İstanbul.

KURUMSAL YÖNETİMİN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İMKB KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİNDEKİ ŞİRKETLER AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Kemal EYÜBOĞLU¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; günümüzde gitgide önemi artan kurumsal yönetim uygulamalarının şirket getirileri üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) tarafından yayınlanan veriler kullanılarak İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamındaki her bir şirkete ait hisse senetlerinin TL bazlı aylık getirileri elde edilmiştir. Sonrasında ise ilgili şirketlerin söz konusu endekste işlem görmeye başladıkları dönem öncesi ve sonrası olmak üzere her bir şirkete ait TL bazlı aylık getirilerinin ortalaması hesaplanmıştır. Elde edilen ortalamalara, aralarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere eşleştirilmiş iki grup t testi (paired t test) uygulanmıştır. Yapılan istatistiksel analiz sonucu çalışmada yer alan şirketlerin İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamına girmeden önceki ve girdikten sonraki TL bazlı aylık ortalama getirileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Hisse Getirisi, İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi.

THE EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON STOCK RETURNS: AN EVALUATION IN TERMS OF COMPANIES IN ISE CORPORATE GOVERNANCE INDEX

ABSTRACT

The purpose of this study is, investigating the effect on company returns of corporate governance applications which increase in importance today. For this purpose it is used TL based monthly returns of companies which are in ISE Index of Corporate Governance. After this, it is calculated of each companies' TL based monthly returns averages of relevant companies at index in question before the period of dealt and after the period of dealt. Paired t test is applied to procured averages, for determining whether there is significant difference among them. As a result of statistical analysis, it isn't acquired statistical significant difference among TL based monthly average returns after is not entering and entering in ISE Index of Corporate Governance of companies in this study.

Keywords: Corporate Governance, Stock Return, ISE Corporate Governance Index.

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İşletme Bölümü, e-mail: keyuboglu@msn.com

GİRİŞ

Kurumsal yönetim son yıllarda ortaya çıkan finansal krizler ve şirket skandalları nedeniyle (Enron, Parmalat gibi) dünyada oldukça önemli hale gelen modern bir yönetim anlayışıdır.

Yapılan ampirik çalışmalarda da kurumsal yönetimin önemini ortaya koyan sonuçlar elde edilmektedir. Söz konusu sonuçlar uluslararası yatırımcıların, şirketlerdeki kurumsal yönetim uygulamalarını en az finansal performansları kadar önemli bulduklarını; yatırım kararlarının alınmasında, bu konunun reform ihtiyacı olan ülkeler için daha önemli olduğunu düşündüklerini ve iyi kurumsal yönetim uygulamalarına sahip şirketler için daha fazla fiyat ödemeye hazır olduklarını göstermektedir (SPK, 2005: 2).

Bu nedenle; kurumsal yönetimin kalitesinin, şirketlerin ekonomik faaliyetlerinin sonuçlarını pozitif yönde etkilemesi ve bu sonuçların etkin piyasa koşulunun sağlanmasıyla, şirketlerin etkin yönetimi ile paydaşlarına sağlamış olduğu getirilerin en üst düzeyde gerçekleştirilmesine katkıda bulunması beklenmektedir (Gürbüz ve Ergincan, 2004: 1; Topaç, 2002: 13).

Bu çalışma kurumsal yönetim düzeyinin, şirket paydaşlarına sağlamış olduğu getiriler üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, çalışmada İMKB Kurumsal Yönetim Endeksinde işlem gören şirketlerin, endeks kapsamına alınmadan önce¹ paydaşlarına sağlamış olduğu aylık ortalama getiriler² ile endeks kapsamına girdikten sonraki aylara ait aylık ortalama getirileri arasında anlamlı bir farklılığın ortaya çıkıp çıkmadığı araştırılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde kurumsal yönetim, kurumsal yönetim ilkeleri ve kurumsal yönetim endeksi konusunda kısa teorik bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde literatür incelenmiş; üçüncü bölümünde ise kurumsal yönetim endeksinde yer alan şirketlere ilişkin aylık ortalama getiriler ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde söz konusu endekse giriş öncesi ve sonrası aylık ortalama getiriler arasında fark olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmanın son bölümü ise sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır.

¹ İMKB Kurumsal Yönetim Endeksinde giriş tarihi olarak, şirket tarafından söz konusu endekse girmek için yeterli kurumsal yönetim notunun alındığı tarih kastedilmiştir.

² Çalışmada bahsedilen tüm getiriler TL bazlıdır.

I. KURUMSAL YÖNETİM KAVRAMI ve İMKB KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), kurumsal yönetimi, şirketlerin yönlendirildiği ve kontrol edildiği sistem olarak tanımlayıp; şirket yönetimi, yönetim kurulu, paydaşlar ve diğer çıkar grupları arasındaki ilişkiler dizisini içerdiğini vurgulamıştır (Güven vd., 2005: 69). Luo (2005) kurumsal yönetimi, işletmenin performansını açıklayan ve kontrol eden, şirket ve paydaşları arasındaki ilişkiler bütünü olarak ele almaktadır. Shleifer ve Vishny (1997)'e göre kurumsal yönetim, kuruluşlara finansal destek sağlayanların yatırımlarından kazanç sağlayacaklarına dair kendilerini güvence altına almaları ile ilgilenir. Aguilera (2005) ise kurumsal yönetimi, firmaların etkin bir şekilde yönetilmesini, paydaşların ve çeşitli çıkar gruplarının değerinin maksimize edilmesini garanti etmek için mekanizmalar sağlayan bir sistem olarak nitelendirmiştir.

Kurumsal yönetim uygulamalarının ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkışıyla birlikte farklı zaman dilimlerinde çeşitli ülkeler tarafından kurumsal yönetim kod ve ilkeleri oluşturulmuştur. Kurumsal yönetim ilkelerinin uluslararası anlamda ilk kez ele alınışı ise, OECD tarafından 1999 yılında yayınlanan kurumsal yönetim ilkeleri raporu ile gerçekleşmiştir. Bu rapor 2004 yılında revize edilip tekrar yayınlanmış olup, raporda kurumsal yönetim ilkeleri; etkili kurumsal yönetim için temellerin sağlanması, paydaşların hakları, paydaşlara eşitçe davranış, menfaat sahiplerinin kurumsal yönetimdeki rolü, açıklık ve şeffaflık ile yönetim kurulunun sorumlulukları ile ilgili ilkeler yer almaktadır (Çarıkçı, 2009: 53).

OECD'nin 1999 yılında kurumsal yönetim ilkelerini yayınlamasının ardından Türkiye'de kurumsal yönetim ilkelerine olan ihtiyaç artışına paralel olarak, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Temmuz 2003'te ilk defa ve Şubat 2005'te de düzeltme ve eklemeler yaparak kurumsal yönetim alanındaki boşluğu doldurma amacıyla kurumsal yönetim ilkelerini yayınlamıştır (Dağlı vd., 2010: 21).

SPK tarafından yayınlanmış olan kurumsal yönetim ilkeleri paydaşlar, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri, yönetim kurulu olmak üzere dört temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, paydaşların hakları ve eşit işleme tabi olmaları konusundaki prensipler yer almaktadır. Bu bölümde, paydaşların bilgi alma ve inceleme hakkına, genel kurula katılım ve oy verme hakkına, kar payı alma hakkına ve azınlık haklarına ayrıntılı olarak yer

verilmekte; ayrıca paydaşlara ilişkin kayıtların sağlıklı olarak tutulması ve payların serbestçe devri ve satışı konuları ile paydaşlara eşit işlem ilkesi ele alınmaktadır. İkinci bölümde, kamunun aydınlatılması ve şeffaflık kavramları ile ilgili prensipler yer almaktadır. Bu çerçevede, şirketlerin paydaşlara yönelik olarak bilgilendirme politikası kuralları oluşturmaları ve bu kurallar bütününe sadık kalarak kamuyu aydınlatmalarına yönelik prensipler belirlenmiş, ayrıca, dünyadaki güncel gelişmeler ve Türkiye'deki koşulları göz önünde bulundurularak periyodik mali tablo ve raporlarda yer alacak bilgiler bir standarda bağlanmış ve işlevsellik ön planda tutularak detaylandırılmıştır. Üçüncü bölüm, menfaat sahipleri ile ilgilidir. Şirketle ilgili menfaat sahipleri paydaşları ile birlikte çalışanları, alacaklıları, müşterileri, tedarikçileri, sendikaları, çeşitli sivil toplum kuruluşlarını, devleti ve hatta şirkete yatırım yapmayı düşünebilecek potansiyel tasarruf sahiplerini de içerir. Bu bölümde şirket ile menfaat sahipleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine yönelik prensipler yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise, yönetim kurulunun fonksiyonu, görev ve sorumlulukları, faaliyetleri, oluşumu ile yönetim kuruluna sağlanan mali haklar ve yönetim kurulunun faaliyetlerinde yardımcı olmak üzere kurulacak komitelere ve yöneticilere ilişkin prensipler yer almaktadır (SPK, 2005: 5).

Bu gelişmelere paralel olarak SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri çerçevesinde İMKB içerisinde Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni uygulayan şirketlerin dahil edildiği bir İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) oluşturulmuştur. Kurumsal Yönetim Endeksi'nin hesaplanmasına 31.08.2007 tarihinde 5 şirket ile başlanmış olup, endeksin başlangıç değeri 48.082,17'dir. Şubat 2011 itibarıyla ise İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamında 31 şirket işlem görmektedir (Tablo 1).

İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'nin amacı, hisse senetleri İMKB pazarlarında (Gözetli Pazarı ve C Listesi hariç) işlem gören ve kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu 10 üzerinden en az 7 olan şirketlerin fiyat ve getiri performansının ölçülmesidir. Kurumsal Yönetim İlkelerine uyum notu, SPK tarafından belirlenmiş derecelendirme kuruluşları listesinde bulunan derecelendirme kuruluşlarınca¹, şirketin tüm kurumsal yönetim ilkelerine bir bütün olarak uyumuna ilişkin yapılan değerlendirme sonucunda verilmektedir.

¹ Bu kuruluşlar TCR Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme A.Ş., Saha Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme Hizmetleri A.Ş., Kobirate Uluslararası Kredi Derecelendirme ve Kurumsal Yönetim

Tablo 1: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketler (Şubat 2011 itibarıyla)

Şirket Adı	İlk D.N.*	D.T.*	D.K.*	Son D.N.*	D.T.*	D.K.*
Doğan Yayın	8.12	04.2006	ISS	8.78	07.2010	ISS
Vestel Elektronik	7.59	03.2007	ISS	8.40	02.2010	ISS
Y&Y GYO	7.88	04.2007	SAHA	8.26	04.2010	SAHA
Tofaş	7.57	05.2007	SAHA	8.41	11.2010	SAHA
Türk Traktör	7.52	08.2007	SAHA	8.30	08.2010	SAHA
Hürriyet	8.0	09.2007	ISS	8.46	09.2010	ISS
Tüpraş	7.91	10.2007	SAHA	8.55	10.2010	SAHA
Asya Katılım	7.56	07.2008	SAHA	8.17	07.2010	SAHA
Otokar	7.94	03.2008	SAHA	8.32	03.2010	SAHA
Şekerbank	8.13	02.2009	ISS	8.66	02.2010	ISS
Dentaş Ambalaj	7.08	05.2008	SAHA	8.02	08.2010	SAHA
Anadolu Efes	8.10	06.2008	SAHA	8.40	06.2010	SAHA
YapıKredi	8.02	12.2008	SAHA	8.77	12.2010	SAHA
Vakıf Y.O	7.81	01.2009	TCR	8.23	01.2010	Kobirate
Coca Cola	8.30	07.2009	SAHA	8.43	07.2010	SAHA
Arçelik	8.21	07.2009	SAHA	8.55	07.2010	SAHA
TAV	8.33	09.2009	ISS	9.03	08.2010	ISS
TSKB	8.77	10.2009	SAHA	8.91	10.2010	SAHA
Doğan Holding	8.26	11.2009	SAHA	8.42	11.2010	SAHA
Petkim	7.71	11.2009	TCR	8.19	10.2010	Kobirate
Logo	8.05	12.2009	SAHA	8.71	12.2010	SAHA
İş Leasing	8.02	12.2009	SAHA	8.37	12.2010	SAHA
Türk Prysmian	7.76	12.2009	SAHA	8.07	12.2010	SAHA
Türk Telekom	8.01	12.2009	SAHA	8.26	12.2010	SAHA
Turcas Petrol	7.52	03.2010	Kobirate			
Park Elektrik	8.64	06.2010	SAHA			
Aygaz	8.46	06.2010	SAHA			
Albaraka Türk	8.13	10.2010	JCR Eurasia Rating			
Yazıcılar Holding	8.04	11.2010	SAHA			
İhlas Holding	7.71	12.2010	JCR Eurasia Rating			
İhlas Ev Aletleri	7.12	12.2010	JCR Eurasia Rating			

Kaynak: Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği, <http://www.tkyd.org/tr/derecelendirme.asp>, 18.02.2011,

*D.N.: Derecelendirme notu, *D.T.: Derecelendirme tarihi, *D.K.: Derecelendirme kuruluşu

Ayrıca İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamında yer alan şirketlere kotta/kayıtta kalma ücreti İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ne girdikleri

Hizmetleri A.Ş., JCR Avrasya Derecelendirme A.Ş. ve RiskMetrics Group Inc. (ISS) olmak üzere 5 tanedir.

tarihten itibaren; ilk 2 yıl %50, sonraki iki yıl %25 ve izleyen yıllarda %10 indirimli olarak uygulanmaktadır (www.imkb.gov.tr, 18.02.2011).

II. LİTERATÜR TARAMASI

Kurumsal yönetim-hisse getirisi ilişkisi birçok ülkede çalışmalara konu olmuştur. Ülkeden ülkeye kurumsal yönetim anlayışının ve uygulamalarının farklılık göstermesi literatürde farklı sonuçlar elde edilmesine neden olmuştur.

Literatürdeki bazı çalışmalarda kurumsal yönetim ile hisse getirisi arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğuna dair sonuçlara ulaşılmıştır. Shen ve Lin (2010) Tayvan'da yapmış oldukları çalışmada, kurumsal yönetim düzeyi yüksek olan şirketlerin daha yüksek getiri elde ettiklerini saptamışlardır. Meksika'da Chong vd. (2009); Güney Kore'de Black vd. (2005) kurumsal yönetim düzeyi yüksek olan şirketlerin paydaşlarına kurumsal yönetim düzeyi düşük olan şirketlere oranla daha yüksek temettü dağıttığını ortaya koymuşlardır. Kim ve Yoon (2007) ise Güney Kore şirketlerinde kurumsal yönetim düzeyinin yüksek oluşu ile şirket hisselerinden sağlanan getiri arasında pozitif ilişki elde etmişlerdir. Arjantin'de Bebcuk (2005) kurumsal yönetim düzeyi ile varlıklardan elde edilen getiriler arasında güçlü bir ilişki elde etmiştir. Arnott ve Asness (2003) ise ABD'de kurumsal yönetim açısından daha iyi yönetilen şirketlerin kötü yönetilen şirketlere göre paydaşlarına daha fazla temettü ödemesinde bulunduğunu belirlemişlerdir. Bauer vd. (2003) yapmış oldukları çalışmada kurumsal yönetim ile hisse getirisi arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. ABD'de Gompers vd. (2003) paydaş haklarının güçlü olduğu şirketlerin zayıf olan şirketlere oranla yılda %8,5 daha fazla getiri sağladığı sonucuna varmışlardır. Klapper ve Love (2002) ise kurumsal yönetim düzeyi yüksek olan şirketlerin paydaşlarına, kurumsal yönetim düzeyi düşük olan şirketlere oranla daha yüksek temettü dağıttığını belirlemişlerdir.

Literatürde kurumsal yönetim ile hisse getirisi arasında ilişki olmadığı sonucunu ortaya koyan çalışmalara da ulaşılmıştır. Büyükşalvarcı ve Abdioğlu (2010) İMKB'de yapmış oldukları çalışmada, kurumsal yönetim endeksinde olan ve kurumsal yönetim endeksinde olmayan şirketlerin paydaşlarına sağlamış olduğu getiriler arasında bir farklılık olmadığını saptamışlardır. ABD'de Core vd. (2006) ise düşük düzeyde kurumsal yönetimle yönetilen şirketlerin paydaşlarına düşük getiri sağladığına ilişkin bir sonuca varamamışlardır. Aynı şekilde ABD'de Yen (2005); Bhagat ve

Black (2002) kurumsal yönetim ile şirket hisse getirisi arasında anlamlı bir ilişki elde edememiştir.

Bazı çalışmalarda ise kurumsal yönetim ile hisse getirisi arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aman ve Nguyen (2007) Japonya’da kurumsal yönetim açısından kötü düzeyde olan şirketlerin, iyi yönetilen şirketlere oranla daha fazla getiri sağladığını tespit etmişlerdir. Pham vd. (2007) Avustralya’da yapmış oldukları çalışmada yüksek düzeyde kurumsal yönetilen şirketlerin düşük düzeyde yönetilen şirketlere oranla daha az getiri sağladıklarını ortaya koymuşlardır. Drobetz vd. (2003) Almanya’da kurumsal yönetim ile hisse getirisi arasında negatif yönlü bir ilişki elde etmişlerdir.

III. VERİ ve YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde verilerin nasıl elde edildiği ve kullanılan yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir.

A. Veri

Kurumsal yönetimin hisse getirileri üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi’nde işlem gören şirket hisselerinin her bir aya ait aylık getirileri¹ kullanılmıştır. Söz konusu endeks kapsamındaki şirketlerin aylık getirileri İMKB tarafından hesaplanmaktadır. Ancak endekste işlem gören 31 şirketten 7 tanesinin² endeks kapsamına alındıktan sonraki işlem görme süresi değerlendirme açısından yetersiz görüldüğünden çalışmada toplam 24 şirket incelenmiştir.

B. Yöntem

Çalışmada yer alan her bir şirkete ait aylık getiriler İMKB tarafından aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır:

$$Gi = \frac{F_i * (BDL + BDZ + 1) - R * BDL + T - F_{i-1}}{F_{i-1}}$$

Burada; Gi: “i” ayına ait getiriyi; F_i: “i” ayına ait en son kapanış fiyatını; BDL: ay içinde alınan bedelli hisse adedini; BDZ: ay içinde alınan bedelsiz

¹Aylık getiri bir hisse senedinin bir ay boyunca elde tutulması sonucunda elde edilen getiriyi göstermektedir.

²Turcas Petrol, Park Elektrik, Aygaz, Albaraka Türk, Yazıcılar Holding, İhlas Holding ve İhlas Ev Aletleri çalışma kapsamı dışı bırakılmıştır.

hisse adedini; R: rüçhan hakkı kullanma fiyatını; T: ay içinde 1.000,-TL/1 YTL nominal değerli bir hisse senedine ödenen net temettü tutarını; F_{i-1} : “i” ayından bir önceki aya ait en son kapanış fiyatını belirtmektedir.

Çalışmada iki ayrı yöntem kullanılmıştır. İlk yöntem göre, her bir şirkete ait hisse senedinin halka arz-XKURY giriş ile XKURY giriş-Aralık 2010 dönemlerini kapsayacak şekilde tüm aylık getirileri kullanılarak, 2 adet ortalama getiri hesaplanmıştır (Tablo 2). Endeks kapsamı öncesi ve sonrası aylık ortalama getirilerin hesaplanmasından sonra ise iki ortalama arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla eşleştirilmiş iki grup t testi tekniğinden faydalanılmıştır.

İkinci yöntem göre ise çalışmada yer alan her bir şirketin XKURY giriş-Aralık 2010 dönem uzunluğu dikkate alınarak söz konusu endekse giriş öncesinden de aynı dönem uzunluğu kadar geriye gidilmiş,¹ endekse giriş öncesi ve sonrası dönem uzunlukları eşit olarak değerlendirilmiştir. Dönem uzunluklarının eşitlenmesi sonrasında ilgili dönemler boyunca elde edilen aylık getiriler kullanılarak her bir şirkete ait hisse senetlerinin 2 ayrı ortalama getirisi hesaplanmıştır (Tablo 3). Hesaplanan ortalamalara aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla eşleştirilmiş iki grup t testi uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 13 paket programı kullanılmıştır.

IV. BULGULAR

Bu bölümde yapılan hesaplamalar sonucu elde edilen bulgulardan bahsedilmiştir.

Tablo 2’ye göre çalışmada yer alan 24 şirketten sadece 7 tanesinin İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi’ne girişten Aralık 2010 sonuna kadarki döneme kadar sağlamış olduğu ortalama getiri, halka arzdan söz konusu endekse giriş dönemine kadar sağlamış olduğu ortalama getirinin üzerindedir. Bu 7 şirketten 6 tanesi 2009 yılında, 1 tanesi 2008 yılında İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi’nde işlem görmeye başlamıştır.

¹ Türk Traktör ve Asya Katılım Bankası’nda dönem uzunluğu yetersiz olduğundan halka arz tarihlerinden itibaren dönem başlatılmıştır.

Tablo 2: Halka Arz-XKURY Giriş ile XKURY Giriş-Aralık 2010 Dönemlerine Ait Aylık Getirilerinin Ortalaması (İlk Yönteme Göre)

Derecelendirme Notu Alan Şirket	Halka Arz-XKURY Giriş Dönemi Ortalaması (%)	XKURY Giriş Tarihi	XKURY Giriş-Aralık 2010 Dönemi Ortalaması (%)
1. Doğan Yayın	6,30	Nisan 2006	0,06
2. Vestel Elektronik	4,87	Mart 2007	0,89
3. Y&Y GYO	3,33	Nisan 2007	3,20
4. Tofaş	6,17	Mayıs 2007	2,18
5. Türk Traktör	3,49	Ağustos 2007	2,50
6. Hürriyet	8,49	Eylül 2007	0,31
7. Tüpraş	7,76	Ekim 2007	1,81
8. Asya Katılım	3,05	Temmuz 2008	1,03
9. Otokar	6,48	Mart 2008	2,61
10. Şekerbank	3,56	Şubat 2009	6,68
11. Dentaş Ambalaj	2,00	Mayıs 2008	3,54
12. Anadolu Efes	2,82	Haziran 2008	1,87
13. YapıKredi	7,37	Aralık 2008	4,14
14. Vakıf Y.O	4,97	Ocak 2009	8,47
15. Coca Cola	1,35	Temmuz 2009	5,68
16. Arçelik	6,44	Temmuz 2009	6,18
17. TAV	-0,88	Eylül 2009	5,02
18. TSKB	5,87	Ekim 2009	5,81
19. Doğan Holding	6,90	Kasım 2009	1,67
20. Petkim	5,42	Kasım 2009	5,23
21. Logo	2,81	Aralık 2009	1,50
22. İş Leasing	4,26	Aralık 2009	4,61
23. Türk Prysmian	5,56	Aralık 2009	2,11
24. Türk Telekom	0,57	Aralık 2009	3,86

Tablo 3: XKURY'ine Giriş Öncesi ve Sonrası Dönem Uzunlukları Eşit Değerlendirilerek Elde Edilen Aylık Getirilerin Ortalaması (İkinci Yönteme Göre)

Derecelendirme Notu Alan Şirket	XKURY Giriş Öncesi Dönem Ortalaması (%)	XKURY Giriş Tarihi	XKURY Giriş Sonrası Dönem Ortalaması (%)
1. Doğan Yayın	6,36	Nisan 2006	0,06
2. Vestel Elektronik	0,23	Mart 2007	0,89
3. Y&Y GYO	1,76	Nisan 2007	3,20
4. Tofaş	4,03	Mayıs 2007	2,18
5. Türk Traktör	3,41	Ağustos 2007	2,50
6. Hürriyet	2,71	Eylül 2007	0,31
7. Tüpraş	3,86	Ekim 2007	1,81
8. Asya Katılım	4,00	Temmuz 2008	1,03
9. Otokar	4,62	Mart 2008	2,61
10. Şekerbank	-1,91	Şubat 2009	6,68
11. Dentaş Ambalaj	1,42	Mayıs 2008	3,54
12. Anadolu Efes	0,66	Haziran 2008	1,87
13. YapıKredi	0,97	Aralık 2008	4,14
14. Vakıf Y.O	-1,61	Ocak 2009	8,47
15. Coca Cola	-0,55	Temmuz 2009	5,68
16. Arçelik	0,08	Temmuz 2009	6,18
17. TAV	-2,84	Eylül 2009	5,02
18. TSKB	4,56	Ekim 2009	5,81
19. Doğan Holding	2,16	Kasım 2009	1,67
20. Petkim	3,38	Kasım 2009	5,23
21. Logo	7,08	Aralık 2009	1,50
22. İş Leasing	7,99	Aralık 2009	4,61
23. Türk Prysmian	4,07	Aralık 2009	2,11
24. Türk Telekom	3,24	Aralık 2009	3,86

İkinci yönteme göre yapılan hesaplamalar Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre çalışmada yer alan 24 şirketten 13 tanesinin İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ne girişten Aralık 2010 sonuna kadarki döneme kadar sağlamış olduğu ortalama getiri, söz konusu endekse giriş döneminden aynı dönem uzunluğu geri gidilerek elde edilen ortalama getirinin üzerindedir. Bu 13

şirketten 8 tanesi 2009 yılında, 3 tanesi 2008 yılında, 2 tanesi ise 2007 yılında İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem görmeye başlamıştır.

Tablo 4, ilk yöntemle göre hesaplanan ilgili ortalamalar arasındaki farklılıklara ilişkin eşleştirilmiş iki grup t testi sonuçlarını göstermektedir. Test sonuçlarına göre; %95 güven aralığında çalışmada yer alan şirketlerin İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamına girmeden önceki ve girdikten sonraki aylık ortalama getirileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık elde edilememiştir (sig. > 0,05).

Tablo 4: Eşleştirilmiş İki Grup T Testi Sonuçları (İlk Yönteme Göre)

	Ortalama	Std. Sapma	Std.Hata Ort.	t	Anlamlılık
XKURY- Öncesi XKURY-Sonrası	1,16792	3,62248	0,73944	1,579	0,128

Tablo 5 ise ikinci yöntemle göre hesaplanan ilgili ortalamalar arasındaki farklılıklara ilişkin eşleştirilmiş iki grup t testi sonuçlarını göstermektedir. Test sonuçlarına göre; %95 güven aralığında çalışmada yer alan şirketlerin İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamına girmeden önceki ve girdikten sonraki aylık ortalama getirileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık elde edilememiştir (sig. > 0,05). Bu sonuçlara göre kurumsal yönetimin hisse getirileri üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 5: Eşleştirilmiş İki Grup t testi Sonuçları (İkinci Yönteme Göre)

	Ortalama	Std. Sapma	Std.Hata Ort.	t	Anlamlılık
XKURY- Öncesi XKURY-Sonrası	-0,90833	4,29287	0,87628	-1,037	0,311

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada; ortaya çıkan finansal krizler ve şirket skandallarıyla son zamanlarda önemi gitgide artan kurumsal yönetim uygulamalarının şirket getirileri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla İMKB tarafından hesaplanan aylık getiriler kullanılarak iki farklı yöntem uygulanmıştır. İlk yöntemle göre, halka arz-XKURY giriş ile XKURY giriş-Aralık 2010 dönemlerini kapsayacak şekilde her bir şirkete ait hisse senetlerinin aylık getirilerinin ortalaması hesaplanmıştır. İkinci yöntemde ise her bir şirkete ait XKURY giriş-Aralık 2010 dönem uzunluğu esas alınarak, ilgili endekse giriş tarihinden aynı dönem uzunluğu kadar geri gidilmiş ve endekse giriş öncesi

ile sonrası dönemler eşitlenmiştir. Sonrasında ise ilgili dönemler boyunca her bir şirkete ait hisse senetlerinin aylık getirilerinin ortalaması hesaplanmıştır. Her iki yöntem kendi içinde değerlendirilecek şekilde, elde edilen ortalamalara, aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere eşleştirilmiş iki grup t testi uygulanmıştır. Yapılan istatistiksel analiz sonucu her iki yöntem kullanılarak elde edilen ortalamalar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Literatürde ise kurumsal yönetim ile hisse getirisi ilişkisi ile ilgili farklı sonuçlar ortaya konmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuç, literatürdeki bazı çalışmalardan elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir (Büyükşalvarcı ve Abdioğlu, 2010; Core vd., 2006; Yen, 2005; Bhagat ve Black, 2002).

Bu çalışmanın önemli bir kısıdı; çalışmada yer alan şirket sayısının az olması ve özellikle endekste yer almak için yeterli kurumsal yönetim notunun alınması sonrası dönemin sağlıklı bir analiz için yeterli uzunlukta olmamasıdır. Bu kısıt; ilerleyen dönemde yapılacak olan çalışmalarda, İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamındaki şirket sayısının ve şirketlerin söz konusu endeksteeki işlem döneminin artması sonucunda aşılabılır.

KAYNAKÇA

- AGUILERA, Ruth V. (2005), "Corporate Governance and Director Accountability: An Intuitional Comparative Perspective", *British Journal of Management*, Vol. 16, ss.39-53.
- AMAN, Hiroyuki ve NGUYEN, Pascal. (2007). "Do Stock Prices Reflect the Corporate Governance Quality of Japanese Firms?" Working Paper, University of New South Wales. (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=983301), 16.02.2011.
- ARNOTT, Robert D. ve ASNESS, Clifford, S.. (2003), "Surprise! Higher dividends = Higher earnings growth", *Financial Analysts Journal*, 59 (January/February), ss.70-87.
- BAUER, Rob, GUENSTER Nadja ve OTTEN Roger. (2003). "Empirical Evidence on Corporate Governance in Europe. The Effect on Stock Returns, Firm Value and Performance." EFMA 2004 Basel Meetings Paper.

- BEBZCUK, Ricardo N. (2005), “Corporate Governance and Ownership: Measurement and Impact on Corporate Performance and Dividend Policies in Argentina”, Latin American Research Network Working Paper, R-5/16, ss.1-59.
- BHAGAT, Sanjai ve Bernard BLACK. (2002). “The non-correlation between board independence and long term firm performance”, Journal of Corporation Law 27 (winter), ss. 231-274.
- BLACK, S.Bernard, JANG, Hasung, ve KİM, Woochan, (2005). “Does corporate governance predict firms’ market values?. Evidence from Korea”, ECGI-Finance Working Paper No. 86/2005.
- BÜYÜKŞALVARCI, Ahmet ve ABDİOĞLU, Hasan. (2010). “Corporate Governance, Financial Ratios and Stock Returns: An Empirical Analysis of Istanbul Stock Exchange (ISE)”, International Research Journal of Finance and Economics ISSN 1450-2887, Issue 57 (2010), <http://www.eurojournals.com/finance.htm>. ss.70-81, 10.02.2011.
- ÇARIKÇI, H.İlker, KALAYCI Şeref ve GÖK İbrahim Yaşar (2009), “Kurumsal Yönetim- Şirket Performansı İlişkisi: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 1/1(2009) ss.51-72.
- CHONG Alberto, GUILLEN Jorge ve LOPEZ-DE-SILANES Florencio. (2009), “Corporate governance reform and firm value in Mexico: an empirical Assessment”, Journal of Economic Policy Reform Vol. 12, No. 3, September 2009, ss.163–188.
- CORE, John E., WAYNE R. Guay, ve RUSTICUS Tjomme O.. (2006). “Does Weak Governance Cause Weak Stock Returns? An Examination of Firm Operating Performance and Investors’ Expectations.” Journal of Finance 61, ss.655–87.
- DAĞLI Hüseyin, AYAYDIN Hasan ve EYÜBOĞLU Kemal. (2010), “Kurumsal Yönetim Endeksi Performans Değerlendirmesi: Türkiye Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:48, Ekim 2010, ss.18-31.
- DROBETZ Wolfgang, SCHILLHOFER Andreas ve ZIMMERMANN Heinz (2003), “Corporate Governance and Firm Performance: Evidence

- from Germany”, <http://www.cofar.uni-mainz.de/dgf2003/paper/paper146.pdf>, 18.02.2011
- GOMPERS, Paul A., ISHII Joy L., ve METRICK Andrew, (2003), “Corporate governance and equity prices”, *Quarterly Journal of Economics* 118, ss.107–155.
- GÜRBÜZ, A.Osman ve ERGİNCAN, Yakup (2004), “Kurumsal Yönetim: Türkiye’deki Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler”, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- GÜVEN Alpay, BODUR Muzaffer, ENER Hakan ve TALUG Cem (2005), “Comparing board-level governance at MNEs and local firms: Lessons from Turkey”, *Journal of International Management* 11 (2005) ss.67-86.
- KİM, Hyo Jin ve YOON Soon, Suk, (2007). “Corporate Governance and Firm Performance in Korea”, *Malaysian Accounting Review*, Volume 6, No. 2, 2007.
- KLAPPER, Leora F., ve LOVE, Inessa, (2002). “Corporate governance, investor protection, and performance in emerging markets”. Washington, DC: World Bank.
- LUO, Yadong (2005), “Corporate Governance and Accountability in Multinational Enterprises: Concepts and Agenda”, *Journal of International Management*, 11, ss. 1–8.
- PHAM Peter Kien, SUCHARD JoAnn ve ZEİN Jason. (2007). “Corporate Governance, Cost of Capital and Performance: Evidence from Australian Firms”, <http://ssrn.com/abstract=1015985>, 16.02.2011.
- SHEN, Chung-Hua ve KUN-Lİ Lin. (2010). “The Impact of Corporate Governance on the Relationship Between Fundamental Information Analysis and Stock Returns”, *Emerging Markets Finance & Trade / September–October 2010*, Vol. 46, No. 5, ss.90–105.
- SHLEİFER, Andrei, ve VISHNY Robert, (1997), “A Survey of Corporate Governance,” *The Journal of Finance*, Vol. LII, No.2, ss.737-783.
- SPK (2005), “Kurumsal Yönetim İlkeleri”, İlk Yayınlanma Tarihi: Temmuz 2003 Düzeltilmiş İkinci Yayınlanma Tarihi: Şubat 2005,

<http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=66&fn=66.pdf&submenuheader=null>, 18.02.2011.

TOPAÇ, Erhan. (2002), “Kurumsal Yönetim İlkelerinin Sermaye Piyasalarının Gelişmesindeki Önemi ve Türkiye Uygulamaları”, İMKB-Sermaye Piyasalarında Kurumsal Yönetim İlkeleri Konferansı, 26.04.2002.

YEN, Shih-Wei. (2005). “Are Well Governed Firms Safe Investments?” (<http://ssrn.com/abstract=648401>), 17.02.2011.

<http://www.imkb.gov.tr/Indexes/StockIndexesHome/CorporateGovernanceIndex.aspx>, 18.02.2011.

<http://www.tkyd.org/tr/derecelendirme.asp>, 15.02.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ TARİHİ

Desmond Dinan, Çeviren: Hale Akay

İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009, 477 sayfa

ISBN 975-978-975-6051-90-0

Oğuzhan ASLANTÜRK¹

Emrah FİRİDİN²

Zaman zaman anlamsızmış gibi görünse de, uzun yıllar tartışma konusu olan, ne öneminden ne de değerinden hiç bir şey kaybetmeyen, hükümet politikasından ziyade devlet politikası olan, hemen her siyasi partinin ve iktidarın dilinden düşürmediği, seçim meydanlarında dillerden düşmeyen vaatler arasında gelen bir proje, bir politikadır, Avrupa Birliği. Fakat ne hikmettir ki Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci inişli çıkışlı bir hal içerisinde gelişmektedir ve bugüne kadar, birçok nedenden ötürü ki bu nedenler daha çok siyasi nedenlerdir, bu süreç hala sonuçlanamamıştır. Peki, Avrupa Birliği nedir, ne amaçla kurulmuştur, kurucu üyeleri kimlerdir, yeni üyelerini hangi devletler arasından, neye göre, neden seçmektedir, AB'ne girmek ne anlam ifade eder. İşte tam da bu noktalarda Desmond Dinan bize Avrupa Birliği adına bugüne kadar ne yapıp edilmişse, tarihi bir süreç içerisinde sunmaya çalışmıştır.

Avrupa Kıtası, uzun yıllar birbirine düşman Avrupalı devletlerin adeta savaş arenası olmuştur. Dar bir bakış açısına sahip bu devletler yakın tarihimize iki büyük dünya felaketi yaşatan, iki büyük dünya savaşını sığdırmış, hatta her iki savaşın yaşanmasındaki en önemli aktörler konumunda olmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşından sonra, müttefikler Almanya ile Versailles Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu durum Alman ekonomisinde büyük bir gerilemeye neden olurken, Fransa ile olan kötü ilişkilerin daha kötüleşmesiyle birlikte, Alman milliyetçilerine büyük bir fırsat yaratmıştır. Kıtanın için de böyle bir durum mevcutken, kıta dışında Sovyetler'in henüz ciddi bir tehdit olarak görülmemesi ve Amerika'nın da müttefik görünümü, Avrupalı Devletler için birleşme gibi bir girişimi akıllara getirmemekteydi. Zaten

¹Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, e-mail: oaslanturk@hotmail.com

²Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, e-mail: emrahfiridin@gmail.com

Avrupalı Devletler de birbirlerine fazla güvenmiyorlardı. Her şeyden önce bu güven bunalımını aşmaları gerekmektedir.

Yazar, AB'nin bütünleşme hikâyesinin, kurulmasına temel teşkil eden fikirlerin köklerinin 19. yüzyıla dayanmasına rağmen, II. Dünya Savaşı sonunda şekillenmesi nedeniyle, kitabın hareket noktası olarak da II. Dünya Savaşı sonrasında cereyan eden olayları ele almıştır. Bu bağlamda yazar, birinci bölümde savaş sonrası dönemi, ikinci bölümde 1950'de kurulan üç toplulukla birlikte başarısızlıkla sonuçlanan Savunma Topluluğu teklifini, üçüncü bölümde Avrupa Topluluğu'nun (AT) yapısını, dördüncü bölümde 1970'lerde ekonomik dalgalanmalar sırasında AT'nin gidişatındaki tersine dönüşü, beşinci bölümde AT'nin toparlanışını, altıncı bölümde Avrupa Tek Senedi ile pazar programı üzerinde durarak, bütünleşmedeki 1980'lerdeki hızlanmayı, yedinci bölümde AB'nin 1990'larda nasıl hayata geçirildiğini, sekizinci ve son bölümde ise AB'nin karşı karşıya kaldığı mücadeleleri ele almıştır.

Birinci bölümde yazar, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın içinde bulunduğu oldukça sıkıntılı olan bir dönemi, Birleşik Devletlerin bölgesel güvenliği kuvvetlendirmek ve ekonomik toparlanmaya hız kazandırmak amacıyla Avrupa bütünleşmesine nasıl destek verdiğini açıklamaktadır. Nitekim Almanya yenilmiş ve harap bir durumdadır. Doğu Avrupa'da iktidara gelen Sovyet kontrolündeki komünist partiler diktatörlük hükümetleri kurmuşlar, özel mülkiyeti kaldırmışlar ve komuta ekonomisini uygulamaya geçirmişler, savaşın sonuçlarıyla başa çıkmaya çalışan Batı Avrupa ülkeleri, çaresizce ekonomik toparlanma, siyasi istikrar ve askeri güvenlik için çaba içerisine girmişlerdir. İşte tam da bu noktada Rusya karşısında ve daha genel olarak kendi sistemi içerisinde daha güçlü bir Avrupa'nın olmasını isteyen Birleşik Devletler devreye girerek, Marshall Planı ve Avrupa Ödemeler Birliği ile imdada yetişmiş, ayrıca 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile Batı Avrupa için bir güvenlik şemsiyesi sağlamıştır. Burada Avrupalı Devletlerin artık bir şekilde Avrupa'ya huzurun ve refahın hâkim olması için yapmış oldukları çabalar ve Amerika tarafından Avrupa'da birlik oluşturmaya çalışmasına yönelik bir takım girişimler ele alınmıştır. Aynı zamanda, oluşturulacak birlik için ortak bir payda bulup onun üzerinde anlaşma çabalarını, fakat ülkeler arasındaki derin ayrılıkların bunu engellediği bir süreci açıklamıştır.

Yazara göre Marshall Planı, ekonomik açıdan Avrupa'yı tam olarak kurtarmamış, fakat dolar açığının kapanmasına yardımcı olmuş, kendi sermayelerini oluşturma imkânı sunmuş, yani makineye yakıt olmamış ama yağ olmuştur. Ayrıca, Marshall Planı, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) ve Ödemeler Birliği, sınırlar arası ticareti geliştirmek için devletleri tarifeleri ve tarife dışı engelleri azaltmaya teşvik ederek bir fayda döngüsü oluşturmuştur. Aynı zamanda, ABD'nin sponsorluğundaki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT), Avrupa ülkelerini serbest küresel ticarete yöneltmiştir. Ticari korumacılığın terk edilmesi Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1950'lerin sonunda kurulabilmesinin önünü açmıştır, fakat Almanya sorunu çözülmeden, Avrupa Topluluğunun da hayata geçemeyeceği belirtilmiştir.

Avrupa savaştan yeni çıkmış, yorgun ve savaşın yıkıntılarının her yönüyle görüldüğü devletlerin bulunduğu bir görünümdeydi. Muhtemel bir birlik için hayli önemli bir yeri olacak olan Almanya, müttefik devletler ve Sovyetlerin denetim ve idaresi altındadır. Zayıf bir Almanya'nın zayıf bir Atlantik anlamına geldiğini bilen ABD ekonomik açıdan güçlü bir Almanya istemekteydi. Benzer yaklaşım İngiltere için de söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, aslında Almanya sorunu demek Almanya-Fransa sorunu demektir ki bu, Fransa'nın Almanya'nın ekonomisinin toparlanması karşısında endişeleri olacağı anlamına gelmektedir. Elbette bunun nedenleri de Fransa Almanya arasındaki bitmek bilmeyen coğrafî, tarihi, siyasi ve de ekonomik sıkıntılarıdır.

Sovyet Rusya, kıtaya ve dünya siyasetine ciddi etkileri olan bir aktör konumuna gelmiştir. Bu durum kaçınılmaz olarak diğer güç olan ABD ile SSCB'yi karşı karşıya getirecekti. ABD ve SSCB arasındaki husumet Marshall Planı'nın Rus Dış İşleri Bakanı tarafından reddedilmesi ve bu planın nüfuzu altında bulundukları Doğu Avrupa ülkeleri tarafından da aynı şekilde takip edilmesini istemesiyle başlamaktadır. ABD ise, kendi çıkarlarına uygun bir dünya düzeni kurmak ve Avrupa'yı Tek Pazar halinde görmek istemektedir. Ancak Avrupalı Devletler, özellikle Fransa ve Almanya, kendi ulusal çıkarlarına hizmet edecek fikirlere sahiptiler. Fransa, yanı başında tekrar güçlü bir Almanya istemiyordu. Bunun için başta İtalya olmak üzere bazı ülkelerle gümrük birliği kurma girişiminde bulunması, ortak bir pazar için değil Almanya'nın ekonomik anlamda toparlanmasını engellemek içindi. Bu süreç, Mayıs 1950 yılında gerçekleşen Schuman Deklarasyonu'na kadar devam etmiştir. Deklarasyon, Almanya ve Fransa arasındaki Ruhr sorununa çözüm arayışı için önemli açılımları içeriyordu. Buradaki zengin kömür ve

çelik kaynaklarının uluslar üstü bir örgüt vasıtasıyla yönetilmesi öneriliyordu. Bu durum iki ülke arasındaki buzların erimeye başlamasında önemli bir adım olmuştur.

İkinci bölümde, 1950’li yıllarda cereyan eden olaylar ele alınmış, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Savunma Topluluğu (AST) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nun (Euratom), kuruluş çalışmaları incelenmiştir. Savunma Topluluğu ile Siyasi Topluluk fikri, savaşın sona ermesinden bu kadar kısa bir süre sonrası için çok aşırıya kaçmış, fakat ulusal çıkarların daha geniş bir Avrupa bağlamı içinde korunması açısından, işlevsel ekonomik Topluluklar ideal araçlar olmuştur.

Soğuk Savaş, 1950’lerde Avrupa üzerine adeta kara bulut gibi çökmüş, Sovyetler başta 1953’te Doğu Almanya’daki işçi hareketlerini, daha sonra 1956’da Polonya ve Macaristan’daki reform hareketlerini şiddet kullanarak bastırmıştır. Ancak 1950’lerin ortalarında Almanya yeniden silahlanmaya başlayınca Sovyetler dizginlenebilmiştir. Almanya bu dönemde toparlanmaya başlamış ve topluluk için önemli adımların atılmaya başlandığı görülmüştür. Fakat Avrupalı devletler halen birlik kurmak için gerekli olan ortak hareket etme ve düşünme bilinciyle hareket etmiyorlardı. Diğer taraftan, önemli bir güç olan İngiltere ise birliğe soğuk bakıyordu

1950’ler ayrıca, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, Avrupa ülkelerinin eski sömürgelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla, dekolonizasyonun hızlanmasına şahitlik etmiştir. Fransızlar, Cezayir ve Hindin’in elden çıkarmışlar, İngiltere ile birlikte Mısır’a askeri müdahalede bulunmuşlar fakat Sovyetler Birliği Mısır’a yardım tehdidinde bulunması ve ABD’nin Fransa ve İngiltere’ye yardım etmemiş olması dolayısıyla, İngiltere ve Fransa istemeyerek de olsa geri çekilmişlerdir.

Bu dönemde meydana gelen önemli olaylardan biri de, hükümetler arası konferanstır. Bu konferansta Schuman Planı üzerinde daha ciddi durulmuştur. Hatta Schuman planının somutlaşması yapılan konferansın bir neticesi olmuştur. Fakat istenen sonuç ilk zamanlar alınamamıştır

1950’de ilan edilen Schuman Deklarasyonu ile Fransa ve Almanya merkezli Kömür ve Çelik Topluluğu teklifini ilan etmiş ve hayata geçirmek için çalışmalar başlamıştı. Bu müzakereler, Avrupa bütünleşmesi tarihindeki hükümetler arası konferansların ilkidir. Planının en başta gelen ekonomik amacı, katılımcı ülkeler arasında kömür ve çelik için bir tek pazar

oluşturmaktır. Bu, kömür ve çeliğin serbest dolaşımını kolaylaştırmak amacıyla sabit fiyat, gelir ve satış vergisi, teşvikler ve farklı nakliye oranları gibi birçok tarife ve tarife dışı engelin kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu arada hemen savaş sonrası bir güvensizlik ortamı olması, Fransa'nın, Almanya'nın silahlanmasını istemediği için anlaşmaya yanaşmaması nedeniyle, Avrupa Savunma Topluluğu (AST) fikri rağbet görmemiş ve 1954'te yıkılmıştır. AKÇT, birleşmiş bir Avrupa yolunda yeni bir başlangıç olmuş ve Fransız-Alman düşmanlığının giderilmesinde üstün bir başarı sağlamıştır.

AST hüsrانından sonra, Avrupalı Devletler Roma'da buluştular. Roma'da yapılan antlaşmalar gelecekteki birleşik Avrupa sistemi için mihenk taşı olma özelliği taşıyacaktır. "Barış ve Refah" Roma'daki görüşmelerin asıl amacını anlatan ve bir şeylerin değişmesine yönelik atılacak adımların özeti olmuştur. 1957'de yapılan Roma Antlaşması aslında ekonomik birlikteliği sağlar nitelikteydi. Gümrük birliği, para politikası, rekabet politikası gibi ortak çabalar ve hedefler ele alınıyordu. 25 Mart 1957'de Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Euratom antlaşmaları imzalanmıştır. Euratom antlaşmasının başlıca amaçları, araştırmaların teşviki, bilginin yaygınlaştırılması, sağlık ve güvenliğin korunması, yatırımların kolaylaştırılması, madenler ve nükleer yakıtların arzı, nükleer malzemenin uygun kullanımı ve uzmanlaşma gerektiren malzeme ve ekipman için bir ortak pazar kurulması, iken AET'nin başlıca amacı, ortak bir pazarın kurulması, ekonomik faaliyetlerin uyum içinde gelişmesi, dengeli ve sürekli bir gelişme sağlanması, istikrarın artması, topluluk üyesi ülkeler arasındaki ilişkilerin daha sıkılaştırılması, gümrük birliği, ortak ticaret politikası, ortak ulaştırma politikası, rekabet politikası, para politikasındaki sınırlı işbirliği makroekonomik politikaların koordinasyonun sağlanması olmuştur. Ucuz ithal benzinin piyasa hâkimiyeti ve nükleer enerji karşıtları Euratom'u güçsüzleştirirken, AET antlaşması daha önem kazanmış hatta Roma Antlaşması denilince sadece AET anlaşılır hale gelmiştir. Roma Antlaşması, Birliğin temel organlarının oluşturulup Birliğe neredeyse temel şeklini veren antlaşmadır.

Yazar, üçüncü bölümde De Gaulle'nin dolayısıyla Fransa'nın gölgesinde Avrupa Topluluğu'nda (AT) yaşanan olayları ele almaktadır. 1960'ların sonuna gelindiğinde, üye ülkeler tarımsal harcamaları kapsayacak daimi bir fon mekanizmasını hâlâ müzakere etmemiş olsalar da, Gümrük Birliği ve Ortak Tarım Politikası (OTP) işler haldedir. 1958 de Sovyetlerin üç işgal gücüne yapmış olduğu kent statüsünde değişiklik istemesi doğrultusundaki

ülmatomu, Berlin krizine neden olmuştur. Bu olaydan sonra Soğuk Savaş daha da şiddetlenmiş, tarihe Küba krizi olarak geçecek olan bir dönem yaşanmıştır. Diğer taraftan AT'nin uluslararası anlamda gündemini Cezayir'de meydana gelen olaylar da meşgul etmekteydi. Vietnam Savaşı, Çekoslovakya müdahalesi ve petrol üreten Arap Ülkeleri'nin siyasi güç olma adına attıkları adımlar AT'nin karşılaşmış olduğu diğer sorunlardı.

Roma Antlaşması ile komisyon faaliyetleri raporunu dinlemek amacıyla Avrupa Parlamentosu oluşturulmuştu. Parlamento başlangıçta önemsizdi ve yasama yetkisi dardı. 142 üyeden oluşmaktaydı ve Strasbourg'da toplanmakta, komite toplantılarını ise Brüksel'de gerçekleştirilmekteydi.

Topluluğa hareketlenme getiren ise 1958 yılında Brüksel'de çalışmalarına başlayan Avrupa Komisyonu oldu. Komisyon, Fransa, Almanya ve İtalya'dan 2'şer; Benelüks ülkelerinden 1'er komiserin katılımıyla toplam 9 komiserden oluşmaktaydı. Komisyon farklı ideolojileri savunan üyeleri bünyesinde bulunduruyordu. Fakat pek çok kişi komisyonun çalışmasından memnun değildi. Bununla birlikte birde komiserlerin kendi ülkelerinin ulusal çıkarlarına hizmet etmeleri, durumu daha da karışık hale getiriyordu.

Gümrük Birliğinin uygulamaya geçmesine yönelik ilk adım (gümrük tarifelerinin yüzde 10 düşürülmesi ve kotaların yüzde 20 artırılması) 1959'da atılmıştır. AT'nin kıtaya yaptığı ihracatta düşüşe neden olmasından korkan İngiliz sanayisi, bedeli ne olursa olsun bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını istemekteydi; bu fikri kendi hassas çıkarlarına uygun bulmayan Fransa, serbest ticaret bölgesi fikrini kabul etmek istemiyordu. Buna karşılık İngiltere, 1959 başlarında AT'ye rakip bir ticaret bloğu olacak Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ni (EFTA) kurma müzakereleri için, AT üyesi olmayan altı Batı Avrupa ülkesine (Avusturya, Danimarka, Norveç, İsveç, Portekiz, İsviçre) diplomatik ve ekonomik bir cephe oluşturma yolunu izlemiştir. EFTA'nın asıl amacı, AT üzerindeki serbest ticaret bölgesi müzakerelerini yeniden başlatma baskısını artırmaktı, fakat ABD bundan pek hoşlanmadı, çünkü bir ortak pazarın sadece AT üyeleri arasında değil, onlarla ABD arasında da daha fazla ticaret yapacağı anlamına gelmekteydi. Bu doğrultuda Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) doğuşu ile EFTA'nın sonu gelmiştir.

Fransa, OTP ile AT çapında yüksek fiyat garantili bir piyasa ve AT dışına yapılacak ihracat için teşvik elde etmeyi planlamaktaydı ve de bu doğrultuda OTP'nin Roma Antlaşması kapsamına alınmasında oldukça ısrarcı olmuştu. Tarım politikasının tüm sorumluluğu bir komisyona bırakıldı.

AT tarihinin ilk krizi, de Gaulle'ün İngiltere'nin AT üyelik başvurusunu 1963'te veto etmesiyle yaşandı. İngiltere'nin Batı Avrupa piyasalarına kolaylıkla erişebilmeye ihtiyacı vardı ve bunu ancak AT'ye girerek yapabiliyordu. Birleşik Devletler de Atlantik ittifakını güçlendirerek daha güçlü bir Batı Avrupa'nın parçası olan, güçlü bir AT istemekteydi. ABD, İngiltere'yi büyük planının önemli bir unsuru olarak görüyor ve İngiltere'nin AT'ye üye olmasını istiyordu. Bu sayede daha da gelişen AT, ABD'li sanayi malları ihracatçılarından yararına olacaktı ve AT'nin ortak ticaret politikasının liberal yönde ilerlemesini daha da kolaylaştıracaktı.

AT'nin ortak tarım politikasının, AET'nin kendi öz kaynaklarından finansmanını sağlamak üzere yeni bir bütçe yapılandırılmasına gidilişi, Fransa ile diğer Topluluk ülkeleri arasındaki iplerin kopmasının da başlıca gerekçesini oluşturuyordu. Yeni yapılandırılacak bütçe içinde devletlerin kontrolünün bitmesi, bir diğer ifadeyle Topluluğun özerk bir bütçeye sahip olması, iplerin Fransa'nın elinden kaçması anlamına geliyordu. Fransa bu tür bir bütçeye, kendi bakış açısı içinde izin veremezdi. Fransa, karar alma sürecini doğal yollardan bloke edemeyeceğini anlamakta gecikmedi. 1965 yılının Temmuz ayından başlayarak, Topluluk karar alma sürecinin tümünden bloke edilmesi yoluna gidildi. Fransa, boş sandalye politikası izleyerek, yani karar alma sürecinin hiçbir aşamasına katılmayarak, Topluluktan en ufak bir kararın dahi çıkmasını engelledi. Sekiz ay süren bu politika, ancak 1966 yılının Şubat ayı içinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen uzlaşma sonucunda aşılacaktı.

1967'de İngiltere topluluğa başvurusunu yeniledi, fakat de Gaulle İngiltere'nin AT içerisinde varlığını, kendi çıkarlarını sarsacak ve gücünü azaltacak olduğundan, AT içerisindeki kendi menfaatine olan dengeleri bozacak olması, ekonomik ve stratejik çıkarlara uygun olduğuna inanmaması vb gibi nedenlerden dolayı istemiyordu. Ayrıca Almanya'nın tutumu da ilginçti. Esasında İngiltere'nin AT'ye girmesini istiyordu fakat bunu, Fransa ile olan ilişkilerinin bozulmasına değmez olarak buluyordu. Almanya'nın çekingenliği ve Fransa'nın uzlaşmazlığı nedeniyle İngiltere 1967 Aralığında başvurusunu askıya aldı.

AT'nin ilk on yılında dış ilişkilerdeki en önemli gelişme, Yunanistan, Türkiye ve hepsi AT'ye üye ülkelerin eski kolonisi Afrika ile yapılan ortaklık anlaşmalarıdır. Her ne kadar uzun dönemde de olsa, Yunanistan ve Türkiye AT üyeliğine talip olduklarından yapılan ortaklık anlaşmaları, nitelik olarak

Afrika devletleriyle yapılanlardan farklıydı. 1961'in Temmuz ayında imzalanan anlaşmada AT, Yunanistan'a hassas bir takım ürünler için bir dizi uzatma garanti ediyordu; 12 yıl içerisinde ise gümrük birliğinin kurulması öngörülmekteydi. Türkiye ile 1963'ün Eylül ayında imzalanan anlaşma süresi belirsiz bir geçiş dönemi sonrasında gümrük birliğini amaçlıyordu. Bu Türkiye'nin düşük bir ekonomik kalkınma düzeyine sahip olmasının sonucuydu. AT, Yunanistan'ın üyelik isteğini tasdik etti, fakat Türkiye ile ilişkilerinde ihtiyatlıydı. Yunanistan'ın Avrupa kültürünü ve medeniyetini överken, Türkiye'nin Avrupalı kimliğini sorgulamaktaydı.

1967'de Atina'da gerçekleşen sağcı askeri darbeye tepki olarak AT, ilişkilerini askıya aldı. Aynı dönemde, Türkiye'deki siyasi istikrarsızlık ve ekonomik çalkantı, Ankara ile ortaklık anlaşmasının zayıflamasına neden olmuştu.

Yazar, dördüncü bölümde, 1970'lerin ortalarındaki ekonomik dalgalanmalar sırasında AT'nin gidişatındaki tersine dönüşü ele almıştır. Aralık 1969'da, liderler yeni bir dönem için Lahey şehrinde toplanırlar fakat sonraki gelişmeler tam bir hayal kırıklığıdır. Vietnam Savaşı nedeniyle ABD ekonomik sıkıntılar yaşarken, AT ülkeleri de bundan etkilenmiş ve Ekonomik Parasal Birlik (EPB) planını uygulamaya koymuşlardır. AT, halen OTP için daimi mali düzenleme üzerinde anlaşamadığından dolayı sıkıntılar meydana gelmiştir. Almanya'nın giderek artan üretim fazlası nedeniyle OTP'yi eleştirilmesi, Fransa'yı rahatsız etmekteydi. Üye devletler AT'nin harcamalarını karşılayabilmek için ek yardımlar yapmak zorundaydılar. Bu da onların ekonomilerine artı yük anlamına gelmekteydi.

EPB'nin hedefi (sabit döviz kurları, ortak para politikası ve tek bir parasal otorite), basit görünmesine rağmen üye devletler bu fikri hayata geçirme noktasında ayrı düşmekteydiler. Bir diğer kriz ise Birleşik Devlet'lerin doların altınla konvertibilitesini resmen sona erdirmesinden kaynaklanan nedenlerle, AT ülkeleri bir kez daha birlikte hareket edememe başarısızlığını göstermişlerdir. Döviz kurları AT'nin kendine olan güvenini zayıflatmıştır.

1970'lerin başında İngiltere ile birlikte Danimarka, İrlanda ve Norveç'te AT üyeliğine aday olurlar. Danimarka, İrlanda ve Norveç'te yapılan referandumlarda, Norveç dışında diğer iki ülke halkı AB üyeliğini kabul etmişti. Görüldüğü gibi 1970'lerde bir karışıklık söz konusudur. Üye devletler arasında kurumsal ve politik farklılıklar vardır. Fransız - Alman ilişkileri

darboğazdadır ve komisyonun gidişatında belirgin bir düşüş gözlemlenmektedir. Küçük üye ülkeler, komisyonun devam eden düşüşünden, Lüksemburg Uzlaşısının kalıcılığından, zirveciliğin yükselişinden ve büyük üye devletlerin Avrupa siyasi iş birliğindeki hâkimiyetlerini kanıtladıkları hükümetler arası yaklaşıma kayıştan rahatsızlık duymaktaydılar.

1973'te Ortadoğu'daki savaşın ardından petrol fiyatları arttı. Bu Avrupa ekonomisini bunalıma sokmaktaydı. Tüm bu gelişmeler EPB'nin sonunu getirmekteydi. Petrol krizi ile oldukça meşgul olan liderler ortak bir enerji politikası konusunda anlaşamamaktaydılar.

Sovyetler ve ABD arasındaki gerilimin azalması ve De Gaulle'nin Fransa Devlet Başkanlığından istifası, AT için yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu sırada İngiltere'nin Topluluğa alınması gündeme gelmiştir. Fransa'nın düne kadar veto ettiği İngiltere'yi birliğe katmak istemesi, Almanya'nın giderek birlik içinde ekonomik bir güç haline gelmesinden kaynaklanıyordu. Fransa, böylece İngiltere'nin Topluluğa bir güç dengesi sağlayacağı düşüncesindeydi. 1969'un Nisanında yapılan seçimleri Pompidou'nun kazanması ile birlikte İngiltere'nin birliğe üye olma yolu biraz daha açılmış oluyordu. Tam bu sırada, hemen hemen aynı dönemde meydana gelen bir diğer olay ise, Alman Şansölyesi Brandt'ın iş başına gelmiş olmasıydı. Birlik içinde oluşan olumsuz durumu dağıtmak için antifaşist bir kişiliğe sahip bir kişinin iş başına gelmesi, Almanya ve Fransa arasında yakınlaşmalara neden olacağı beklenmekteydi. Kısa süre sonra görüldü ki, iki lider arasında, görüş ayrılıkları mevcuttu. Brandt; sosyalist, ılımlı uluslararası yaklaşım yanlısı, mütevazı ve politikacı kişiliğe sahip biriydi. Pompidou ise aksine, muhafazakâr, ateşli hükümetler arası yanlısı, tepeden bakan ve bürokrat kişiliğe sahip biriydi. Aslında, sorun özünde Almanya'nın giderek güçlenen ekonomisi ve Fransa'nın bundan rahatsız olmasıydı.

Bu dönemde meydana gelen konular, kendi arasında dört farklı politika etrafında kümelenmişti. Bunlardan ilki olan Bölgesel Politika, piyasa bütünleşmesi çabası içinde, birlik içindeki zengin ve yoksul bölgeleri saptayıp, bu bölgeler arasındaki farkın giderilmesini amaçlıyordu. Zaten birlik ülkelerinde, İtalya'nın kuzey ve güneyi arasındaki mevcut farklılıklar gibi farklılıklar yoktu, hatta homojendir de denebilirdi. Yine bu farkların giderilmesi amacı ile bir fon oluşturulma çabası gösterilmiştir. Fakat iş fon oluşturma için gerekli kaynağı sağlamaya geldiğinde ciddi sorunlarla

karşılaşmıştır. Ortadoğu savaşı ve petrol krizi işleri daha da çıkılmaz hale getirmişti.

İkinci olarak Sosyal Politika, sosyal politikalar doğrultusunda Birlik, Lahey'de harcama kalemi oluşturmuştu. Bilindiği üzere zaten Alman Şansölyesi Brandt, sosyal politikalara gerekli önemi vermekteydi. Bu doğrultuda bir program hazırlandı. Birlikteki mevcut durum böyle bir programın hazırlanması için oldukça müsaitti. Hemen iş hayatında eşitlikçi düzenlemelere gidildi.

Üçüncü olarak Çevre Politikası ile Roma Antlaşması'nda çevre politikası için açılmış bir başlık bulunmamakla beraber, konu yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi başlığı altında ele alınıyordu. Dar kapsamlı ve teknik bazı hareketler meydana geliyordu. Çevre hareketi de bunlardan biriydi. 70'lerde iki eylem planı hazırlanarak topluluk için bir çevre politikası oluşturulmuş oluyordu.

Dördüncü olarak Enerji Politikası ise, 1970'li yıllar topluluk için tam anlamıyla bir yıkım oluyordu. Petrol krizi burada belirleyici nedenlerden biriydi. Enerji politikasının uygulanmasında bir takım sıkıntılar da mevcuttu. Kuzey Denizinde kendi petrol rafinelerini kurmak isteyen birlik ülkelerinin aksine İngiltere, kendi çıkarları için bu uygulamadan çekilmişti. Bu durum birlik olarak hareket etmek isteyen Almanya ile ilişkileri kötüleştirmişti. ABD'nin çıkarları uğruna Avrupalıları birleştirme çabası, AT içindeki sıkıntılar yüzünden pek de olumlu sonuçlanmamıştı.

Yazar beşinci bölümde, 1980'lerde değişen iç ve dış koşullar nedeniyle topluluğun aşamalı olarak toparlanması konusunu ele almıştır. Toparlanmaya çalışan Avrupa ekonomisi, petrol krizi nedeniyle tekrar zora girdiği enflasyonun tırmandığı, işsizliğin arttığı, ekonomik durgunluğun hat safhada olduğu 1980'lerin başı, Avrupa bütünleşme tarihinin en zor dönemlerindedir. Bununla birlikte devletlerarasında bir çeşitlilik de söz konusudur. Nitekim Almanya ekonomisi oldukça iyi durumdayken, İngiltere ve İtalya ekonomisi en kötü dönemlerini yaşamaktadır.

İngiltere'nin mevcut ekonomik sıkıntılarında dolayı, bütçe konusunda ciddi itirazları vardı. Bu ve benzeri itirazlar birlik içindeki çatlakları derinleştirmekte ve adeta birliği iflase sürüklemekteydi. Tam da bu dönemde başkan seçilen Mitterand (Fransa) yapmış olduğu reform vaadini gerçekleştirmek için ciddi çaba göstermiştir. Bankaları ve sanayileri

millileştirmiş, emeğe ilişkin yeni yasalar çıkarmış, sosyal güvenlik ödemelerini artırmıştır.

APS'nin döviz kuru mekanizması içinde kalması asıl dönüm noktalarından biri olmuş Frank'ı mekanizma dışında tutmak da çıkarmak da Fransa için ciddi sorunlara yol açmaktaydı. Fakat çıkarması Fransa'nın sırtını Almanya ve AT'ye dönmesi anlamına gelecek olduğundan, Mitterand ekonomi uzmanlarını dinlemeyip sistem içinde kalmaya karar verdi ve bu sayede bütünleşmenin ve geniş çaplı kurumsal reformların yılmaz bir savunucusu haline gelmiştir. AT, Mitterand'la bir toparlanma sürecine girmiş ve bu süreçten sağ salim çıkmıştır.

Üye devletlerin, komisyonların, parlamenterlerin ve iş çevrelerinin, bütünleşmeye olan ilgisi 1990'larda kurulacak olan Avrupa Birliği'nin habercisi niteliğindedir. Topluluk, birlik olarak sorunların çözümü için siyasi ilginin arttığı farkındaydı. 1978'lerin sonunda ekonomik birlikteliğin olumlu ve kademeli bir ilerlemeye neden olacağı görülmüştü. Daha önemlisi şimdiye kadar pek anlaşamayan Alman ve Fransız liderlerin artık birliği ilgilendiren ortak konularda anlaşılıyor olmalarıydı. Almanya da Helmut Schmidt, Fransa da Valery Giscard yakın ilişkiler içerisindeydiler. Her iki lider de AT'yi ataletten kurtarıp, Batı Avrupa'yı hareketlendirme niyetindeydiler.

Bu dönemde AT'nin gündeminde iki önemli konu vardı. Birincisi, Avrupa bütünleşmesinin tahammül sınırlarını sembolize etmek; ikincisi, Yunanistan'ın birliğe katılımı gibi iki önemli konu, gündemlerini meşgul ediyordu.

Dinamik bir parlamento oluşturma çabaları sürmekteydi. Bazı üyeler, AT içindeki sınırların kaldırılması için girişimde bulunuyorlardı. Böylece birliğin daha etkin biçimde hareket edebileceğini ön görüyorlardı. Bu grup, topluluk içindeki iç pazarın serbestleşmesi yönünde gelişmeleri takip etmiş ve girişimlerde bulunmuştur.

Bu dönemde karşılaşılan diğer girişimler ise, Genscher-Colombo ve Stuttgart Deklarasyonu idi. Almanya Dışişleri Bakanı Genscher ülkesinin birlik içindeki konumu tekrar vurgulamak ve AT'yi canlandırmak için harekete geçmişti. Almanya ve Fransa arasındaki ilişkiler henüz istenilen konumda olmadığı için Genscher, girişimini desteklemek için İtalyan mevkidaşı Emilio Colombo'yu çalışma arkadaşı olarak seçti. İlk icraatları bağlayıcı olmayan bir Avrupa Senedi'nin yapılması yönündeydi. Bu

doğrultuda Siyasi İşbirliği çalışmalarını teşvik ettiler. Burada ise ilk pürüzü güvenlik ve savunma konusunun NATO ile sınırlı kalması gerektiğini savunan İngiltere Başbakanı Thatcher çıkartıyordu. Üye ülkeler, Grenscher ve Colombo'nun yapmış olduğu bu teklifte büyük değişiklikler yaparak, amacından uzaklaştırarak kabul etmişlerdir.

Altıncı bölümde, Avrupa Tek Senedi ile Tek Pazar Programı ile kısaca bütünleşmenin 1980 sonlarındaki ivmesi ele alınmaktadır. 1980'lerin sonlarındaki Avrupa Topluluğu'nun dönüşümü yeni bir küreselleşme dönemine verilen tepki olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda AT'yi küreselleşmenin zorluklarına hazırlamayı hedefleyen Tek Pazar Programı, ki bu programla elde edilmek istenen AT'ye rekabet etme gücünün kazandırılmasıdır, ve yine bu doğrultuda AT'nin çıkışını tetikleyen Avrupa Tek Senedi'nin (ATS) getirdiği en büyük yenilik ise Konseyin karar almasındaki sıkışıklığı kaldırarak Tek Pazar mevzuatının yürürlüğe girişini kolaylaştırmasıdır. Gerçekten 1980'li yıllar, Avrupa için üstesinden gelinmesi gereken bir takım sorunlarla uğraşmakla geçiyordu. Bunlardan birisi de, Yunanistan'ın birliğe uyumlaştırılması çabası doğrultusunda yapılacak olan uygulamaları içeriyordu. İspanya ve Portekiz'in birliğe katılımı sonrasında, Yunanistan'a ayrılan payın, bu devletlere kayması sorununu çözmek için kaynak bulma sıkıntısı yaşıyordu.

İtalya'daki Milano Zirvesi, İngiltere'nin başını çekmiş olduğu grubun tüm engelleme çabalarına rağmen, Almanya ve Fransa'nın desteğini alan İtalya Başbakanı Craxi, baskılara direnir ve yaptırdığı oylama sonucu hükümetler arası konferansın yapılması kararı çıkıyor. İngiltere, Danimarka ve Yunanistan istemeyerekte olsa bu konferansa katılmak zorunda kalmıştır. Hükümetler arası konferans tam da İtalya, Almanya ve Fransa'nın istediği gibi toplanacak ve şimdiye kadar olduğu gibi dar çerçeveli ve sadece belli başlı konuları inceler nitelikte değil, çok çeşitli siyasi ve ekonomik meseleleri ele alır nitelikteydi. Konferansta ekonomik ve siyasi konularda da birçok tartışma yaşanmıştır. Özellikle parlamento ve konseyin ortak karar almasına ilişkin hususlarda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Diğer tartışmalar ise, Almanya ve İngiltere arasında restleşmelere neden oluyordu. Ortak para politikası, Thatcher tarafından kesin bir şekilde veto edilecekti.

Karar alma süreçlerine yönelik olarak Milano zirvesi Avrupa bütünleşmesi için büyük bir hamle gibiydi ve bu zirvede amacı ek pazara doğru ilerlemeyi hedef alan detaylı bir eylem planı olan beyaz kitap

tartışılmadan onaylanmıştı. Bu sayede Avrupa Tek Senedi yeşil ışığı yakmış ve tek pazar programının uygulanması için kurumsal donanımı sağlamış oldu.

Tüm bu sıkıntılı sürece rağmen üye devletler, tüm antlaşmaların tek bir belgede toplanması ile ortaya çıkan Avrupa Tek Senedi'ni (ATS) imzalayarak birliğin görünümünü ileride daha da geliştirecek olan adımı atmış oluyordular. Üzerinde vurguyla durulması gereken konu ise, artık üye devletlerin aralarında ekonomik bütünleşmeye gidecekleriydi. Ekonomik bütünleşmenin birliğin geleceğinde oynayacağı rol gerçekten büyüktü. Cockfield'in sözüyle: "Nasıl gümrük birliği ekonomik bütünleşmenin öncüsü olduysa, ekonomik bütünleşme de Avrupa Birliği'nin öncüsü olmalıdır". Tek Pazar uygulaması uluslararası bir etki yapmıştı. Birlik dışındaki devletler durumu ciddiyletme gözlüyorlardı. Avrupalı ortak ve Avrupa kalesi gibi benzetmeler bu dönemde sıklıkla dile getiriliyordu.

Birliğin, sosyal politika anlamında, yine bu dönemde bazı faaliyetleri de mevcuttur. Delors'un amacı, kadın haklarının, işçi haklarının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için düzenlemeler yapılmasıydı. Aynı zamanda, birlikte küçük-büyük tüm şirketler arasında diyalog ortamı yaratmakta istiyordu. Delors, bu doğrultuda düşüncelerini komisyonda dile getirdiğinde, üye devletlerin büyük çoğunluğu onunla aynı fikirdeydiler, tek istisna ise İngiltere'ydı. Yinede Thatcher'in itirazına rağmen teklif komisyondan geçiyordu.

Yedinci bölümde ise Avrupa Birliği'nin 1990'ların başında nasıl hayata geçirildiği ele alınmaktadır. Tek pazar programının başarısı ile APS, EPB'yi 1987 ve 1988 yıllarında yeniden AT'nin gündemine getirmişti. Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması Tek Pazar uygulaması ve EPB'nin arkasındaki momentum, AT içindeki siyasi koşulları da değiştirmiştir.

Üye devletler, EPB ve siyasi birlik konularındaki hükümetler arası konferansları 1990 Aralığında başlattılar. Almanya Merkez Bankası, kendisinin bir kopyası olacak olan Avrupa Merkez Bankasının (AMB) tek para birimine geçmeden önce ikinci aşamada kurulması hususunda uyarılarda bulunmaktaydı. Üye devletler üçüncü aşamada Avrupa merkez bankaları sisteminin kurulmasına karar vermişlerdi. Merkez bankaları sisteminin temel amacı ise fiyat istikrarını korumaktı. Bununla birlikte sadece parasal birliğin değil siyasi birliğin de bir an önce sağlanması gerektiği vurgusunu yapan

Almanya'nın, eğer birlik sağlanmazsa EPB'yi veto etmekle tehdit etmesi, siyasi birlik konusunun önemini ortaya koymaktaydı.

EPB'den farklı olarak, siyasi birlik birbirinden tamamen farklı çok sayıda kurumsal ve politik konuyu içermektedir. Maastricht Antlaşması ile Ekonomik ve Parasal Birliğin aşamaları, bu süreçte izlenecek politikalar ve bunların gerektirdiği kurumsal değişiklikler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Maastricht Antlaşması ekonomik faaliyetlerin uyumlu ve dengeli gelişimini; sürdürülebilirliği olan, enflasyonsuz ve aynı zamanda çevreyi korumaya yönelik politikalarla büyümeyi, üye ülke ekonomilerinin uyum içinde birbirlerine yaklaşmasını ve Avrupalılar için daha güçlü bir Birlik olmayı hedeflemektedir. Bu hedefler, kararların vatandaşlara olabildiğince yakın alınmasını ve AB'nin ancak ulusal ve yerel makamlardan daha yetkin olacağı zamanlarda devrede olmasını öngören subsidiarity ilkesi üzerinde anlaşılmasında etkili olmuştur.

Antlaşma aynı zamanda, tek paraya geçilmesini sağlayacak bir ekonomik ve parasal birliğin kurulması, AB vatandaşlarına yaşadıkları ülkenin belediyelerinde seçme ve seçilme hakkı veren bir Avrupa vatandaşlığının oluşması, Avrupa güvenliğini sağlayacak ve demokrasi ve insan hakları gibi ortak değerleri savunacak bir ortak dış ve güvenlik politikası ve Birliğin iç güvenliğini sağlamak üzere hukuk ve içişlerinde işbirliği gibi öğeler üzerinde durmuştur.

Şematik olarak Birlik, üç sütun üzerinde yükselen bir yapıya benzetilebilir. Her sütun bir yandan birliği güçlendirirken diğer yandan da birlik kurumlarına atfedilen yetkiler bakımından bağımsızlığı sağlamaktadır. Birinci sütun; Roma ve Paris Antlaşmalarıyla kurulan Avrupa Topluluğu'ndan oluşmaktadır. Parasal birlik, vatandaşlık ve daha önce bahsedilen yetkiler de bu ayağa dâhildir. İkinci sütun Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını (ODGP) içermekte ve Avrupa çapında bir savunma politikasını başlatmayı hedeflemektedirken, üçüncü sütun ise Adalet ve İçişlerini kapsamakta olup, hukuk ve işbirliği alanında daha sıkı bir işbirliğini geliştirmeyi hedeflemektedir. Maastricht Antlaşması var olan kararlar mekanizması yöntemlerini (Parlamento onayı, danışma ve işbirliği) bazı yeni alanlara genişletmekle kalmamış, buna ek yeni bir yöntem olan ortak karar alma yöntemini getirmiştir. Son olarak, Maastricht Antlaşması birliğe bugünkü adını veren antlaşma olmuştur.

1991 Aralık ayında Maastricht'te kabul edilen Avrupa Birliği Antlaşması, bütünleşme tarihinde önemli rol oynuyordu. Antlaşmadan birkaç yıl öncesinde gereken ortam oluşmaya başlamıştı. Avrupalı liderlerin çoğu birleşme yönünde düşüncelere sahiptiler.

Ekonomik ve parasal birlik için adımlar atılmaktaydı. Tek Pazar programının başarısı Avrupa Para Sistemine ve EPB'ye olan inancı ve gerekliliği daha da artırmıştı. Bu dönemde Birlik ülkeleri Almanya'nın para politikalarını takip etmekte idi. Almanya'nın takip ettiği para politikaları tercihinin faydalarını kabul etmekle beraber, Fransızlar Alman Merkez Bankasının hâkimiyetinden hoşnutsuzdular. Bu doğrultuda Fransızlar, Almanya ile eşit konumda olacakları parasal birlik konusuna sıcak bakıyorlardı. Tek bir para birimi ve ortak Pazarın dile getirilmesi, Genscher'ın Alman sisteminin üzerine oturtulmuş bir Avrupa Merkez Bankası istemiyle doruğa çıkıyordu. Bu durum aynı zamanda statükodan rahatsız olan Fransa'nın da işine gelmekteydi.

Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında birleşmenin içinde bulunduğu siyasi ortamı değiştirmişti. Almanya ve doğuda yaşananlar üye devletlerin EPB dışındaki kurumsal ve politik reformlara ilgilerini yoğunlaştırıyordu. Bu doğrultuda Delors'un çabaları önemlidir. Çünkü Delors, birliği zorlamakta olan ekonomik ve stratejik sorunların ancak büyük bir sıçrayışla "Siyasal Birliktelikle" bertaraf edileceğini düşünmekteydi. Delors ve diğer AT ülkeleri 1990 yılı başında AT kurum ve politikalarında değişim yapılması için baskı yaptılar. Belçika ise siyasi birlik için ilk başvuru yapan ülke olmuştur. Avrupa da siyasi bir Bütünleşmenin güçlü destekçisi olan İtalya ise bu talebe hemen destek vermişti.

Maastricht Antlaşması birliğe bugünkü adını veren önemli bir antlaşma özelliği taşımaktaydı. Maasrticht'te toplanan zirvede aslında üye devletler EPB'nin anlamı konusunda fikir birliğine sahipken bunun nasıl örgütleneceği ve başarılabacağı konusunda bir fikirleri yoktu. Siyasi birlik konusu henüz biçimlenmemişti. Hiç kimse bunun Federal Birleşik Avrupa Devletleri kurmak anlamına geldiğini bilmiyordu. Daha çok üniter bir sistemin varlığı düşüncesi ve AT'nin şu an mevcut olan federal özelliklerini genişletmek yönünde çalışmaları vardı. Konferansın AT'yi AB'ye döndüreceği konusunda bir kuşkuları olmamasına rağmen, olası yeni düzenin özü ve şekli hakkında henüz cevaplandırılması gereken sorular mevcuttu.

Maastricht Antlaşması için hızla yol alınıyordu. Bu haliyle Avrupa Tek Senedi'nden kamuoyunda daha fazla ilgi çekiyordu. Gözler daha çok para birimleri üzerinde iken, kendi para birimlerine çok bağlı olan Almanlar bundan vazgeçerek özellikle savunma ve sığınmacılar gibi konularda birleşik bir Avrupa'nın bu gibi konularda kendi çıkarları için daha faydalı olacağı düşüncesinden yola çıkarak ortak para birimini kabul etmişlerdir. Bir sürü tartışma ve müzakere safhalarını takiben, Danimarka'nın yaşam standartları ve Fransa'nın referandum yapma isteği gibi konulardan sonra 1992 Şubat'ında Antlaşma imzalandı.

Son bölümde ise, Avrupa Birliği'nin karşı karşıya kaldığı mücadeleler incelenmektedir. 1997'de yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, esasen Maastricht kadar öneme haiz olmamakla birlikte, öz itibarıyla Avrupa'nın gelişme sürecini düzenlemiştir. Antlaşmayla ortak strateji ve savunma konusunda (AB ülkelerinin düzenli bir ordusu yoktu, güvenliği ABD sağlamaktaydı ve AB'nin düzenli bir ordusunun da olmasını haliyle istememekteydi) değişiklikler yapılması polis gücünün yetkilerinin artırılması, emeğin ve sermayenin serbestçe dolaşımının sağlanması, gibi konularda değişiklikler yapılmıştır. Soğuk Savaş, ABD'nin hâkimiyetindeki yeni bir uluslararası sistemle sonuçlanmıştı. Avrupa Topluluğu asla ABD ile Sovyetler Birliği arasında üçüncü bir güç haline gelememiş olsa da, AB kendisini Washington'ın yanında yer alan ikinci bir güç olarak görmekteydi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, AB'nin düşünülenden daha fazla gelişeceğini gündeme getirmişti. Genişleme için adı geçen ülkelerin sayısı artmıştı. Bir de bunların yanında NATO ülkesi olan Türkiye'de mevcuttu. Üye devletlerin bazılarının, genişlemenin zamanlaması dışında şüpheleri bulunmaktaydı. Genişleme Avrupa'nın merkezini Almanya tarafına doğru çekecekti.

2000 yılında toplanan yeni bir Hükümetler arası konferans, Amsterdam Antlaşması'nın eksiklerini tamamlamaya çalışmış ve bunun sonucunda da Nice Antlaşması imzalamıştır. 2003'te yürürlüğe giren antlaşma ile birliğe yeni giren üyelerin durumunun ne olacağı konusunda düzenlemeler yapılmış, AB anayasası yapım süreci hızlandırılmış, genişleme sürecinin yenilenmesinin yanında alınacak yeni üyelerin katılım süreci düzenlenmiştir.

Avrupalı Birliği'nin temellerinin atılması, Avrupa'ya ilk etapta, Avrupa'ya hizmet etmekten çok Birleşik Devletler'in dünya üzerinde görmek istediği siyasi ve ekonomik düzene hizmet ediyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem böyle geçerken, daha sonra, SSCB-ABD arasında Soğuk

Savaş'ın merkezi olmuş nihayetinde ise özellikle Almanya'nın birleşmesiyle beraber kendi amaçlarına hizmet eden bir birlik görünümü vermeye başlamıştır.

Avrupa, uzun ve çalkantılı bir dönemin ardından başlangıçta hedeflenen birçok şeyi bugün başarmış görülüyor. Geçmişten günümüze gerçekten farklılıkların ve çıkarların sürekli gözler önünde olduğu, savaşların merkezi olan Avrupa'da, böyle bir birliğin zorunluluğu ve gerekliliği tartışılmaz bir konu olmuştur.

Yapılan tüm bu antlaşmalar AB'nin kurucu antlaşmaları, AB hukukunun da en önemli kaynaklarıdır ve bunlara AB'nin anayasası gözüyle bakılır. AB hala gelişimini sürdürmekte olan ve tek devlet olma yolunda ilerlemekte olan bir yapıdır. Her ne kadar devletler egemenliklerini paylaşmak istemeseler de çok uzun vadede bu kaçınılmaz olarak gözükmemektedir, fakat şu da bir gerçektir ki dünya siyasi tarihinde bu gibi kehanetlerin doğru çıkmadığına çok kez rastlanmaktadır. Türkiye'nin, Birliğe olan üyelik macerası ise apayrı bir kitap konusudur denilebilir.